

**работніца
і сялянка**

6

1972

Да 90-годдзя з дня нараджэння Янкі Купалы

Якуб КОЛАС

Над магілаю друга

Памяці Янкі Купалы

Падбіўся ў дарозе ты, дружа,
І вочы пагаслі твае.
У шуме жыццёвае сцюжы
Байца-песняра нестасе.

Спі спакойна, спачывай —
Не забудзе цябе край.

Не суджана, знаць, табе, браце,
На родныя гоні зірнуць
І ў нашай разбуранай хаце
Народ да работы гукнуць.

Спі, мой дружа, спачывай —
Не забудзе цябе край.

Пакончыўшы з дзікай ардою,
З варожаю цемрай і злом,
Мы ўспомнім усёй грамадою
Цябе за жалобным сталом.

Спі, мой браце, спачывай —
Не забудзе цябе край.

Успомнім, як лепшага сына,
Аддаўшага дар песняра
Народу і роднай краіне,
Дар яркі, як золак-зара.

Шмат сцэжак з табою прайшлі мы,
Адзін пракладаючы след,
І слухалі голас Радзімы,
Каб несці той голас у свет.

Спі, баяне, спачывай —
Не забудзе цябе край.

І вось абарваліся ніці.
Сышоў ты на вечны спакой,
Буйнейшы наш колас у жыце,
Наш дуб лугавы над ракой.

Спі, гусяру, спачывай —
Не забудзе цябе край.

Парваліся струны. Разбіты
Цудоўныя гуслі твае.
Краіна жалобай спавіта:
Байца-песняра нестасе.

Спі спакойна, спачывай —
Не забудзе цябе край.

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

**работніца
і сялянка**

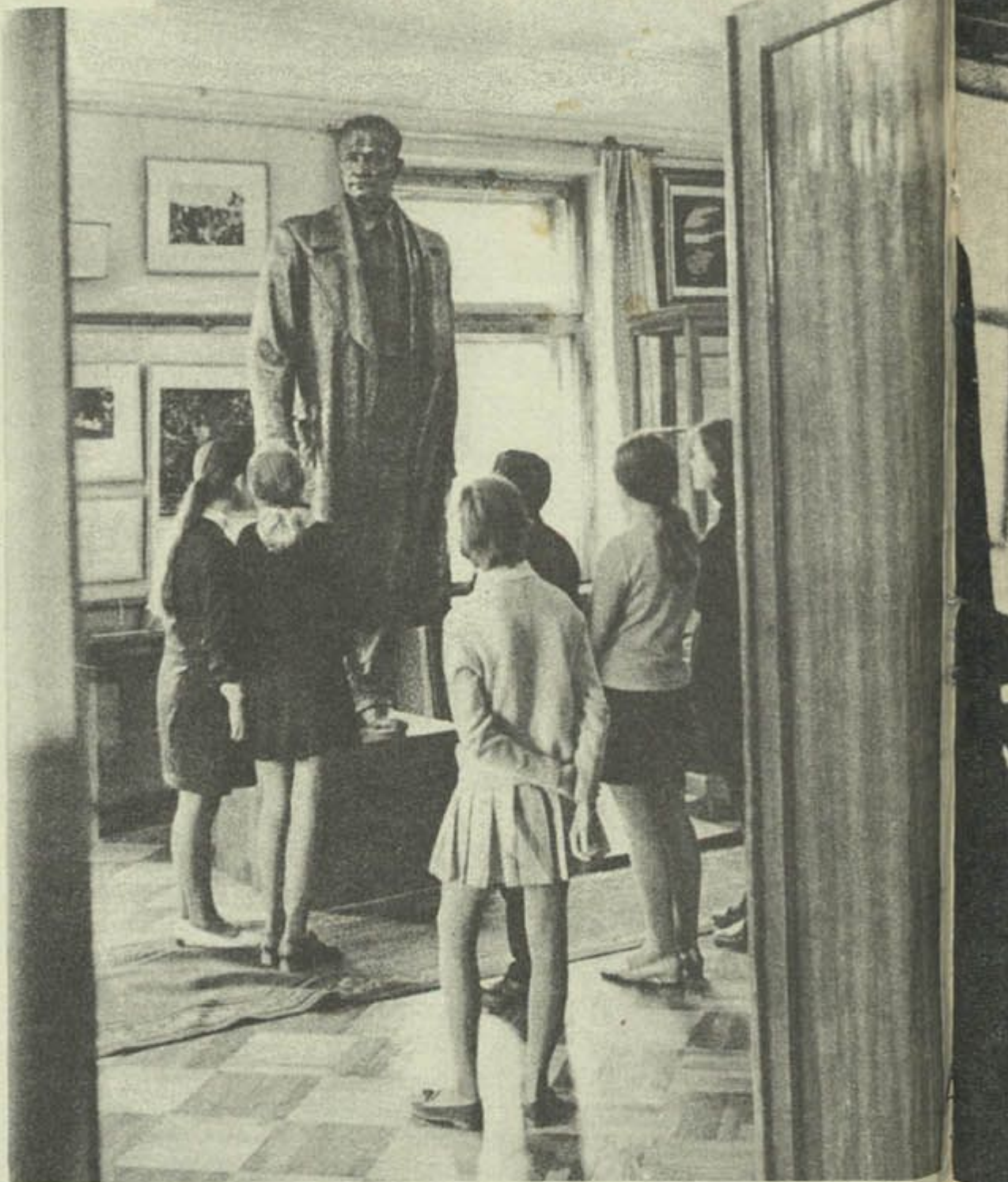
№ 6 ЧЭРВЕНЬ
1972

ШТОМЕСЯЧНЫ ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫ
І ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ЧАСОПІС

ВЫДАННЕ ЦК КП БЕЛАРУСІ
ГОД ВЫДАННЯ СОРАК ВОСЬМЫ

Выдавецтва ЦК КП Беларусі

У музеі Янкі Ку-
палы.
Слухае моладзь
вершы паэта...
Фота У. Вяхоткі.

У ВЯНОК

Канстанцыя БУЙЛО

Купалу

Жывым любіла, дружа, я цябе,
Жывым цябе я толькі ўспамінаю.
І вось таму не ў смутку, не ў жалёбе,
А ў песнях я сваіх цябе вітаю.

Раскрыю кніжку, і нясе мяне
Паток гарачы музыкі і слова
Настрэчу сонцу, кветкам і вясне,
Дзе бор шуміць, дзе шалясцяць
дубровы.

Наш край — і ты...

Скажу вась: Беларусь,
У гэтым слове мне гучыць: Купала.
Ды так гучыць, аж я сама здзіўлюсь,

Як быццам разам словы я сказала.
Мая Радзіма і яе пясняр —
Імён супольнасць і супольнасць долі:
Бяды цяжкой накінуўся цяжар,

Ды вы ў бядзе не рынеце ніколі!
Жыць будзе край,
Купала будзе жыць!

Для Беларусі блізка час свабоды,
Купалы песня зноў там зазвініць,
Дзе Дняпр сівы паважна коціць воды,
Мая Радзіма! Блізка волі час,

Ідзі да перамогі цвёрдым крокам,
Бо промень волі над табой не згас,
Прыцміўся ён на хвілю толькі мрокам.
1944 г.

ДЖАМБУЛ

Паслухай, у дымных гарах Дагестана
Журчыць ручаінаю спеў Сулеймана,
І Янка, акын беларускіх палёў,
Лье песні цяплей, чымся крык жураўлёў.
Увесь наш Саюз запявае шматлікі:
Рускія, цюркі, казахі, таджыкі.

Пераклаў з казахскай мовы
П. ГЛЕБКА

Ба 5098

ЯНКУ КУПАЛУ

А. ЛУНАЧАРСКИ

Экспромт

Спадвечнай крыўды ўсхліпнуць слёзы,
Твая жалейка зазвініць,
І скарга ў ёй зашалахціць
Зялёным шэlestам бярозы.

І стане стогі яе мацней,
І жалёба грозьбай завіхрыцца.
Грымяць вясной так навальніцы
Усё бліскавічней і вальней.

І ўрэшце выбухне надзея,
Як лівень цёплых, летніх вод,
І беларускі карагод
У мужычым танцы захмялее.

Пад смех жалейкі сельскі люд
З рабочым сцяг падые дбала,
І пераможна, Ян Купала,
Пачнецца праца там і тут.
1930 г.

Пераклаў з рускай мовы
П. ГЛЕБКА

Міхаіл ІСАКОЎСКИ

З народам ты вырас, спяваў для народа,
І ў сэрца народная песня запала.
Жыві ж і працуй нам на доўгія годы,
Пясняр Беларусі — Янка Купала!

Пераклаў з рускай мовы
П. ПЕСТРАК

Эдзі АГНЯЦВЕТ

Купала ў новым Мінску

Мне здаецца: у плашчы знаёмым
Раніцой па Мінску ён ідзе,
З кожным дрэвам,
з кожным новым домам
Гутарку сардэчную вядзе.

Ліпы нахіляюцца з паклонам —
Любяць песняра яны вітаць.
Шэпчуць ліпы: «Добра нам, зялёным,
Тут, на мінскіх плошчах, падростаць...»

Кожны дом любоўна збудаваны,
Ён святло пазычыў у вясны.
Муляры — былыя партызаны,
Партызаны, верныя сыны!

Разам з імі ўзняў паэт палацы,
З садаводамі расціў сады.
Гэта ўсё — плады людскае працы,
Гэта — мар Купалавых плады.

А калі на вуліцах спявае
Піянераў радасны атрад,—
Быццам ім паэт рукой махае,
Гэта арлянтам слаўным рад!

Чуе ён — у песні юнай словы,
Што ў сэрцы вынасіў сваім.
...Значыцца, жыве паэт нанова
І заўсёды быць яму жывым!

Дзяржаўная
бібліятэка
БССР
Імя У.І. Леніна

ТАМ, ДЗЕ РАДАСЦЬ НА ЎСІХ АДНА

На вялікім заводзе сацыялагі папрасілі рабочых адказаць на некалькі пытанняў анкеты. Сярод пытанняў было такое: «Ваша формула шчасця?».

Формула шчасця. Нялёгка напісаць яе, бо вельмі многае патрэбна чалавеку, каб быць шчаслівым. Таму і адказы былі розныя — лаканічныя, у адно слова, і падрабязныя, дзе пералічвалася ўсё: мір, здароўе, каханне, кватэра...

Адна жанчына напісала: «Шчасце — гэта калі раніцай з радасцю ідзеш на работу, а вечарам з радасцю спяшаешся дамоў».

Удумайцеся ў гэтыя простыя словы. Які ў іх глыбокі сэнс!

З радасцю ісці на работу. Хто стварае гэтую радасць, фармуе яе, надае нам упэўненасць і сілу? Перш за ўсё працоўны калектыв, з'яднаны адзінствам мэты, ідэалогіяй, пачуццём адказнасці за лёс кожнага чалавека.

Добра адчуваеш сябе там, дзе цябе разумеюць, калі трэба — выручаць, памылішся — дапамогуць адчуць і выправіць памылку. Нездарма ж у народзе кажуць: гора на дваіх — палова гора, радасць на дваіх — дзве радасці. А калі гэта не двое, а цэлы калектыв!

Таварыскасць, пачуццё асабістай адказнасці за ўсё, тактоўнасць і прынцыповасць кіраўніка, узаемадапамога і патрабавальнасць — усё гэта, разам узятая, стварае спрыяльны маральны клімат калектыву, яго настрой і рытм. Як фарміраваць гэты настрой, трымаць чоткі рытм, падказвае прынятая нядаўна Пастанова ЦК КПСС «Аб рабоце партыйнай арганізацыі Мінскага трактарнага завода па павышэнню вытворчай і грамадска-палітычнай актыўнасці працоўнага калектыву».

Вялікая гэта сіла — пачуццё калектывізму.

Ёсць на Гродзеншчыне, у Смагонскім раёне, вёска Паніжаны. А ў вёсцы той жыве сціпляя жанчына, работніца сельскай бальніцы Ганна Вікенцьеўна Грышкевіч. Чатыры гады назад узначаліла яна тут сельком.

— Няўтульна ў нашай вёсцы, — сказала на першым

яго пасяджэнні. — Трэба добраўпарадкаваць яе.

— А што мы можам? — адказалі скептыкі. — Няхай сельсавет турбуецца...

— Мы многае можам, калі возьмемся ўсе разам, калектывна, — адказала Ганна Вікенцьеўна.

Гэта яна паўтарала, хадзячы з селькомаўцамі па хатах, узнікаючы людзей на добрую справу.

І пайшло. Забрукавалі вуліцу. Пасадзілі на ёй каштаны — кожная сям'я па чатыры. Адкрылі дзіцячую пляцоўку. Для моладзі танцавальную пляцоўку абсталявалі. Радаваліся: вось як мы многа зрабілі, калі ўсе разам!

Агульны поспех. Ён складаецца з намаганняў кожнага члена калектыву. Вось чаму вельмі важна, якія мы самі на рабоце, як ставімся да таварышаў па працы, як займаемся грамадскай дзейнасцю. Ці памяркоўныя? Ці ўмеем прызнаць сваю памылку? Ці можам ахвяраваць некаторымі асабістымі зручнасцямі дзеля агульнай справы? Ці аддаем грамадству больш, чым бяром у яго?

А бывае ж, на жаль, інакш. Ёсць яшчэ і антыграмадскія ўчынкі, і разбэшчанасць, і фанабэрыстасць асобных людзей. Вось тут вельмі патрэбна выхаваўчая місія калектыву. Наша з вамі місія, дарагія чытачы.

Але давайце вернемся да пачатку размовы. Жанчына ў анкетзе напісала, што ёй хочацца з радасцю пасля працы спяшацца дамоў.

Наш дом, наша сям'я — гэта таксама калектыв, першапачатковая ячэйка грамадства. Шчаслівая тая сям'я, дзе пануюць павага, дапамога, добры прыклад. І няма той меркі, каб вымераць у гэтым нашу жаночую ролю.

Узаемаадносінны ў сям'і. Гэта тэма асобнага артыкула. А зараз хочацца падкрэсліць адзінства выхаваўчай мэты працоўнага калектыву і сям'і. Каб калі радасць — то на ўсіх адна, бяда — таксама адна. Каб кожнаму хацелася раніцай спяшацца на работу, а вечарам — у сваю сям'ю.

К. ОСІПАВА

Слесары-зборшчыні Лізавета Філіпава і Надзея Багадзевіч.

У НЯДЗЕЛЮ, калі не трэба ісці на працу, старадаўняя Орша напаўняецца святочным людскім патокам. Па календару — звычайны выхадны, але на залітых сонцам вуліцах здаецца, што сёння свята. Вы толькі паглядзіце, як апрануты прахожыя! У цёплы дзень, калі людзі надзяюць хто плашч, а хто касцюм ці сукенку, асабліва кідаецца ў вочы багацце фасонаў і расфарбовак адзення. Мы жывем лепш з кожным годам. І зусім натуральна, што расце патрабавальнасць людзей да адзення. Яно павінна быць і прыгожае, і моднае, і зручнае, і практычнае.

Зойдзем ва універмаг. Тут пытаюць, ці ёсць паліто Магілёўскай швейнай фабрыкі імя Валадарскага. «А ці няма чаго-небудзь віцебскага або бабруйскага?» Але ніхто не спытае, на якіх машынах пашыта паліто ці сукенка. Бо спажываць цікавіць вынік, увасоблены, так сказаць, у тавары. Прадпрыемства, што выпускае машыны, на якіх шыюць прыгожае адзенне, — гэта аршанскі ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга завод лёгкага машынабудавання «Легмаш». Наш завод.

З таго памятнага дня, калі была зроблена першая (яна называлася «сямейная») швейная машына, мінула 20 гадоў. Дваццаць доўгіх, карпатлівых, цяжкіх гадоў напружанай працы цяпер праслаўленага пяцітысячнага калектыву. За гэты час многае змянілася. «Легмаш» сёння — высокамеханізаванае прамысловое прадпрыемства.

Там, дзе плаўна выгінаецца адна з цэнтральных вуліц нашага горада, стаіць прыгожы стэнд — наглядная гісторыя завода. Фатаграфіі, фатаграфіі. Іх шмат. Здаецца, што могуць раскажаць статычныя аднамомантныя здымкі аб пастаянным душэўным гарэні перадавікоў вытворчасці, ветэранаў, многіх выдатных людзей «Легмаша»? А між тым... Вось на вас глядзіць добры твар Валянціны Браніславаўны Стралковай. Пагаварыце з гэтай слаўнай жанчынай. Ёй, чыя маладосць супала з цяжкімі для краіны гадамі, ёсць што ўспомніць. Яна раскажа вам, які доўгі, знясільваючы цела і душу быў шлях з фа-

ЗАВОД

шысцкай катаргі на Радзіму. Раскажа, як пасля вайны прыйшла на завод, што стаў для яе родным і бліжкім. Валянціна Браніславаўна не шукала лёгкіх дарожак, разам з мужам сваім, Мікалаем Дзянісавічам, працавала фармаўшчыцай у ліцейным цэху тагачаснага завода абагравальных катлоў.

Цяпер яе ліцейны (яна працуе ў гэтым цэху больш чвэрці веку) — цэх высокай механізацыі. А калісьці тут уручную адлівалі кухонныя гаршкі і патэльні. Нялёгка быў час: і хлеба мала, і металу, не хапала электраэнергіі. Але ніколі на лёс не скардзілася, працавала сумленна. І калі цяпер яе рукі фармуюць нават не метал, а смачныя хатнія пірагі, усё роўна душой яна звязана з ліцейным. Валянціна Браніславаўна стаіць на варце якасці ліцейнай прадукцыі.

На яе вачах рос, пашыраўся і набіраўся сіл завод швейных машын, і яна прымала дзейны ўдзел ва ўсім складаным шматгранным жыцці калектыву. У святочны дзень Валянціна Браніславаўна прышпільвае да жакета сваю заслужаную ўзнагароду — ордэн «Знак Пашаны».

Такіх людзей на «Легмашы» нямала. Непарыўным адзінствам звязаны з заводам камуністы С. П. Вакар, П. С. Сухадольскі, В. В. Шынкевіч, М. П. Гарэлаў, Г. І. Савіцкі, Ф. Ф. Ліннік і многія іншыя.

Слухаючы ўспаміны ветэранаў, іх расказы пра родны завод, і мы, здаецца, таксама далучаемся да слаўнага мінулага. Рабочыя, інжынерна-тэхнічныя работнікі, служачыя пасля напружанага працоўнага дня дапамагалі будаўнікам. Кіркай, рыдлёўкай, ломам угрызаліся ў мёрзлы грунт. Нарэшце настаў памятны 1953 год, калі завод, пераадолеўшы цяжкія, выпусціў 15 тысяч бытавых швейных машын. Завод рос. Знамянальным стаў для калектыву год 1959. Упершыню ў краіне зборка швейных машын была пераведзена на канвеер.

У арганізацыйна-тэхнічных мерапрыемствах завода на 1958 год быў такі пункт: «Арганізаваць вытворчы ўчастак сталёнага ліцця па выплаўляемых мадэлях». На Мінскі рамонтны завод паехалі лепшыя камсамолкі Т. Шкрабава (цяпер — Леановіч), Г. Кірэлита, Л. Машкова і З. Пачатоўская. Пакуль дзяўчаты асвойвалі работу ў Мінску, на заводзе паскоранымі тэмпамі ішла арганізацыя ўчастка. Ужо к канцу года былі атрыманы першыя загатоўкі дэталей з літой сталі. У пачатку 1959 года Тамара Леановіч узначаліла брыгаду з 13 чалавек. Гэта быў згуртаваны, дружны калектыў. Працавалі па агульнаму нараду, а заробную плату дзялілі пароўну. Дзяўчаты дапамагалі адна адной не толькі на вытворчасці, але і ў быту, усе вучылі-

ся. У 1960 годзе пра брыгаду загаварылі ў горадзе і вобласці, яе ў ліку першых назвалі брыгадай камуністычнай працы. Важак праслаўленага калектыву Тамара Фёдарэўна Леановіч была ўзнагароджана ордэнам Леніна.

Мінула 12 гадоў. Былыя члены першай брыгады камуністычнай працы па-ранейшаму памнажаюць працоўную славу роднага завода. А сам «Легмаш» непазнавальна змяніўся. Бытавая швейная машына, што некалі задавальняла патрэбы швейнай прамысловасці, была знята з вытворчасці ў 1963 годзе. Яе месца заняла высокакарасная прамысловая швейная машына 97-га класа.

М. С. Носаў, інжынер-канструктар, расказвае:

— Было цяжкавата, асабліва нам, канструктарам, ды і тэхнолагам таксама. Трэба было пераадолець «псіхалагічны бар'ер». Прамысловая машына канструктыўна адрознівалася ад бытавой, мела вялікую скорасць — да 5000 шыўкоў за мінуту замест 1200.

Канструкцыю машыны перадаў нам Падольскі механічны завод імя Калініна. Але ж машына пастаянна «дацягвалася», трэба было нямаля папрацаваць, каб арганічна звязаць яе з вытворчасцю. Шмат душэўных сіл, карпатлівай працы аздаў укараненню машыны 97-га класа камуніст Міхаіл Пятровіч Бобікаў, цяпер намеснік галоўнага канструктара. Задача стаяла складаная: пры вялікай скорасці павялічваліся апасенні за надзейнасць і трываласць вузлоў і дэталей. І зноў пошукі, выпрабаванні, расчараванні.

Легмашаўцы верылі ў поспех. І машына «пайшла». Яна экспанавалася на ВДНГ СССР. Сёння на «Легмашы» вырабляецца 14 мадыфікацый гэтай машыны. Мы ганарымся, што нашы прамысловыя скарасныя выйшлі за межы рэспублікі. 25 краін атрымліваюць іх! Легмашаўцы заклапочаны, каб іх машыны былі на ўзроўні сусветных стандартаў, а па некаторых паказчыках — нават вышэй. Пакуль што дзяржаўнага Знака якасці ўдастоена толькі базавая машына 97-га класа. Але канструктары і тэхнолагі, планавікі і эканамісты, увесь калектыў — у творчым пошуку.

Вялікія планы ў нас на пяцігодку. Сёння «Легмаш» — сапраўды будаўнічая пляцоўка. Гаспадарчым спосабам пабудаваны Палац культуры і плавальны басейн. Расце чатырохпавярховы будынак інжынернага корпуса, тут размесціцца вылічальны цэнтр завода.

Як вырас рабочы нашага прадпрыемства! Калісьці яго рукі адлівалі кухонную пасуду і збіралі металічныя ложки, а сёння яны вырабляюць высокапрадукцыйныя швейныя машыны, скла-

Знаёмцеся — Надзя Васіленка, шліфоўшчыца «Легмаша», дэпутат гарсавета, студэнтка-завочніца Беларускага політэхнічнага інстытута.

Н. А. Капітонава.

Вельмі паважаны на заводзе чалавек — начальнік малярнага цэха Ніна Міхайлаўна Кукішава.

Фота У. Вяхоткі.

Пяцігодка і мы

ЛЮДЗІ, ЧАС

3

даныя машыны тыпу «Рашэль» для высакаякаснага трыкатажу, стужкапрацягвальныя механізмы да электронна-вылічальнай машыны «Мінск-32». Стала ўжо рэальным укараненне аўтаматызаваанай сістэмы кіравання вытворчасцю. З кожным днём усё цяжэй кіраваць складаным заводскім арганізмам. Інфармацыя з усіх цэхаў, служб і аддзелаў завода ўзрастае і колькасна і якасна, чалавек не паспявае аператыўна апрацоўваць яе. На дапамогу прыходзіць электронна-вылічальная машына. З дапамогай аўтаматызаваанай сістэмы кіравання мы зможам удасканаліць кіраванне нашай даволі вялікай вытворчасцю.

Чаго дасягне калектыв пры ўкараненні электронна-вылічальнай тэхнікі? Перш за ўсё — росту прадукцыйнасці працы. Павысіцца культура кіравання вытворчасцю, зменшацца страты ад прастояў абсталявання, не трэба будзе рабіць вялікіх запасаў сыравіны і матэрыялаў. Машына дапаможа чалавеку разлічыць рух дэталей і вузлоў такім чынам, што адпадзе залішняе назапашванне рэштат гатовай прадукцыі на складах. Гэта, так сказаць, тэхніка-эканамічны бок справы. Але ёсць яшчэ і маральны.

Разам з паляпшэннем фінансавага стану завода (а пры аўтаматызаваанай сістэме кіравання гэта безумоўна) павялічацца заахвочвальныя фонды. Маюцца на ўвазе і дадатковыя прэміі, і павелічэнне ўзнагарод па выніках года.

Стварэнне такой сістэмы на нашым заводзе — працэс даволі працяглы і складаны. Ён патрабуе вялікай падрыхтоўчай работы. Сёння задача такая: перападрыхтаваць кіраўнічы апарат з улікам патрабаванняў аўтаматызаваанай сістэмы кіравання вытворчасцю, падрыхтаваць кадры матэматыкаў, праграмістаў, людзей, якія будуць абслугоўваць электронна-вылічальную тэхніку. Не апошняе месца ў гэтай перабудове займаюць эканамічныя школы, якімі кіруюць вопытныя спецыялісты.

Завод жыве сваім напружаным рабочым рытмам. Легмашаўцы занепакоены тым, што Бабруйскі завод гумавых тэхнічных вырабаў, які пастаўляе нам плосказубчатая рамяні, пагоршыў іх якасць. Швейныя машыны, укамплектаваныя імі, хутка выходзяць са строю.

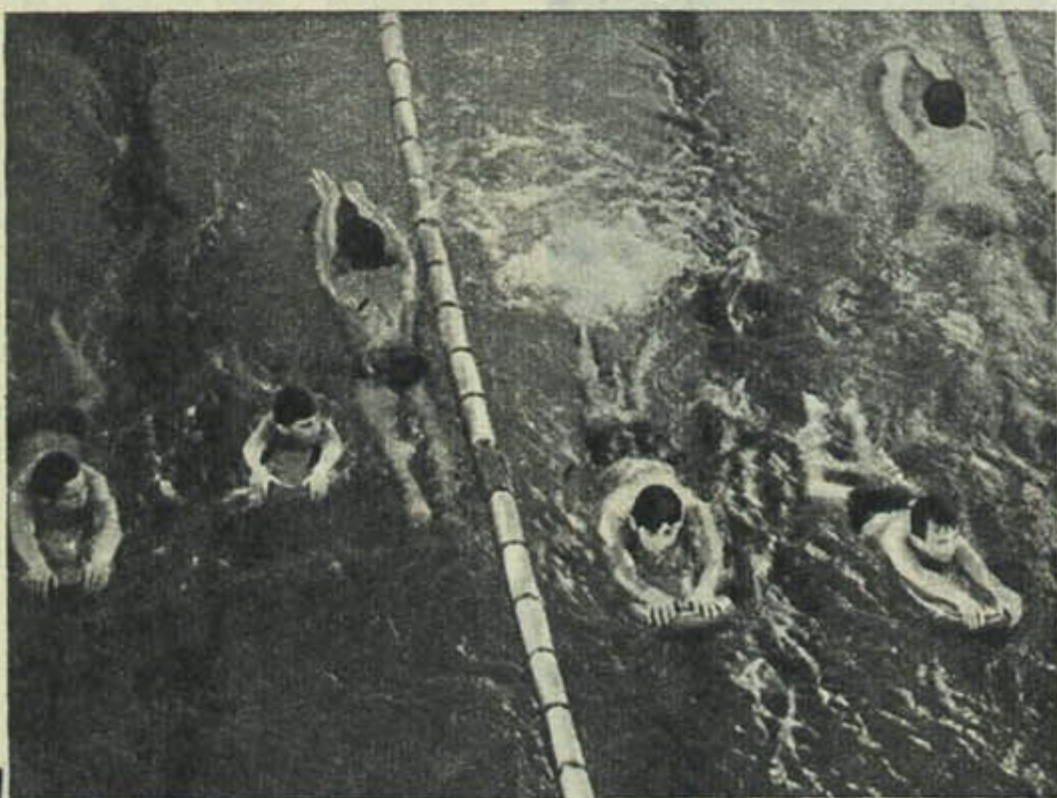
Ерэванскі завод «Электрарухавік» пастаўляе нам электраматоры. Пастаўляе нерэгулярна. Ды і тыя, што паступаюць, — вельмі «шумяць».

Гэтыя праблемы далёка не вычэрпваюць усіх недахопаў. Але мы з упэўненасцю глядзім у заўтрашні дзень завода. Ужо ў гэтай пяцігодцы будзе шмат зроблена для рэканструкцыі цэхаў і асобных участкаў. Вывучаецца вопыт блізкіх па профілю айчынных і замежных прадпрыемстваў. Навуковая арганізацыя працы, высокая механізацыя ў спалучэнні з аўтаматызаваанай сістэмай кіравання забяспечаць павелічэнне выпуску прамысловых швейных машын, павысіцца іх якасць. Машыны, на якіх вырабляецца адзенне для нашага народа, будуць працаваць бездакорна.

Н. КАПІТОНАВА,
начальнік лабараторыі аўтаматызаваанай сістэмы кіравання вытворчасцю

А. ГЕЛЬФАНД,
інжынер па тэхнічнай інфармацыі

У заводскім плавальным басейне.

4

БЛАКІТНАЯ

Рана прачынаецца вёска ў чэрвені, а сонца — яшчэ раней. Ледзь паспееш падаіць і выгнаць на пашу карову, як выгянуць з-за лесу яго ласкавыя праменні, і ад таго яшчэ званчэйшымі стануць птушыныя спевы, а лёгкі ветрык прынясе з лугу водар зацвітаючых траў.

Хуценька ўпраўляюся па гаспадарцы, накідваю на плечы жакет і выходжу на вуліцу. Чую, як рыпае то адна брамка, то другая: гэта сяброўкі далучаюцца да мяне. Вітаемся. Абменьваемся сваімі маленькімі навінамі.

...— Увесь вечар учора гатавала. Сын з нявесткай едзе. Унучачку вязуць. Я ж яе не бачыла яшчэ.

...— Я таксама да паўночы не заснула: хлопцы да тэлевізара як прыліплі, футбол глядзелі.

...— Гэта ж такая выгода — газавая пліта. Раз-два — і сняданак на сталел..

...— Цётка Фёкла, я ўчора ў Кіраўску была, вашага Мішу бачыла.

Тут я спахапляюся:

— Жанчынкі, мне ж заўтра ў Кіраўск трэба, на сесію райсавета. Вы ідзіце сабе памалу, а я ў праўленне забягу, дамоўлюся са старшынёй, каб разам ехаць.

Даганяю жанчын ужо за вёскай. Тут, як вокам акінуць, нашы ўладанні, наша блакітная ніва — лён. Праўда, палеткі яшчэ не блакітныя. Але праз некалькі дзён прыйдзеш сюды — і не адразу зразумееш,

дзе канчаецца поле і дзе пачынаецца неба.

Накіроўваемся кожная да сваёй дзялянкі. У нашым калгасе такая завяздзёнка: за 4—5 дзён пасеем лён, праполем яго (звычайна з дапамогай хіміі), а потым цягнем нумаркі — якому звяну які ўчастак даглядаць. Пасля гэтага звенная замацуе дзялянкі за кожным членам свайго калектыву. Хачу сказаць, што такая дзяльба не перашкаджае скарыстоўваць механізмы, ды і абязлічкі няма.

Сёння ў нас — дадатковая праполка. Як салдаты, строімся ў шарэнгу — і пайшлі. Тут ужо не да размоў. Кожны працуе і думае пра штосьці сваё.

Я думаю пра гэтых жанчын, з якімі дванаццаць гадоў вырошчваю лён. Гэта яны сваёй працай прынеслі вядомасць гаспадарцы, якая шмат гадоў з'яўляецца ўдзельніцай ВДНГ СССР па льну. У мінулым годзе калгас атрымаў на плошчы ў 180 гектараў па 10,1 цэнтнера валакна і больш чым па сем цэнтнераў ільнасемя з гектара. А наша звяно выйшла пераможцам сярод сямі звенняў гаспадаркі: дало краіне па 12,3 цэнтнера валакна і 9,4 цэнтнера семя.

Вось спынілася на хвілінку, папраўляе хустку Зоя Акушэвіч. Мілая Зоя, мая першая памочніца, мой, так сказаць, няштатны намеснік. Адлучуся куды — непакоіцца няма чаго: Зоя замяніць звенную.

Ніна Здункевіч, Валя Крэдзька. Сёстры Надзя Акушэвіч і

Тры фотаздымкі... Тры жанчыны з розных месц, розных раёнаў рэспублікі. Розныя людзі, і нічога няма агульнага ў іх прафесіях. Але парадніла іх адна цудоўная рыса чалавечага характару — шчырая любоў да сваёй справы. Вось чаму мы знаёмім вас сёння з Любоўю Казловай, выкладчыцай Бешанковіцкай музычнай школы, Таццянай Некрашэвіч, маладой трактарысткай саўгаса «Белічы» Слуцкага раёна і майстрам-кандытарам бабруйскай фабрыкі «Чырвоны харчавік» Галінай Федчанка.

Ліда Раманава. Спакойныя, заўсёды ўраўнаважаныя жанчыны. Што ні скажы — зробіць выдатна.

Нас у звяне трыццаць. Лёну — 25 гектараў, амаль па гектару на жанчыну. І кожная не ўступае іншым ні ў чым, нават самыя пажылыя не адстаюць ад маладых. А мы ж яшчэ, акрамя лёну, агародніну вырошчваем, ніякіх іншых калгасных работ не цураемся.

...Вунь завіхаюцца побач Фёкла Прохараўна Сычэўская і яе нявестка Марыя. Сычэўскія заўсёды бяруць дзялянкі побач і ідуць нага ў нагу. Прапаноўвала Фёкле Прохараўне меншую дзялянку — і слухаць не хоча! Ты што, кажа, мяне датэрмінова спісваеш? А ёй жа даўно за шэсцьдзесят.

Вялікае жыццё пражыла Фёкла Прохараўна, сямёра дзяцей выгадавала, унукаў дачакалася. Два яе сыны ў калгасе працуюць, Міша міжкалгасную будаўнічую арганізацыю ў раёне ўзначальвае. Ёсць Сычэўскія і ў арміі, і ў школе.

Гадоў пяць назад праводзілі мы Фёклу Прохараўну на пенсію. Падарункі купілі, усім звяном сабраліся за святочны стол, жадаем ёй шчаслівага адпачынку. А жанчына сядзіць ды ўсміхаецца. Назаўтра гляджу: першая на поле прыйшла. Вось табе і «адпачынак». Дня не ўседзела!

Праўда, мінулай восенню кажа яна мне: ну, Вольга, усё, буду цяпер унукамі займацца. А напярэдні сустрэліся на вуліцы, Фёкла Прохараўна і па-

Вольга Мікітаўна Лагойка.

пярэджвае: ты ж глядзі, дзеўка, мяне са звяна не выкраслі, ногі яшчэ ходзяць, вочы ба-чаць, дык што ж мне, рукі склаўшы сядзець, га?..

Вось якія працаўніцы ў маім звяне. Ды не толькі ў маім. Цяжка ўгнацца і за звеннямі Ефрасінні Дрозд, Пелагеі Каранкевіч, Фёклы Астаповіч, Ефрасінні Габрусь, Ларысы Булах, Аксінні Міхалап. Сёлета льнаводы калгаса абавязаліся сабраць яшчэ лепшы ўраджай, чым летась, павысіць на адзін нумар якасць трасты. Таму і працуем больш настойліва, спаборнічаем, памятаем словы таварыша Л. І. Брэжнева, сказаныя на XV з'ездзе прафсаюзаў краіны: «Цяперашні пяцігадовы план складзены з улікам таго, што ўсе мы сёння і заўтра будзем працаваць лепш, чым працавалі ўчора...»

Лепш, чым учора. На гэта арыентуюць нас і партыйная арганізацыя, праўленне калгаса. А брыгадзір нашай першай

брыгады Аляксандр Дзмітрыевіч Акушэвіч! Пра яго ў мяне асобнае слова. Глыбока разумее сваю справу і людзей гэты чалавек — член райкома партыі, лепшы брыгадзір раёна. У яго заўсёды ўсё разлічана і ўсё ўлічана. Не забудзе ён і пра твае асабістыя патрэбы, дапамога, параіць. Не выпадкова наша першая брыгада, што ў вёсцы Стоўпішча, ва ўсім сапраўды першая і асабліва ў вырошчванні льну. Гэта ж падумаць толькі: у пачатку мінулай пяцігодкі брыгада мела з гектара па 6,9 цэнтнера льнава-лакна і 5,9 — семя, а праз пяць гадоў падвоіла ўраджай! Сеюць, падкармливаюць, цярэ-бляць лён машыны, абмалочва-юць — таксама. (Праўда, не хапае льномалатарань, усяго па адной на брыгаду). Але ж і нашы рукі, наша кемлівасць ой як патрэбны! Дадаткова полем і падкармливаем расліны. Цярэбіць лён машына, а мы ўслед сартуем яго, у снапы вяжам, у бабкі ставім. Няхай сохне. Праз 5—7 дзён абмалоцім лянок — і на сцелішчы. У гэты час усе свае хатнія справы — набок.

Вылежваецца лён пад жні-веньскімі росамі, а потым зноў трапляе ў нашы рукі: падбіраем яго, сартуем і па колеру, і па росту — і на машыны. Звеннявая або хто з членаў звяна абавязкова суправаджае машыну на льнозавод. Летась да масавай копкі бульбы мы з ільном поўнасю ўправіліся. Дзяржаўны план па продажы семя і валакна калгас выканаў амаль на 170 працэнтаў. Чысты прыбытак ад ільну склаў у гаспадарцы больш за 83 тысячы рублёў. У другім годзе пяцігодкі свае здабыткі імкнемся памножыць.

Памнажаюцца і нашы асабістыя заробкі. Толькі дадатковай аплаты члены нашага звя-

на, напрыклад, атрымалі за год больш чым па 400 рублёў.

Вялікая пашана ў нас ільнаводам: многія ўзнагароджаны ордэнамі і медалямі, ганаровымі граматамі, а Ефрасіння Дрозд — ордэнам Леніна. І ў турысцкія падарожжы нас калгас пасылае, пущэўкі набывае. Я летась на цеплаходзе «Абхазія» па Чорнаму мору плавала.

Сёлета перад сяўбой адбыўся ў нашым калгасе раённы семінар ільнаводаў і бульбаводаў. Мяне папрасілі падзяліцца вопытам. Падзялілася. І пра тэхналогію вырошчвання раска-зала (а мы сеем сорт «Л-1120», у якога крыху падоўжаны ве-гетатывны перыяд, павышаныя патрабаванні да вільгаці), і пра ўборку, аплату працы. А галоўнае — пра людзей, нашых знатных працаўніц, маіх суседак, сябровак, таварышаў.

Той семінар быў у сакавіку, а зараз чэрвень, і радуецца сэрца зялёныя палеткі, якія вось-вось пырснуць сінімі агеньчыкамі.

...Вяртаемся дадому крыху стомленыя, але радасныя. І дзень быў цудоўны, і сонца шчодрое, і праца спорная. Зноў іду роднай вуліцай, аб-пал якой сады, палісаднікі, а там, за крайнімі дамамі, сінее лес. Усё мне тут любое. Пад гэтым небам раслі мае бацькі, і недалёка, у суседняй вёсачцы, нарадзілася я. Тут пасля ранняй смерці маці і бацькі прыхіліла нас, шасцярых дзяцей, Радзіма, выхоўвала ў Бабруйскім дзіцячым доме. Сюды вярнулася я з фашысцкай няволі пасля вайны, выйшла за-муж за мясцовага хлопца Максіма, выгадавала з ім чацвярых дзяцей. Тут мой лёс і мая радасць. І мая блакітная ніва — лён.

Вольга ЛАГОЙКА,
звеннявая-льнавод калгаса
імя Кірава Кіраўскага раёна

Бухарская дзяўчына.
Фота В. Маісурава.

ГОРАД ДРУЖБЫ

Перад святам я люблю хадзіць па вуліцах і кварталах нашай сталіцы. Ташкент — горад дружбы і брацтва — у гэтыя дні асабліва прыгожы і велічны. Вось цэнтральная плошча імя У. І. Леніна. Глядзіць адсюль вялікі правадыр і, нібы радуючыся поспехам узбекскага народа, указвае светлыя гарызонты камунізму.

Раней гаварылі: Ташкент — горад хлебны, Ташкент — горад сонечны. Сапраўды, наша любімая сталіца — хлеба-солны горад. І сонца хапае. І нават позняй восенню б'е з фантаў жыва-творная вада каля Акадэмічнага Вялікага опернага тэатра імя Алішэра Навая, на Цэнтральнай плошчы, на Хадры. Яркая асвятляе нашу любімую сталіцу сонца Кастрычніка, сонца дружбы.

Сілу і магутнасць савецкай, ленінскай дружбы мы па-сапраўднаму адчулі ў

цяжкія гадзіны стыхійнага бедства, калі многія ташкентцы аказаліся без жылля.

26 красавіка 1966 года ў 5 гадзін 23 мінуцы па мясцоваму часу ў горадзе Ташкентце адбылося землетрасенне сілай 7,5 бала. Пачаліся трывожныя і разам з тым гераічныя дні. Трагедыя была нечаканая, але падзвіг узбекскага народа, здзейснены разам з усімі народамі Савецкага Саюза, быў з'явай натуральнай.

Праз некалькі гадзін пасля землетрасення ў Ташкент прыбылі Генеральны сакратар ЦК КПСС Леанід Ільіч Брэжнеў і Старшыня Савета Міністраў Саюза ССР Аляксей Мікалаевіч Касыгін. Пачалася гераічная эпапея горада Ташкента. Сябры заўсёды выручаць сябра ў бядзе. У нас кажуць: птушка моцная крыламі, а чалавек дружбай. І яшчэ ёсць мудрая прыказка: «Адзін і камень не падыме, а гуртам нават і гару перанясем».

Сёння, калі я іду па ташкентскіх вуліцах — па маскоўскіх, мінскіх, ленінградскіх кварталах, — люблюся будынкамі, якія створаны рукамі рускіх, украінцаў, беларусаў, грузін, малдаван, азербайджанцаў, армян, казахаў, кіргізаў, таджыкаў, латышоў, літоўцаў, эстонцаў — рукамі ўсяго савецкага народа, — зноў і зноў перад маім позіркам паўстае вобраз вялікага Леніна.

«Мы хочам добраахвотнага саюза нацый, — гаварыў Уладзімір Ільіч, — такога саюза, які грунтаваўся б на паўнейшым давер'і, на ясным усведамленні брацкага адзінства, на цалкам добраахвотнай згодзе».

...За пяць з лішнім гадоў, што мінулі пасля землетрасення, у сталіцы Савецкага Узбекістана сіламі і пры дапамозе ўсіх брацкіх народаў пабудавана не менш як 6 мільёнаў квадратных метраў жылля. Вялікая сіла дружбы, брацкага адзінства! Хіба не пра гэта марыў вялікі Ленін!

«Ташкент — горад брацтва» — так называецца выпушчаная нядаўна кніга, прысвечаная вялікай дружбе. Я хачу прывесці толькі адзін прыклад з гэтай кнігі. Як у кроплі вады адлюстроўваецца вялікае неба і яркае сонца, так на гэтым факце можна яскрава пераканацца ў высакароднасці вялікай душы савецкага народа.

1967 год, 12 сакавіка. У Ташкент прыбыў дом. Стандартны, аднакватэрны, з усімі выгодамі. Ён паступіў не па разнарадках Дзяржплана і не па накладных будаўнічых арганізацый. Вось афіцыйны рапарт начальніка ўпраўлення матэрыяльна-тэхнічнага забеспячэння гарвыканкома:

«Па чыгунцы паступіў крыты вагон з дэталіямі доміка — падарунак жыхарам Ташкента ад грамадзянак Максімавых — жыхарак Севастопалю...»

Хто ж яны, грамадзянкі Максімавы?

...На адрас Прэзідыума Вярхоўнага Савета Узбекскай ССР прыйшло пісьмо ад жыхаркі Севастопалю Фядосі Генадзеўны Максімавай.

«Паважаныя таварышы, я не ведаю, як да вас звярнуцца, прабачце, калі ласка! — так пачыналася пісьмо. — Я персанальная пенсіянерка. Цяжка перажываючы бедства, якое напаткала Ташкент, хачу б таксама дапамагчы. Вось і пішу вам».

«У мяне ёсць рэчы, — працягвала яна, — вельмі чыстыя, ці магу я іх прыслаць? Гэта байкавая коўдра, кофточкі, ватнае паліто, падушкі, халацікі і яшчэ шмат чаго. Рэчы на першы час для жыцця ў палатцы, магчыма, спатрэбяцца».

Але асаблівай цеплынёй і душэўнасцю прасякнуты радкі пісьма Фядосі Генадзеўны, дзе ішла гутарка пра дзяцей Ташкента.

«Я жыву каля мора, удваіх з дачкой, яна таксама пенсіянерка. У нашай кватэры тры пакоі з выгодамі. Мы маглі б запрасіць да нас на лета маленькіх дзяцей да дзесяцігадовага ўзросту. Выдзелім ім самы вялікі пакой з усімі пасцельнымі прыладамі. І хоць мы з дачкой інваліды — у нас непаўнацэнны зрок, — але пры дапамозе праважатай забяспечым добры догляд і харчаванне дзецям. Магчыма, ёсць дзеці, якім асабліва трэба адпачыць ля мора. У нас цёпла аж да кастрычніка. Прышліце да нас вашых маленькіх, у нас ім будзе добра».

У той жа дзень, калі прыйшло пісьмо, работнікі Прэзідыума Вярхоўнага Савета Узбекскай ССР папрасілі першага сакратара Севастопальскага гаркома партыі перадаць Фядосі Генадзеўне Максімавай і яе дачцэ Ніне сардэчную падзяку ташкентцаў за ўвагу і клопаты. Такіх прыкладаў можна прывесці вельмі шмат.

Тысячам, сотням тысяч ташкентцаў будаўнікі ўручылі ключы ад новых кватэр. Сергялі — горад-спадарожнік. Чыланзар — новы масіў. Студэнцкі гарадок. Палац мастацтваў. Новы будынак тэатра імя Хамзы. Адміністрацыйныя будыні. Новыя жылыя дамы. Штогод у Ташкентце будуюцца па 1 мільёну квадратных метраў!

«Разам у баі, разам у працы», — пісаў сакратар ЦК Кампартыі Беларусі А. А. Смірноў.

За свабоду нашай Айчыны на беларускай зямлі аддалі сваё жыццё многія ўзбекскія воіны. Памяць пра іх не пагасне ў вяках. Беларускі народ святануе памяць паэта-воіна Султана Джурі, Бегімула Кульбаева. У партызанскіх атрадах на часова акупіраванай тэрыторыі Беларусі храбра і мужна змагаліся з фашыстамі сотні ўзбекаў і сярод іх Герой Савецкага Саюза Мамадалі Тапівалдыеў.

Савецкая Беларусь пабудавала ў Ташкентце 26,6 тысячы квадратных метраў жылля, школы на 950 месц. На фасадзе аднаго дома, пабудаванага рукамі беларусаў, напісана: «Ташкентцам на шчасце ад беларускага народа».

Я іду па вуліцах Ташкента... Вось Сад паэзіі. А тут музей літаратуры імя Алішэра Навая. Гэта — музей, эрмітаж Ташкента, эрмітаж Усходу. Сярод вялікіх паэтаў ёсць статуя паэтэсы Надзіры. Яна жыла і тварыла ў XIX стагоддзі. Сярод савецкіх паэтаў партрэт Зульфій — савецкай паэтэсы. Гучыць яе голас:

То, што подказано жизнью самою,
Просится в песню мою.
Реки сливаются в мощное море,
Братья — в большую семью.

Шухрат КАСЫМАУ,
рэдактар газеты «Ташкент бінакары»
[«Будаўнік Ташкента»]

З ЧАГО пачаць расказаць пра маіх сябровак? Прынята пачынаць з мінулага—было яно цёмным і цяжкім. Для ўзбекскай жанчыны—асабліва цёмным і цяжкім. Але гаварыць сёння пра яго мне не хочацца, яно засталася ў тым мінулым, да якога, на шчасце, звароту няма. Надыходзіць радаснае свята—50-гадовы юбілей Саюза ССР. Святло і радасць нашага жыцця прыйшлі ў савецкі час, і я раскажу, якія яны цяпер, мае зямлячкі.

Якія яны, мае зямлячкі і мае сяброўкі?

Мысленным позіркам я акідаю нашу зямлю—азісы і пустыні, гарады і сёлы. Мысленна падымаюся ў горы і спускаюся ў даліны. Іду праз бяскрайнія баваўняныя плантацыі або ўваходжу ў гмахі сучасных заводскіх цэхаў. Я паўсюды бачу іх рукі, смуглявыя, тонкія, спрытныя. Няма такой справы, якая была б ім не пад сілу, і няма такой работы, якой бы яны цураліся.

Ласкавыя жаночыя рукі. Яны абнімаюць каханых, няньчаць дзяцей, ткуць шоўк. Яны мыюць золата ў пустыні Зарафшана, апрацоўваюць рыбу на Аральскім моры. Будуюць на Амудар'і плаціну, капаюць у Каршыньскім стэпу арашальны канал. Выпускаюць у жыццё трактары з Ташкенцкага трактаразборачнага. Яны ўсё могуць, мае сяброўкі—узбекскія жанчыны.

Кіраваць дзяржавай—як Ядгар Садыкаўна Насрыдзінава. Ядгар Садыкаўна Насрыдзінава шмат гадоў была старшынёй Прэзідыума Вярхоўнага Савета Узбекскай ССР, а цяпер яна Старшыня Савета Нацыянальнасцей Вярхоўнага Савета СССР.

Сказаць важнае слова ў навуцы—як гэта зрабілі член-карэспандэнт АН УзССР доктар гістарычных навук Рахіма Амінава, дырэктар Інстытута ўсходазнаўства АН УзССР доктар гістарычных навук Сабахат Азімджанава, доктар медыцынскіх навук Назіма Дэханхаджаева і многія іншыя, імёны якіх і навуковыя даследаванні здзіўляюць вучоных свету.

Узначальваць буйнейшыя прадпрыемствы—як Мубарак Ахмедбаева, дырэктар Чадаккага горнаабрабачальнага камбіната. Адзіная ў краіне жанчына—кіраўнік падобнага прадпрыемства. Яна пачала, як кажуць будаўнікі, з нуля, з нічога. Закладвала першы камень у фундамент, а цяпер камбінат дае прадукцыю—золата.

Могуць стаць на чале вялікага пачыну, як Герой Са-

ЖАНЧЫНЫ МАЁЙ ЗЯМЛІ

Збор вінаграду ў саўгасе «Кібрэй» Ташкенцкай вобласці.
Фота М. Туйгіева.

Студэнткі Ташкенцкага інстытута народнай гаспадаркі.
Фота С. Бязносава.

цыялістычнай Працы механізатар Турсуной Ахунава. Яна першая села за штурвал баваўнаўборачнай машыны. Тысячы дзяўчат і жанчын рэспублікі, яе паслядоўніцы, перайшлі з ручнога збору на механізаваны.

Тысячы дзяцей і дарослых у Папскім раёне Наманганскай вобласці называюць Хадычу Ахмедаву самым родным словам на свеце—мама. Добры твар, маладыя вочы свецяцца шчасцем пры сустрэчы з тымі, каго яна першая прыняла на рукі. Хадыча Ахмедава, Герой Сацыялістычнай Працы, акушэрка. Я пішу, і мноства знаёмых жаночых абліччаў праходзіць перада мною. Маладых, пажылых—аднолькава цудоўных. Шчаслівых, заклапочаных, пясчотных. Абліччы маіх сябровак, асветленыя святлом Кастрычніка.

Іслам пасадзіў жанчыну ў клетку, адгарадзіў ад творчасці ланцугамі рэлігійных абмежаванняў. Але скрозь усе загарожы прарываліся таленты жанчын. Наша класічная літаратура ведае яшчэ мала выдатных паэтэс старажытных часоў. А калі жанчына атрымала магчымасць свабодна тварыць, у літаратуру прыйшло шмат імён. Выдатна працуюць пяць маладых паэтэс. Гульчахра Джураева і Гульчахра Нурулаева выйшлі ўжо на ўсесаюзную паэтычную арэну. Даўно і плённа працуе ў літаратуры Саіда Зунунава, пісьменніца і паэтэса.

Я люблю наш драматычны тэатр, які носіць імя рэвалюцыйнага асветніка, барацьбіта за свабоду жанчын, акцёра і драматурга Хамзы Хакім-заде Ніязі. Тут нарадзіліся першыя ўзбекскія актрысы і выраслі да сусветнай велічыні. Найталенавіцейшая з іх Сара Ішантураева—народная артыстка СССР. Яна падаравала ўзбекскаму глядачу цудоўныя жаночыя вобразы—Афелію і Дзэдэмону, Любоў Яравую і Джамілю. Яна сыграла за сорак пяць год больш як сто ролей.

Калі заходзіць гутарка пра нашых жанчын, я ўспамінаю тэатральную залу ў Дэлі, поўную рэспектабельнай публікі. Я ўспамінаю, як зала падымаецца і, стоячы, вітае дырыжора Дыльбар Абдурахманаву.

Усяму свету вядомыя вырабы народных умельцаў Узбекістана. Разьба па дрэву, металу. Шытыя шоўкам і золатам цюбецкі. Калі хочаце зазнаць душу народа, трэба ўбачыць яго творчасць. Яркая, жыццярэдасная гліняная цацка—яна на парыжскай выстаўцы выклікала захапленне. Гэта яе рукі—рукі народнай майстрыхі Бухарскай вобласці Хамро Рахімавай.

А ўгледзецца ў нашы сюжанэ, вышываныя дываны. Імі завешваюць сцены, засцілаюць канапы. Яны—любімае ўпрыгожанне нашага жылля. На іх вышыты каляровыя кругі—маленькія сон-

цы, што свецяць і саграваюць радаснае жыццё сёння.

Усюды славіцца наш ханатлас, шаўковая тканіна найярчэйшага малюнку. Гэтую тканіну вырабляе маргеланская фірма «Атлас». Тысячы метраў вытканы рукамі Назіры Хусанавай—Героя Сацыялістычнай Працы. Няма жанчыны ў нас у рэспубліцы, якая б не мела сукенкі з хан-атласу. А ці ведаеце, чаму ён так завецца?

Легенда расказвае, як аднойчы ткач убачыў у вадзе белае воблака, залатыя ніці сонца і блакітнае неба. Ён выткаў тканіну, якая ўвабрала ў сябе ўсе фарбы роднай зямлі, і прынёс у палац. Хан дазволіў гэтую тканіну насіць толькі жанчынам свайго дома і жонкам вяльмож. Але прыйшла рэвалюцыя, яна апрадула ў хан-атлас працаўніц.

У святочныя дні жанчыны маёй зямлі, маёй Радзімы—мае зямлячкі і сяброўкі—аправаюць сукенкі з бліскачага шоўку. Калгасніцы і акадэмікі, артысткі і работніцы. Члены ўрада і студэнткі. Яркі шоўк прасякнуты фарбамі горных цюльпанаў і блакітнай сінявой высокага неба, гарачым сонцам і прыхаладай вадаёмаў, хаўзаў, цішынёй далін і спякотным стэпавым марывам.

Гэта ўсё—мой Узбекістан. Хочаце ўбачыць яго—прыязджайце!

ХАТЫНСКАЯ АПОВЕСЦЬ

Алесь АДАМОВІЧ

Хатыней у Беларусі было жудасна многа. І амаль у кожнай з вёсак фашысты забівалі нашых людзей па-рознаму. Яны нават «эксперыментавалі»: выпрацоўвалі метады знішчэння, рыхтавалі кадры забойцаў, каб пасля выкарыстаць гэты «вопыт» у іншых краінах і на іншых кантынентах.

Вось ад чаго выратаваў савецкі народ чалавецтва, разграміўшы фашысцкія орды.

У гэтым урыўку апавядаецца пра трагедыю адной з беларускіх Хатыней. Поўнаасцю «Хатынская аповесць» друкуецца ў часопісе «Дружба народаў».

АУТАР

Мал. Ю. Пучынскага

...Я пашыбаваў проста да вёскі і толькі пасля схамянуўся: вінтоўка на плячы! А хто там, у гэтай вёсцы, хіба я ведаю? Нагой згроб сена і сунуў вінтоўку. Не адразу успомніў, што на мне яшчэ рамень з падсумкамі і нямецкім штыком-кінжалам. Сунуў пад сена падсумкі і штык і тады ўспомніў, што кіцель на мне таксама нямецкі. Ды і штаны нямецкія. Але на штанах гразі столькі, што ніхто не пазнае, якія яны. Схаваў пад сена кіцель і застаўся ў шэрай кашулі з белымі гузікамі, якую мне мама пашыла. Гранату паклаў у кішэню штаноў. Ну, здаецца, усё, можна ісці ў вёску. Ці можа яшчэ што не так?

Раптоўны гук насцярожыў мяне. Гук вясковы: стук па дрэву, вокрык на каня. Як ад берагу адштурхнуўшыся, я адарваўся ад месца, дзе схаваў вінтоўку, і пайшоў у тым кірунку. Спачатку каня разгледзеў, калёсы. З туманнай гушчы вынырнуў задыханы дзядзька, граблямі гоніць валок, складае капу сена. Ubачыў мяне і хуценька азірнуўся—адзін я ці яшчэ хто за мной? Дзядзька спацеў, спяшаецца, нервуецца, нібы крадзе ён гэтае сена.

— Добрай раніцы! Гэта якая вёска?—прывітаўся я і сам здзівіўся: як непадобна, зусім інакш гучыць голас, калі ты без зброі.

— Пераходы.

— А!—узрадаваўся я так, нібы іх якраз і шукаў.—Ціха ў вас?

— Дзе цяпер ціха? Сядзім вась, як на агні... А самі адкуль будзеце?

Я назваў далёкую вёску.

— Спалілі вас?—зараз жа спытаў дзядзька.

Я ведаю, што азначае яго пытанне, ці не са спаленай я вёскі. Калі спалілі, выбілі маю вёску, то я для Пераходаў чалавек небяспечны. Уцалелых жыхароў такіх вёсак немцы шукаюць, палююць на іх, як на звяроў, і забіваюць, дзе б ні сустрэлі. Іх прыроўніваюць да партызан, і таму небяспечна,

калі такога чалавека заспеюць у Пераходах. Я разумею дзядзьку і спяшаюся супакоіць.

— Не, у нас нармальна... А тут у мяне цётка жыве..

— Хто гэта?—дзядзька паспешна кідае на воз сена.

— Ганна... Пераход Ганна.

Сказаў наўздагад. Ведаю, што быва-

юць цэлыя вёскі аднафамільцаў. У Ласях—усе Ласі, у Мікітках—усе Мікіткі...

— У нас тут уся вуліца на Пераходах,—пацвярджае дзядзька.

Я накіроўваюся да вёскі. Пераходы? У нас у атрадзе двое або нават болей з такім прозвішчам.

Раптам нейкі гук пачуўся за лесам і сціх. Зноў таргануўся. І застаўся, роўны, далёкі. «Рама» ці што? Даўно не бачыліся!

Я ўсё-такі спыніўся, пачаў слухаць. Не, нічога. Далёка, ва ўсякім разе. Раса такая, што хлюпае пад нагамі. Я прысеў і, збіраючы яе чысты холад далонямі, збольшага абмыў з твару гразь. Падняўся і азірнуўся.

І ўбачыў: дзядзька, той самы босы дзядзька з граблямі і ў кашулі навывпуск, ідзе за мною следам. Ён не ідзе нават, а раз-пораз прыпускаецца бегчы. І ўсё азіраецца. За ім сцяна ружаватага туману, але цяпер яна штосьці хавае. Я яшчэ не спалохаўся, але прывычна прыкідваю, куды бегчы, дзе ўпасці.

Наперадзе мутна цямнее, патанае ў тумане хлёў без даху. Я хутка зірнуў у бок «гравійкі». Не, там па-ранейшаму нікога. І раптам!.. У правым баку, там, дзе засталася трохствольная бяроза, дзе схаваў вінтоўку, туман пачаў вылеплывацца, выплываць людскія постаці, нерэальна вялікія, з аднолькава выцягнутымі галавамі. Яны гойдаюцца і насоўваюцца, як са сну, з кашмару...

Я ўжо ляжу на зямлі. Але тут жа ўскочыў на ногі і пабег да хлява: мы з дзядзькам ідзем у вёску, у сваю вёску! Гэта ж трэба—так па-дурному папасціся! Мог бы цяпер быць у лесе, хай бы памарудзіў, перачакаў яшчэ паўгадзіны ў лесе, але я тут, і гэта канец, і нічога не паправіш! Я ведаю, адчуваю ўсёй сваёй істотай, што ратунку няма, не будзе, але прайма шукаю тую адзіную апошнюю магчымасць, выпадковасць, якая яшчэ можа выратаваць. Я накіроўваюся да хлява, дзядзька ідзе, спяшаецца за мной следам, мы абодва азіраемся. Каскі, плечы, постаці аддзяліліся, адарваліся ад ружаватай сцяны туману, цяпер яны чорныя, рэальныя, іх шмат ужо і ў тым баку, дзе «гравійка». Павольна, ланцугом рухаюцца немцы да вёскі.

Я абмацваю ў кішэні гранату: выкінуць ці не? Я ж усяго толькі жыхар вёскі Пераходы, а з гранатай я партызан. У ёй мая смерць, але смерць, якой я сам закамандую, а не тая, што стане перада мной і спакойна, колькі ёй захочацца, будзе мяне разглядаць, перш чым забіць...

За хлевам на высокім узгорку нейкія лодкі—тонучыя ці напалову затопленыя, з задранай кармой. Што гэта? Ці можа праўда, што гэта сон, трызненне, і трэба прымусяць сябе прачнуцца? Гэта скляпы, усяго толькі збітыя з дошак тамбуры скляпоў-зямлянак. Вось куды схавацца! Кінуўся ў адзін тамбур, а на дзвярах замок, у другі—таксама. Пацягнуў—замок раскрыўся. Дзверы па-здрадніцку рыпнулі, прапускаючы мяне ў цемру, якая пахне ямай, гніллю. Выняў гранату, але тут жа схаваў яе ў кішэню. Граната—гэта канец. Недзе ёсць, яшчэ ёсць апошні шанец! Паспець вы-

скачыць, пакуль яны не падышлі, бо яны адразу шпурнуць у склеп гранату. Кінуўся наверх гэтак сама паспешліва, як хвіліну назад ныраў у яму.

Дзядзька параўняўся ўжо са мной. Зірнуў белымі вачыма:

— Немцы! Ай-яй-яй, папаліся, во папаліся!..

І тут жа мы ўбачылі, як з туману, дзе цямнее вёска, пабеглі людзі насустрэч нам. Воддаль, за вёскай, гулка і доўга прастукаў кулямёт. Людзі, якія беглі нам насустрэч, убачылі немцаў і з нашага боку: замітусіліся, пачалі падаць, паўзці, кінуліся назад да вёскі.

Дзядзька, дзіка азіраючыся, пабег да склепа. А я прыціснуўся да сцяны хлява, каб паспець штосьці рашыць. Здаецца: калі хоць на момант адарвацца ад немцаў, хаця б толькі не бачыць іх—вернецца ранейшае становішча і яшчэ можна будзе штосьці змяніць. Тое, што ў мяне пад рукой граната (а я ўсё трымаюся за кішэню), паскарае, гоніць падзеі да апошняй рысы. Не вытрываю, зірнуў з-за вугла: бачны ўжо твары пад каскамі, рукі на аўтаматах. Па «гравійцы» паўзуць машыны. Час імчыцца, як з крутой гары, насустрэч нямецкаму ланцугу, перахопліваючы паветра, сціскаючы дыханне.

У сцяне ўнізе—дзірка, выгніла бярвяно. Я паваліўся на калені, зазірнуў у дзірку. Пачуў за сабой нейчыя паспешлівыя крокі, гэта дзядзька перабягае да другога склепа. Я ўпоўз у хлёў. Над галавой прамавугольнік сіняга, без адзінага воблачка, неба. Ля самай сцяны некалькі жэрдак, рэшткі столі. У далёкім куце гнілая, чорная саломка. На жэрдкі трэба, наверх...

У расчыненыя вароты ўбег чалавек—зноў дзядзька! Дзіка глянуў на мяне, на гранату. Вочы яго шыпаюць па сценах, па кутках. Кінуўся да кучкі саломы і пачаў рабіць штосьці недарэчнае: зграбаць і сыпаць на сябе пыльную, якая, здавалася, дымілася ў сонечных промнях, пацяруху, уціскаючыся ў зямлю, у сцяну.

Я палез на жэрдкі. У сцяне шырокія, можна руку прасунуць, шчыліны. Зноў убачыў ланцуг карнікаў—ён наблізіўся яшчэ болей,—разгледзеў нацягнутыя павадкі аўчарак. Хуценька лёг на жэрдкі, каб не заўважылі мяне. І тут пачуў, як жудасна, злоўлена вые вёска. Галасы немцаў, нават рэзкія каманды, неверагодна будзённыя, рэальныя. Я нават нейчы смех пачуў у нямецкім баку.

Непаслухмянымі пальцамі вывернуў блакітную галоўку гранаты. Вачам адкрыўся белы кручаны шнурок. На канцы яго—выбух. Далоням балюча, так сціскаюць яны галоўку і халоднае цэльца гранаты.

Немцы ўжо зусім побач, я бачу ў шчыліну, як двое (адзін з рагуляй-кулямётам) выбеглі з ланцуга і, бухаючы аб зямлю ботамі, кінуліся да хлява. Не, да скляпоў. Рукі мае быццам нарукнікамі схоплены: белы шаўковы шнурок выцягнуўся на сантыметры чатыры з цела гранаты. Вось яно, нярадаснае, вымушанае права чалавека памерці, вызваліцца хоць бы ў самую смерць! Яна трымае мяне, як нарукнікі, але і сама яна ў мяне ў руках. Гэта адзінае, што робіць мяне, злоўленага, бездапаможнага, мацнейшым за самога сябе.

Адгароджаны ад навакольнай бязмежна журботным адчуваннем блізкай смерці, як скрозь шклянную сценку, гляджу я на чорных і зялёных карнікаў, што бягуць да скляпоў і хлява, на ўвесь ланцуг, які далёка ахоплівае вёску. Рвануў выбух зусім побач—гранату ў склеп кінулі. Зараз нехта пачуе гэты самы выбух, маю гранату...

Я бачу, як жанчыны на агародах перабягаюць з месца на месца, падаюць і зноў ускакваюць, паўзуць, цягнуць дзяцей. А ланцуг карнікаў павольна і няўмольна насоўваецца на агароды, на вёску. Вось жанчына ў яркай—трэба ж—ружовай!—кофце падбегла да лазні і, азіраючыся на ўсе бакі, кліча малых: двое, не, трое бягуць да яе, падаючы і падымаючы адзін аднаго. Жанчына штурхае іх пад павець з пацямнелага бульбоўніку. Схавала і сама адбегла, павалілася каля плоту, але зноў падняла галаву, і, мусіць, нешта кажа дзецям. Зверху я добра бачу яркую, ружовую яе кофту.

Усё стаіць над вёскай немых энк, але не відаць, ад каго ён зыходзіць. Энк вісіць над усім, над усімі...

Па прамой вясковай вуліцы няспешна, нават урачыста, нібы ў царкву, ідзе стары ў палатняных, здалёку зусім белых портках і кашулі. Усё вакол мітусіцца, а ён ідзе, быццам можна яшчэ некуды ісці.

Але вось усё знікла, засталіся ўжо зусім блізкія крокі, галасы, якія труцца аб сцяну хлява. Сюды ідуць!

— Пан, чуеш, пан!—танклывы голас стараецца забегчы наперад.—Трэба ў скляпах глядзець. Сюды беглі.

— А табе якая справа, што беглі?—Другі голас, пануры.—Загадаюць, калі трэба, не бойся.

— Я не баюся, а ты заўсёды надта разумны.

Зараз стрэляць знізу, і я не паспею таргануць за шнур, граната не паспее разарвацца, пакуль я буду жывы...

— Эге, тут ёсць!..

Голас вясёлы, жартаўлівы, ён усё блытае, і гэта стрымлівае мае рукі, дае мне час успомніць, сцяміць, што я не адзін у хляве хаваюся. Не падымаючы галавы, гляджу, як двое ў чорных паліцэйскіх мундзірах ідуць у кут хлява. Дзядзька ўскочыў на ногі, абсыпаны пацярухай. Сонечны слуп пылу, як дым, пабялеў, устаў над ім.

— Трэба ж хавацца як мае быць. Эх, дзя-дзька!—вясёлы голас паліцэйскага. (Мусіць, гэты падказваў немцу пра скляпы.)

— Не пайду!—крыкнуў чалавек.

— Ах, ты, бандыцкая морда!—вясёлы ўжо злуг.

— Тут забівай, не пайду!

— Не дурыйся, дзед.—другі паліцэй лянучецца,—правераць аўсвайсы і ўсё.

— Сам ідзі ў агонь!

Удары прыкладам па бярвяню і па жывому адначасова. Крык, амаль дзіцячы... Мусіць, я пашаваліўся, бо пануры паліцэй тут жа здзівіўся:

— Бач, яшчэ адзін! А ну, злазь, сігай уніз!

Наставіў на мяне вінтоўку. Я паварушыўся, паказаў, што я нічога, што я падпарадкоўваюся, а сам гляджу на гранату, на белы шнурок у яе адтуліне.

Раптам дзядзька адарваўся ад сця-

ны і кінуўся за вароты. Паліцай—за ім.

— Ну, ці доўга ты там?—пытае другі паліцай у мяне. Я ўстаў на калені, трымаю рукі з гранатай на жэрдаках і падаюся да сцяны, усім сваім выглядам паказваючы, што буду спускацца. За сцяной зноў гахнуў выбух.

— Гранату ў склеп шпурнулі,—паведаміў я паліцаю.

— Доўга буду чакаць?

Я ўжо не той, хто хвіліну назад гатовы быў сам падарвацца. Штосьці змянілася, і паявіўся на свеце хітры хлопец з пагаджальнай, дурной ухмылкай... Ён паўзе, трымаючы і хаваючы гранату, а я назіраю і за ім і за паліцаем, чакаючы, што ж зраблю я... Той я, што чакае, назірае, надзіва спакойны. Быццам і не са мною ўсё гэта.

— Скачы сюды, ну!—паліцай учуў нядобрае, голас яго трывожна ўздрыгануў. Я паслухмяна прыўзняўся, пакорліва павярнуўшыся спіной да ягонай вінтоўкі, і, не гледзячы, як з самога сябе, пацягнуў шнурок—аглушальна шчоўкнула ў круглым цельцы гранаты. «У нябожчыка зубы не бляцы!»

Балюча выцяўся аб зямлю, аб узрыў, аб цемру. Сцяна хлява дыхнула на мяне дымным смурою—у заплюшчаныя ад болю вочы, у нос. Ускочыў з выбітым ці зламаным плячом, каб бегчы абыводзіць, толькі далей ад таго, што я зрабіў.

— Хальт! Цурук!

Боль у плячы апаў. Немец стаіць ля склепа, наставіўшы на мяне аўтамат. Я іду да яго, нават спяшаюся—каб толькі далей быць ад хлява. Два немцы напаўляжаць ля кулямёта, узнятага на высокія ногі-распоркі. А яшчэ двое стаяць над нейкай старой жанчынай. Яна ляжыць тварам у зямлю, чакаючы худымі вострымі лапатамі выстралу, а немцы стаяць над ёй, закурваюць: смешна ім, што яны ўсяго толькі кураць, смяюцца, а чалавек паміраць падрыхтаваўся.

— Нахауз, матка,—кратае жанчыну аўтаматам немец у тоўстых акуларах.

Я з палёгкай адзначаю, што выбух мой нікога не патрывожыў. Зараз яшчэ адзін немец кіне гранату ў склеп: шпурнуў і прыпаў да пясчанай страхі-накату. «Мой» немец, апусціўшы аўтамат, дачакаўся новага выбуху і потым ужо накіраваўся туды, дзе ляжыць старая. Паказаў, каб і я падыходзіў да таго месца.

— Мутэр?—немец паказвае на старую. Худы вясковы хлопец на ўвесь рот усміхаецца (упершыню я люблю гэтую сваю дурную ўсмішку) і кратае старую за плячо:

— Хадзем, не бойцеся.

Старая хутка ўстала на калені, глядзіць і нічога не бачыць, вусны яе хутка-хутка шавеляцца.

— Вэк, нахауз!—немец у акуларах паказвае ў бок вёскі. Я дапамагаю жанчыне ўстаць, і мы паспешна ідзем з ёю да агародаў.

Першы ланцуг карнікаў ужо наперадзе нас, рух яго запаволіўся каля хлявоў. Другі ланцуг, радзейшы, наганяе. З гэтага да нас кінуліся немец і паліцай. Паліцай яўна гарадскі, апрануты ў чорны мундзір з шырокімі шэрымі, як у фільме «Пётр Першы», абшлагамі і такім самым каўня-

ром. Абодва, і немец і паліцай, нахабна маладыя і вельмі падобныя фізіяноміямі, хоць нямецкая накіраваная стальным каўпаком каскі, а паліцай—чорнай пілоткай.

Яны падштурхоўваюць мяне і старую і па чарзе тлумачаць, хто мы і чаму нас трэба гнаць.

— Шнэль, шнэль, рус!

— Давай, давай! Сталінскія бандыты!

Малады немец ідзе так, каб паліцай таксама быў у яго перад вачыма.

— Швайн!..

— Бандыты!..

Гэта не проста лаянка. У гэтай лаянцы-мянушках усе іхнія перакананні, іх тлумачэнне таго, што адбываецца і ў чым яны ўдзельнічаюць.

Першы ланцуг карнікаў ужо на агародах. Раптам заспяшаліся яны, закрычалі, нямецкія каманды, паліцайскія вокрыкі, сабачае выццё, жаночыя і дзіцячыя крыкі і плач полымем ускінуліся над вёскай. Карнікі заглядаюць у кожныя дзверы, у кожную яму, шчыліну, раскідаюць мэндлікі снапоў, якімі застаўлены агароды. І тут я зноў убачыў жанчыну ў ружовай кофце, пра якую ўжо забыўся. Яна прыўстала на каленях ля плоту, сама паказалася, калі немец падышоў да лазні: пачаў парогца ствалам вінтоўкі пад развешаным бульбоўнікам. Немец убачыў жанчыну і накіраваўся да яе. Але другі карнік (гэты не ў касцы і не ў пілотцы, на галаве ў яго зялёная шапка з вельмі доўгім брылем) упэўнена падышоў да лазні і скінуў на зямлю жэрдку з бульбоўнікам. Дзеці, двое большанькіх, стаяць на каленях, прыціскаючыся тварам да сцяны і закрываючы вочы рукамі, а хлопчык гадоў трох здзіўлена і няўцямна, як пасля сну, пазірае на чалавека ў дзіўнай шапцы.

Жанчына па-нечалавечы закрычала і папаўзла, а потым пабегла да лазні.

— Швайн!—штурхануў мяне аўтаматам малады немец.

— Бандыты!—схамянуўшыся, растлумачыў (сабе і мне) паліцай і таксама мяне штурхануў.

Крык, чалавечы плач і выццё, успыхнуўшы ў нейкі момант, каціліся па вёсцы, як пажар, і ўжо не спыняліся ўвесь дзень, да самага апошняга імгнення.

Нас выпхнулі на вясковую вуліцу, мяне са старой і жанчыну ў ружовай кофце, у якой не хапала рук, каб збіраць і трымаць малых. Гэтак жа, як у нейкі момант успыхнулі і ўжо не спыняліся плач і энк, так з гэтага моманту пачаўся той вар'яцкі гон, бег. Нас выштурхнулі на вуліцу, па якой ужо гналі людзей, і усё новых і новых жанчын з дзецьмі, мужчын выпіхалі з хат, з двароў, з веснічак, выганялі на вуліцу і гналі ў канец вёскі.

Я яшчэ раз убачыў белага старога, якога заўважыў яшчэ з хлява. Ён паспеў прайсці ўсю вёску і цяпер стаяў, нібы чакаў нас ля чагосьці чорнага, прымацаванага да сцяны вялікага калгаснага свірна. Каля гэтай вялікай чорнай, не тутэйшай, не вясковай ануцы—нейкага злавеснага знака для карнікаў—сабралі людзей, якіх прыгналі раней. (Толькі потым, прыпамінаючы ўсё, я зразумеў, чаму так стаяў каля чорнага палотнішча, так трымаў галаву белы стары: ён быў сляпы).

У баку ад хлява тоўпяцца немцы ў афіцэрскіх фуражках, стаяць машыны, матацыклы. І два станкавыя кулямёты, нацэленыя на свіран.

Ля расчыненых варот нас чакае калідор з аўчарак і карнікаў. Спакойна, дзелавіта стаяць дзве шарэнгі людзей з аўчаркамі, нібы тое, што яны робяць, самы просты, самы звычайны занятак.

Натоўп, сціснуты, звязаны, абматаны шарэнгамі-вужакамі, выгінаўся ў жаху, распачы, гнеше, а ўбаку застылі неверагодна спакойныя постаці афіцэраў у высокіх фуражках.

...Калі людзей усё-такі пазнапіхалі, пазганялі ў свіран і нас паглынула цемра, я апынуўся ля самых дзвярэй, іх зачынілі і цяпер забівалі глухімі магільнымі ўдарамі. І я зноў з упартацю вар'ята пачаў шукаць, у чым яшчэ можа быць ратунак, апошні шанец. Гэта было для мяне прывычным, партызанскім. Але я быў часткай і таго, што крычала, рвалася, кідалася пад высокім дахам свірна, пакрэсленага, парэзанага вузкімі палосамі сонечнага святла. (Значыць, у той дзень і нават у тыя гадзіны, хвіліны ярка і шырока свяціла сонца!..)

Раптам вузкае акенца над намі адчынілася знадворку. Нас разглядаюць чыесці вочы з-пад доўгага брыля. Нібы кагосьці шукаюць. Стала цішэй. Толькі дзіцячы плач застаўся, як ручайкі ад прыбою, што схлынуў з узбярэжжа.

— Без дзяцей—выходзь,—прагучаў голас з акцэнтам.—Можна. Хто без дзяцей. Сюды вось, у акно. Дзяцей трэба пакінуць.

Жанчыны першыя ўсвядомілі, зразумелі сэнс сказаўшага: такога чалавекага стогну я не чуў за ўвесь той страшэнны дзень...

А хтосьці падцягнуўся да акенца, выглянуў—яго падсаджаюць, яму памагаюць. Чалавек адхінае твар, галаву ад святла, як ад невыноснага жару: чакае аўтаматнай чаргі. Не вытрываў, споўз уніз. Тады я даў знак, што хачу падцягнуцца, і мяне з гатоўнасцю паднялі чыесці рукі, плечы. Спачатку я убачыў машыны і тых, хто воддаль ад хлява,—афіцэраў. Перад хлявом паўкальцо салдат у насунутых на вочы касках, з аўтаматамі налагатове. Мяне падймаюць, ужо не твар мой, а калені, ногі на ўзроўні акенца. Я прасунуў у дзірку адну нагу, асядлаў сцяну, падгнуў галаву, праціснуў плячо—убачыў пад сабой зялёную траву і салому ўздоўж сцяны. Амаль выштурхнуты, зваліўся на зямлю і зноў адчуў выбітае плячо. Мяне схавалі і адпіхнулі ад хлява, гэтак жа злосна і рэзка, як перад тым запіхвалі ў дзверы. Штурханулі яшчэ і яшчэ раз, і я апынуўся ля самых машын.

І тут я зблізку убачыў яго, галоўнага свайго ворага. Лысы, выгалены да бляску (ён адзін сярод афіцэраў—без фуражкі), у залатых акуларах, назірае за ўсім нібы аднекуль збоку.—ён нагадваў урача ці чыноўніка, апра-нутага ў вайскове.

Магчыма, я таму адразу ўгледзеўся ў яго, што на ягоным плячы круціцца, заносачы доўгім, як у пацука, тоўстым хвостом, крыўляецца малпа з круглымі белымі плямамі вакол вачэй. Ён яе ласкава гладзіць рукой. Вочы нашы сустрэліся: мае, ягоныя.

НАС У МАМЫ ДВАНАЦЦАЦЬ

Ці бачылі вы, як маладая маці вучыць хадзіць сваё маленькае дзіця? Які ў яе заклапочаны, светлы, ласкавы твар! Вось яна выпусціла дзіця з выцягнутых дрыготкіх рук... Маленькі чалавек робіць першы крок па зямлі. Самы першы крок. Потым ён будзе бегаць, скакаць цераз вяровачку, хадзіць стравым, паходным, парадным крокам, але ж самы першы крок у жыцці ён робіць з мацярынскіх рук...

Вось так выпусціла нас наша матуля — мяне і адзінаццаць маіх старэйшых братоў і сяцёр — Івана, Алену, Марусю, Мішу, Таісу, Таліка, Кацю, Пецю, малодшых Юзю, Аню і Вольгу.

Я памятаю, як людзі казалі маме: «Дурная ты, навошта табе столькі дзяцей? Хай бы для сябе пажыла хоць крыху». Але мама адказвала: «Вядома, гадаваць цяжка. Але ж затое якая радасць, калі дзіця стане на свае ногі!».

Цяжкае было маміна дзяцінства. У тры гады асірацела. Бацька прывёў мачыху, а яна біла, з дому выганяла. Працоўны шлях пачала з дзевяці год. Можна ад гэтых пакут у маміным сэрцы так многа любові да дзяцей.

Старэйшаму, Івану, цяпер чацвёрты дзесятак канцаецца. Нарадзіўся ён у цяжкім 1933 годзе, пры панскай Польшчы. Сваёй хаты не было, жылі ў чужых людзей, мама з татам працавалі на панскіх палетках. Першынец Ваню бралі з сабой на поле. Пакладзе яго мама пад куст, а сама лён цярэбіць ці жыта жне. Заплача малое — пакорміць яго і зноў за працу. Вось так і гадаваўся. Зараз Ваня жыве ў калгасе «Празароцкі», працуе трактарыстам.

Наша Алена жыве ў Наваполацку, працуе на будаўніцтве дарог брыгадзірам, муж — сантэхнік на будоўлі. Ёсць у яе дачка-пяцікласніца і пяцігадовы Славик. Сястра Маруся таксама замужам. Жыве ў Празароках, працуе ў калгасе даяркай, муж — у кацельні. Трое дзяцей у іх. Брат Міша адслужыў у арміі, працуе за Полацкам, у леспрамгасе. Жанаты, мае двое дзяцей.

Сястра Таіса з мужам (ён трактарыст-камбайнер) працуюць

у калгасе «Празароцкі». У іх малыя дзеці, дзве дзяўчынкі: Ніна і Алена.

...Шасцёра нас было, калі тата пайшоў на вайну. Немцы ўсё забралі, спалілі. А дзяцей трэба было карміць і апранаць. Жылі на хутары, у Галяхах. Часта заходзілі партызаны, прасілі даць паесці ды паказаць шлях на чыгунку. Апошнім дзяліліся.

Тады захварэў шасцімесячны Талік. Ледзь выратавалі яго, а тут фашысты пачалі блакаду. Мусіла мама пакінуць свой куток. Шасцёра, адзін пад адным... Учэпца за прыпол і крычаць: «Мама, есці! Дамоў хочам!»

Зараз Талік — лейтэнант, жыве ў Латвіі. У яго падростае сын Сяргей. Жонка — настаўніца.

Сястра Каця нарадзілася ў пасляваенныя гады. Жыве ў Латвіі, двое дзяцей у яе — сын і дачка. Муж — токар, а яна закончыла Полацкі сельскагаспадарчы тэхнікум, бухгалтарам працавала. Пеця пасля заканчэння сярэдняй школы працаваў у калгасе, а зараз служыць у радах Савецкай Арміі, служыць выдатна. Мінулай восенню быў у водпуску. Хутка вернецца дадому, ў калгас. Колькі ўгаворвала мама Пецю, — не хацеў вучыцца ў дзевятым класе, хацеў пайсці працаваць. Не крычала на яго, не ўшчувала, а па-добраму казала, каб вучыўся далей. І Пеця паслухаўся, а цяпер удзячны, што закончыў дзесяцігодку.

Мама наогул ніколі ні на кога не крычала, ніколі не біла. Яна толькі раскажа, растлумачыць, і ўжо слова, дадзенае ёй, ты павінен стрымаць, інакш сорамна будзе глядзець у яе вочы. Характар яе добры, ласкавы.

Малодшыя — Юзя, Аня і Вольга вучацца ў школе. Стараюцца, каб маме не было сорамна.

Часта мама гаворыць: «Хіба дагледзела б я ўсіх, ці вывела б у людзі, калі б не дапамога дзяржавы? Здаецца, не так даўно, у 1961 годзе, пасля нараджэння апошняга дзіцяці, дзяржава выплаціла мне 250 рублёў і да пяці год плаціла па 15 рублёў. А лячэнне, вучоба — усё бясплатна».

І няхай мама не доктар, не прафесар, а хатняя гаспадыня — мы ганарымся ёю, самай лепшай, самай добрай.

А людзі кажуць: «Шчаслівая Ніна Уладзіміраўна!»

Аліна ДЗЯГЕЛЬ

Калгас «Празароцкі»,
Глыбоцкі раён

малпавы. Ён разглядае мяне з цікаўнасцю (так мне здалася), у малпы позірк бяссэнсава журботны.

А ў дзіркі акенцаў праціскаюцца людзі: у адной мужчына павіс, тузае нагой, не можа прасунуць плячо і галаву; у другой дзірцы то паяўляецца, то знікае перакрыўлены жахам твар жанчыны. Потым дзіцячая галоўка паказалася і зноў запытальны, нерашучы, перакрыўлены пакутай твар жанчыны. Ён страшэнна, нема крычыць. Але вось у дзірцы — дзяўчынка, амаль дзяўчына, тоненькія яе рукі, ногі разам з галавой прасунуліся ў акенца, і яна звалілася ў салому. Але зараз жа ўскочыла, каб прыняць дзіця, якое прапіхаюць, падаюць ёй адразу чатыры ці нават больш рук. І адразу, быццам адбылося штосьці невыноснае для іх усіх! — пратэстуюча ўздрыгнулі афіцэрскае фуражкі, абурана калыхнулася ўся шарэнга салдат і аўчарак. Двое ці тое з аўтаматамі кінуліся да дзяўчынкі і пачалі адрываць яе ад дзіцяці і дзіця ад яе. Свіран страшэнна, да самага неба, крычыць.

Дзяўчынку і дзіця разарвалі на два налітыя енкам целы і адно, меншае, ужо зусім распанутае, голенькае пачалі заштурхоўваць у дзірку. Дзяўчынку адпіхнулі да машын, яна дабегла да студні, ля якой вартуюць мяне: ніхто ніколі не бачыў такіх старых жаночых вачэй, як у гэтай дзяўчынке, калі яна бегла да нас, нібы па дапамогу. Дабегла, павалілася тварам на зямлю і не стала падымца.

Вываліўся хлопчык, падняўся спа-

лоханы, да яго рвануліся людзі ў касках, схапілі. Распята трымаюць за абедзве рукі і глядзяць на лысага афіцэра з малпай. Ён памарудзіў, але махнуў у бок студні: дазволіў прызнаць «не дзіцем». Ужо нейкая старая праціскаецца ў дзірку, доўга, нязграбна, жых і збянтэжана сьць на чорным ад маршчын твары...

Штосьці адбываецца, зразумелае людзям у фуражках, людзям у касках і асабліва лысаму з малпай: ён спакойна пазірае на гэтае відовішча, але сам больш заняты малпай.

Зноў выкінулі ў дзірку хлопчыка. На гэты раз лысы паморшчыўся, як ад непрыемнасці, зробленай асабіста яму. І адразу абурана завывілі людзі з аўчаркамі, да іх пабег афіцэр. Хлопчык вырываўся з салдацкіх рук, яго не неслі, а перакідалі назад да акенца-дзіркі, кідаючы вобземлю, але не выпускаючы. Жанчына, напэўна, яго маці, спяшаецца выбрацца, яна праціскаецца ў дзірку, а сама глядзіць на хлопчыка, дзе ён, што з ім. Але яго падцягнулі ўжо да іншага акенца і запіхваюць назад у свіран. Жанчына хоча таксама вярнуцца назад, але яе выпіхаюць адтуль, а хлопчык ужо знік у чорнай дзірцы. Жанчына ўскочыла на ногі, падбегла да яе, цёмная, вялізная ад жаху і пакуты — яе схапілі і пацягнулі, стрэлілі... І кінулі ля сцяны на салому.

Той, з паголенай галавой, з грыма-сай нездавальнення і агіды накіраваўся да адкрытай легкавой машыны. Цяпер я бачыў яго старэчую прыгорбле-

ную спіну, на якой мітусіўся, як маятник, тоўсты доўгі хвост...

Гэта быў знак — канчаць. Маладзенькі афіцэр пабег да свірна, немцы, што ляжалі за кулямётамі, падрыхтаваліся, шарэнга карнікаў адступіла ад сцен свірна. Ускінулася ад саломы па сцяне — як крыкнула! — полымя. Яно ўдарыла па вачах. З акенцаў выкідалі дзяцей, і яны падалі проста ў палаючую салому...

...Нас штурхаюць, адганяюць ад студні, ззаду каля свірна гулка б'юць кулямёты, але нават яны не заглушаюць чалавечага энку.

Штосьці робіцца са мной, я ўсё цягнуся, бессэнсоўна і ярасна, да адкрытай машыны, дзе застыла старэчая спіна і гладкая, голеная галава майго ворага, каля якой усё бегае, крыўляючыся і дражнячыся, белавая морда з пацуковым хвостом. Я амаль ужо дабраўся да машыны, калі яна раптам уздрыгнула і сарвалася з месца. Што я хацеў рабіць, ды і што я мог зрабіць, не ведаю. Магчыма, цягнула нясцерпная патрэба зірнуць і помсліва запомніць. І ўбачыць, што закрывае сваім хвастатым задам, ці то хаваючы, ці то запрашаючы паглядзець, мітуслівая малпа.

Я не ведаю, якая грымаса была на твары майго ворага.

Здаецца мне толькі, што ён ад'язджаў ад палаючага, ахопленана немым енкам свірна без думкі, што ўжо ў гэты дзень усё раптам пераменіцца. І сонца яшчэ не зойдзе, як усё яму здасца іншым, і будзе іншым.

«А хто там ідзе?»

ПАПАРАЦЬ І ЛІЛЕЯ

Янка Купала пачынаўся з беларускіх народных песень, легенд, казак. Пра гэта сведчыць і псеўданім, падказаны паэту легендай пра кветку-папараць, якая нібыта толькі раз у год расцвітае—на Купалле, прыносячы шчасце таму, хто яе знойдзе, сарве. Сведчаць купальскія песні, што апявалі кветку-папараць—увасабленне мары народнай пра шчасце. Усё сваё жыццё звязваў з гэтай марай Іван Дамінікавіч Луцэвіч, становячыся паэтам Янкам Купалам,—усё жыццё, якое і пачалося ў дзень святкавання на Беларусі самога Купалля, 90 гадоў назад.

Першым друкаваным творам Купалы быў верш «Мужык». Беларускі мужык стаў цэнтральным, скразным вобразам у дакастрычніцкай творчасці Купалы, як і вобраз роднай старонкі гэтага мужыка—прыгнечанай дарэвалюцыйнай Беларусі.

Ды з самага пачатку ў цэнтры ўвагі Янкі Купалы аказаўся яшчэ адзін вобраз—жанчыны. Спецыяльна неяк не задумваючыся над гэтым, мы па сутнасці яшчэ не ўбачылі як след і не зразумелі ўсяго маштабу купалаўскага раскрыцця гэтага вобраза, купалаўскага філасофскага асэнсавання вобраза маці і кахання, купалаўскай эмацыянальнасці і маляўнічасці, якую

спараджала захапленне дзявочай прыгажосцю, цнатлівай яе гордасцю.

У дарэвалюцыйнай лірыцы Купалы вобраз мужыка-працаўніка, канечне, на першым месцы. А ў паэмах? Ганна з паэмы «Зімою», Бандароўна з аднайменнай паэмы, Яна—маладая беларуская сялінка са своеасаблівай мужыцкай паэмы-пастаралі «Яна і я», Наталька з «Магілы льва»... У большасці дарэвалюцыйных паэм Купалы жаночыя вобразы асноўныя, галерэя іх шматлікая і шматзначная. Яны—гэтыя вобразы—і само ўвасабленне народнага гора, ахвяры яго, як парабчанка Ганна. Яны—і грозныя мсціўцы за здзекі і гвалт паноў, як Бандароўна. Яны ж—і тыя нібы бяскрыўдныя прыгажуні, якія, аднак, не могуць дараваць сваім каханым, адшчапенцам-разбойнікам, іх сляпую нянавісць да ўсяго роду чалавечага, іх адрыў ад народа, і становяцца вярышчэлямі народнага прысуду, як На-

талька, што забіла разбойніка Машэку.

Як бы падагульняючы сваё захапленне цнатлівасцю, працавітасцю, гераічнасцю жанчын, Янка Купала ў адной са сваіх дарэвалюцыйных паэм пісаў:

На беларускую дзяўчыну,
Калі тут праўду ёй аддаць,
Ніхто йшчэ каменем не кінуў
І не паважыцца кідаць.

Аддаючы даніну праўды беларускай дзяўчыне ў камедыі «Паўлінка», Купала стварыў адзін з найпрыгажэйшых дзявочых вобразаў нашай драматургіі—мілую, лірычную, дасціпную Паўлінку, што як ранняя пралеска цягнецца да сонца, да новага жыцця, як даверлівая галубка ляціць за любым голубам, пакідаючы старое гняздо бацькоў, знаходзячы ў сабе арліную моц узняцца па-над іх дамастроўскімі парадкамі і мараллю.

Аддаючы даніну праўды белару-

скай жанчыне-маці і працаўніцы. Купала ў п'есе «Раскіданае гняздо» стварыў вобраз Марылі Зяблік—безабароннай ахоўніцы жыцця сваіх дзяцей, роднага ачага, гераічнай у сваёй цяроўнасці, пакутлівасці, любові да дзяцей. А поруч з ёю ў п'есе—Зоська, філасофскі-складаная, супярэчлівая натура, своеасаблівая беларуская Афелія, даверлівая, прагнае шчасця, добра людзям. Шукаючы добра «добрам шляхам», выступаючы супраць мяцежнай ваяўнічасці брата Сымона, Зоська аказалася жорстка пакаранай. Паніч, якога яна пакахала, падмануў яе. Надзея, што сацыяльны канфлікт можна вырашыць палюбоўна,—суцэльная ілюзія,—гаварыў праз вобраз Зоські Янка Купала. І па сутнасці гэтым ён першы ў беларускай літаратуры паказваў жанчыну не толькі як увасабленне красы, мацярынства, працавітасці, але і як шукальніцу адказаў на складаныя сацыяльныя і філасофскія пытанні жыцця.

У дарэвалюцыйнай лірыцы Купалы дзявочыя постаці непасрэдна ўзніклі адносна рэдка (вершы «Жняў», «Над ракою ў спакою», «Аўтарцы «Скрыпкі беларускай»). У цэлым, аднак, гэта паэзія—асабліва вершы пра Маладую Беларусь—мэнавіта паэзія ўпадабненняў, перш за ўсё, звязаных з прыгажосцю, незвычайнасцю дзявочай маладосці. Маладая Беларусь у Купалы, Беларусь, абуджаная рэвалюцыяй 1905 года, акрыленая затым новым рэвалюцыйным уздымам 1910—1912 гадоў, яна сапраўды, як нявеста. «З свойскіх красак-пралесак,—паэтызуючы яе, пісаў паэт,—карона» яе, уся яна—«ясната лебядзіная», яе «грудзі славы надзеяй калышуща». Звяртаючыся да Маладой Беларусі, паэт заклікаў:

Годзе ў полі, ў лясках ты, старонка,
і так
Сіратой начавала забытаю,
Годзе выпіў крыві з сэрца крыві
чарвяк,
Косці вецер тачыў непакрытыя.
Падымайся з нізін, сакаліна сям'я,
Над крыжамі бацькоў, над
нягодамі;
Занімай, Беларусь маладая мая,
Свой пачэсны пасад між
народамі!..

І калі, дзякуючы перамозе Вялікага Кастрычніка, Беларусь сапраўды заняла «свой пачэсны пасад між народамі», не мог зноў інакшай убачыць яе паэт, як у вобразе шчаслівай Маладой, летуценні якой здзейсніліся. Паэма «Безназоўнае» стала гімнам і Рэвалюцыі і Маладой Савецкай Беларусі:

Беларусь на куце
У хаце сваёй села,—
Чарка мёду ў руцэ,
Пазірае смела.
На галоўцы вянок
З сініх васілёчкаў,
А чырвон паясок
Стан абвіў дзявочы.

Пэўна таму, што лёс дарэвалюцыйнай беларускай сялянкі-працаўніцы быў, бадай, самы найнешчасліўшы, Купала з асаблівым замілаваннем любіў раскрываць новы паслякастрычніцкі лёс беларускага народа цераз паэтызацыю новай долі жанчыны. Вершы «Дзве сястры», «Я—калгасніца...», «Выпраўляла маці сына»,

«Алеся», «Лён», «Як я молада была...», «Як у госці сын прыехаў», «Песня трактарысткі»—гэта цэласны «жаночы» цыкл вершаў. У ім—поруч нароўні ўзняты, уласцівы і звычайная калгасніца, і незвычайная Алеся-лётчыца, і здавён сёлам вядомая ўмеліца-льнаводка, і гераіня новай для вёскі прафесіі—трактарыстка. Асабліва вядомым,—сёння нават модным,—стала імя купалаўскай Алесі.

Янка Купала па праву лічыцца таксама адным з заснавальнікаў беларускай любоўнай лірыкі. Колькі яго вершаў стала песнямі—якраз вершаў пра шчырыя пачуцці маладосці, пра нярэдка хвіліны элегічнай журбы закаханых і іх мары аб шчасці (песні «Зайшло ўжо сонейка, ценё лёг на гонейка», «Явар і каліна» і інш.). Жамчужынамі нацыянальнай любоўнай лірыкі сталі вершы Купалы «А яна...», «Абнімі...», «Успомні!..». Не дэкларацыяй было, калі ў адным з іх, гаворачы аб сваёй каханай, паэт прызнаваўся:

Столькі песень над песнямі ёй
я напеў,
Столькі думак злажыў аб ёй
важных, таёмных,—
Як і бор гэтак з ветрам шумець
не шумець,
Як і век гэтых дум не злажыў
для патомных!
Утварыў з яе шчасце з-над шчасцяў
сваё...
А яна?.. А яна была толькі...
дзяўчына!..

Адзін з любоўных сваіх вершаў, прысвечаны, дарэчы, будучай жонцы. Уладзіславе Францаўне Луцэвіч, Купала пачаў таксама па-свойму, непаўторна-крылата:

Гэй ты, дзяўчына, кветка-лілея!..

Кветка-лілея... Вершы пра яе—пра хараство і высакароднасць жанчын, пра іх жыццё і лёс, пра сваё, паэтава, захапленне, павагу і любоў да жанчын Купала ўсё жыццё выпісваў з не меншым натхненнем, чым вершы пра кветку-папараць, пра шчасце, за якое змагаўся для людзей з самага першага свайго твора. Папараць і лілея—два ярчэйшыя з яркіх сімвалаў купалаўскай паэзіі. Яны з намі назаўсёды.

Алег ЛОЙКА

Вязынна. Хата, дзе нарадзіўся паэт.

Янка Купала ў Пецярбурзе.

Янка Купала і Якуб Колас у Мінску.

...Пад Масквой. Год 1941.

Малюнкі з альбома «Янка Купала», выкананыя пляменнікам паэта мастаком Іванам Раманоўскім.

ЗЯМНАЯ ПРЫГАЖОСЦЬ

Маю гераіню завуць Тамара. А пазнаёміліся мы з ёю яшчэ да нашай асабістай сустрэчы. І было гэта знаёмства не зусім звычайнае — не з чалавекам, а з партрэтам.

Недалёка ад гаркома партыі ўстаноўлена гарадская Дошка гонару. На ёй — партрэты самых выдатных людзей горада Ліды. Выкананы партрэты з вялікім густам, вельмі выразныя, яркія. Але гэты асаблівы. На вас глядзіць твар дзяўчыны нейкай незямной прыгажосці. У ім спалучаюцца дзіцячая наўнасць, сталая мудрасць, жаночая цеплыня і гарэзлівасць падлетка. Не спыніцца, не паглядзець, не задумацца нельга. Высокая сучасная прычоска. Строгі касцюм. Строгія вочы. У сціснутых вуснах — затоеная ўсмішка. Хто яна? Настаўніца? Урач? Інжынер? За якія заслугі трапіла на гэтую ганаровую вітрэну? Пад партрэтам — усяго адзіны радок: «Фарбавальшчыца завода электравырабаў Т. Р. Юдзінцова».

Фарбавальшчыца... Не, я не збіралася ставіць пад сумненне важнасць гэтай не зусім зразумелай для мяне прафесіі. У нашай краіне, напэўна, няма такой справы, дзе чалавек не быў бы здольны праявіць свой працоўны гераізм. Неяк давялося мне чытаць паведамленне аб тым, што ордэнам за бездакорную работу быў узнагароджаны дворнік. Заслужыў чалавек — і атрымай узнагароду Радзімы. І зусім не мае значэння, кім ты працуеш — дворнікам, токарам або настаўнікам.

Ледзь прыкметна ўсміхаецца дзяўчына на партрэце, а ў строгіх вачах — таямнічасць. І хочацца запытаць: «Якая ж ты, прыгажуня, у жыцці? Ці такая, як на гэтай Дошцы гонару?»

Завод электравырабаў — прадпрыемства ўвогуле маладое, калі мець на ўвазе яго сённяшні профіль. Выпускаецца тут прадукцыя самая разнастайная, пачынаючы ад прымітыўных настольных ламп тыпу «грыбок» да электраабсталявання паяздоў метрапалітэна і шахтавых электравозаў. У 39 краін пасылае завод сваю прадукцыю.

Расце прадпрыемства, шырыцца, цесна яму ўжо ў тых цэхах, што пабудавалі зусім нядаўна. Каля дзвюх тысяч рабочых працуе тут. І сярод гэтай вялікай арміі дзесьці ходзіць, выконвае свае няхітрыя аперацыі мая гераіня, прыгажуня з высокай моднай прычоскай.

Я ўжо ведаю, што яе рабочае месца — фарбавальны ўчастак гальванічнага цэха. Што яна — брыгадзір камсамольска-маладзёжнай брыгады. І што, нягледзячы на свой малады ўзрост, з'яўляецца ветэранам завода. Усё гэта мне расказвае старшыня заўкома.

А потым нас знаёмяць. У цесны пакойчык заўкома ўваходзіць дзяўчына, якіх шмат я толькі што сустракала ў цэхах завода. Цёмныя рабочыя халацік, зусім проста зачасаны валасы. І ўсё роўна я бачу, якая яна прыгожая. Але ўжо не той плакатнай прыгажосцю, што на партрэце, а нейкай звычайнай, зямной. Такая яна мне больш падабаецца.

Тамары 27 гадоў. Узрост такі, што і юнацтва ўжо недзе засталася на пройдзеным шляху, і сапраўдная сталасць яшчэ не набыта. Чалавек толькі ўваходзіць у жыццё, але ўжо тое-сёе зрабіў для ўсталявання сваёй чалавечай і працоўнай годнасці. Праўда, сама Тамара такімі высокімі катэгорыямі не разважае. І наогул, яна вельмі скупая на словы. Мо толькі з незнаёмымі? Проста, бясхитрасна яна паведамляе, што прыйшла на завод у 1963 годзе, пасля заканчэння школы. 18 дзён была вучаніцай, потым кіраўніцтва

цэха, палічыўшы, што асвоіла спецыяльнасць, дазволіла ёй працаваць самастойна. Праз паўтара гады Тамара Юдзінцова мела ўжо другі разрад — самы высокі па сваёй спецыяльнасці. Нормы выпрацоўкі заўсёды перавыконвае, якасць работы — самая лепшая. Таму менавіта яе прызначылі брыгадзірам маладзёжнай брыгады.

Калі Тамара расказвае пра свае працоўныя будні, пра сябровак — на яе твары адлюстравана сапраўднае задавальненне жыццём, работай, заводам. Калі ж наша размова перыкметна пераходзіць у сферу сямейных і іншых інтымных праблем, у яе вачах мільгае засмучэнне — нібы хмарка набегла на сонца і кінула цень на ўсё наваколле. Ёсць у кароткім жыцці маёй прыгажуні такія «цені»...

Жыццёвыя павароты часам бываюць вельмі крутыя. Здараецца, што на чалавека абрушваюцца чорныя віхуры там, дзе ён спадзяваўся ўбачыць бязоблачнае неба. Так, прыблізна, здарылася і ў Тамары. Расце ў яе маленькая дачушка. Ходзіць у дзіцячы садзік, вучыцца па-свойму, па-дзіцячы, асэнсоўваць навакольную рэчаіснасць. З кожным днём багацее мова дзіцяці. Але пакуль што няма ў яе лексіконе слова «тата», бо няма побач і самога таты. Ён не памёр, не. Ён жывы і жыве тут, у Лідзе. Але...

Думала Тамара, як выходзіла замуж: гэта і ёсць той самы адзіны чалавек, якога чакае кожная жанчына ў сваім жыцці. Аказваецца, памылілася. Рассталіся. Не таму, што «характарамі не сышліся». Не сышліся поглядамі на жыццё, на чалавечыя ўзаемаадносіны, на паводзіны кожнага ў сям'і і грамадстве. Тамара лічыць, што гэтыя маральныя катэгорыі грунтуюцца, у першую чаргу, на высокай адказнасці перад сабой і грамадствам, на ўзаемнай павазе, давер'і, шчырасці. У мужа быў іншы пункт гледжання, які ішоў часцей за ўсё ад бутэлькі... А якая гэта аснова для высвятлення ўзаемаадносін — ведаюць многія жанчыны.

Некаторыя бачаць выйсце ў адным: цяпець, скарыцца, не звяртаць увагі на тое, што кожны дзень прыніжаецца твая чалавечая годнасць, наносіцца пякучая абраза ўсяму прыгожаму і светламу ў тваёй душы. Тамара такі варыянт не прыняла. Не скарылася, не спалохалася горкага арэола «разведзенай» — лепш быць разведзенай, чым прыніжанай і абражанай. Так і рассталіся. А дачка расце. Цудоўная дзяўчынка...

Больш за ўсё іншыя месяцы любіць Тамара красавік. Не толькі таму, што сама нарадзілася ў красавіку. Хаця і гэта немалаважна, бо дзень яе нараджэння — 12 красавіка.

— Не кожнаму пашчасціла нарадзіцца ў Дзень касманаўтыкі, — жартуе Тамара, — а мне пашанцавала.

Любіць яна красавік яшчэ і за тое, што ў гэтым месяцы прынялі яе ў члены КПСС. Якраз у дні работы XXIV з'езда партыі. А гэта такая вяха на жыццёвым шляху, якая ў любой, самай складанай сітуацыі пакажа чалавеку правільны кірунак.

Ёсць у маёй гераіні заповітная мара: вучыцца. Не для таго, вядома, каб потым знайсці ў жыццёвых завулках так званае «цёплае месца». А для таго, каб больш ведаць, больш умець, лепш працаваць.

— Вы ж звярніце ўвагу, — даводзіла яна мне. — Калісьці мы брыгадай фарбавалі за змену 250 абажураў для лампы «грыбок». Рэч простая, але патрэбная. А цяпер даём 900. Чаму? Тэхніка прыйшла ў цэх, аўтаматыка. З году ў год яе будзе ўсё больш і больш, а тэхнічна непісьменны чалавек каля тэхнікі — нуль. Не хачу быць нулём! — жартам заканчвае яна нашу размову.

Я ведаю: даб'ецца свайго гэтая працаўніца, жанчына цудоўнай зямной прыгажосці.

Р. САМУСЕНКАВА

Трэці варыянт

2. Па следу... Па следу...

...Значыць, ёсць толькі адзін след. Толькі адна ўліка. Мне хочацца яшчэ раз вярнуцца да таго, аб чым мы толькі мімаходзь упамянулі ў першай частцы артыкула. Памятаеце, першы эксперт, да якога трапілі адбіткі пальцаў і далоні, катэгорычна адмовіўся даць сваё заключэнне. Яго вывад гучаў так:

«На дзвюх дактаплёнках, узятых 11 мая 1971 года з месца забойства па вуліцы Каліноўскага..., слядоў рук, годных для ўстанаўлення асобы, няма».

Вось і ўсё. Адзіная ўліка — нічога не варта... Значыць, часова спыненая справа можа на доўга трапіць у архівы. А тым часам забойца будзе спакойненька разгульваць па вуліцах горада і ніхто не схопіць яго за руку, ніхто не скажа: гэта ён!

І зноў у чыйсьці дом можа прыйсці страшэнная гора.

Не! Калі ёсць хоць адзін след, хоць адна тоненькая нітка, — не адступаць, не згаджацца.

Нам, следчым, грэх скардзіцца на адсутнасць цікавасці да нашай прафесіі. Пра нас і нарысы пішуць, і ў кінафільмах (можа іншы раз і занадта прыгожа) раскрываюцца таямніцы айчынных і замежных «шэрлакаў холмсаў». У мяне ёсць свая думка наконт гэтага. Я лічу, што наша праца не павінна акружацца арэолам рамантыкі; бліскучыя здагадкі і маланкавыя рашэнні, якія вы бачыце на экраны ці чытаеце пра іх у романах Агаты Крысці і Жоржа

Сіменона, — гэта чыста літаратурныя хады і прыёмы. Зацікавіць, заінтрыгаваць чытача. А на самой справе праца наша і выглядае менш эфектна, і патрабуе ад чалавека самых простых, патрэбных, бадай, у кожнай іншай прафесіі якасцей: цярплівасці, настойлівасці, умення рабіць вывады. Ну і, вядома, крыху інтуіцыі, якая удасканальваецца разам з вопытам. Гэта ўжо зусім іншая тэма, і тут мы закранаць яе не будзем.

А вось каго з вялікім задавальненнем акружыў бы арэолам рамантыкі, каму не раз гаварыў і гавару зноў словы самай шчырай падзякі, — гэта эксперты. Тыя, хто не адступіўся, хто ўзяўся зрабіць немагчымае.

правай руці не далі адбітку. Значыць, трэба шукаць чалавека без двух пальцаў на правай руцэ. Поле пошукаў становіцца вузейшым...

Пасля таго, як паходзіш амаль у абсалютнай цемры, нават самы слабы праменьчык святла здаецца пражэктарам. Прызнаюся, гэта была радасць — атрымаць такую канкрэтную і важную ўліку. Але я ўжо гаварыў: бліскучыя, маланкавыя поспехі ў нашай прафесіі бываюць толькі на экранах. У жыцці ўсё куды больш складана. І зноў — дзесяткі, сотні людзей добраахвотна ўключаюцца ў дапамогу следчаму: работнікі міліцыі, домакіраўніцтва, аддзелаў кадрў, прад-

і цяпер адбывае пакаранне. Можна ён зацікавіць пракурора?

Зацікавіў. І вельмі.

З першых сустрэч з Бурым, з першых размоў з ім, пакуль эксперты займаліся сваімі абавязкамі, я задаваў сабе пытанне: а ці мог гэты хлопец забіць чалавека? Ці былі ва ўсёй яго біяграфіі, складзе характару прадумовы для гэтага ўчынку?

...Зноў гартаю справу № 3761, на якой цяпер ужо напісана — справа па абвінавачванні грамадзяніна Бурага Аляксандра Віктаравіча, і ўспамінаю, як з першых дзён, з першых допытаў, даведак, характарыстык, паказанняў знаёмых і блізкіх

Адзін адмовіўся... За справу ўзяліся другія эксперты... Колькі разоў адкладвалі яны гэтыя адбіткі і браліся за іх зноў, колькі разоў перафатаграфавалі іх на макрафотаплёнку, якая гэта была найтанчэйшая ювелірная работа і якія толькі новыя метады, найноўшыя дасягненні хіміі, фізікі не былі тут скарыстаны! І вось работнікі навукова-даследчага Інстытута судовай экспертызы Міністэрства юстыцыі БССР Віктар Пятровіч Ткачоў і Ігар Паўлавіч Смялянскі кладуць на мой стол тое, што можна назваць цудам. Выразныя адбіткі далоней і некаторых пальцаў. І сваё заключэнне:

«Сляды папулярных ліній..., адкапіраваныя на дактаплёнку памерам 9×12, прыгодны для ідэнтыфікацыі» (гэта значыць для ўстанаўлення асобы).

І тут, як вы ўжо ведаеце з першай часткі запісак, мы і здолелі зрабіць вывад: нікому з тых асоб, на якіх падала падарэнне, гэтыя адбіткі не належалі. Хто яшчэ мог быць 11 мая 1971 года ў доме па вуліцы Каліноўскага? Каму належыць злачынны след? І чаму ён такі дзіўны, гэты след, быццам фалангі двух пальцаў растварыліся ў паветры? Сцёрліся незнарок, ці?.. Зноў загадка.

Вырашыць яе дапамог медыцынскі эксперт Макс Майсеевіч Батвіннік. Ён даказаў: рука чалавека, што пакінуў след, мае пэўны дэфект. Няма двух пальцаў, таму пазногцевыя фалангі ўказальнага і сярэдняга пальцаў

стаўнікі грамадскасці. На нашы пісьмовыя і вусныя запытанні: ці не ведаеце чалавека, у якога няма двух пальцаў на правай руцэ, паступаюць адказы, называюцца адрасы, прозвішчы. І ўсё не тое... Гэта былі звычайныя, добрыя людзі, ні ў чым не вінаватыя перад законам. Здаецца, ужо не засталося ніводнага чалавека з дэфектам рукі, які не трапіў бы ў наша поле зроку. Гэта была доўгая і карпатлівая праверка. Але выніку яна не дала.

Дзе ж злачынца? Куды ўдалося яму схаватца?

Аднойчы атрымалі мы пісьмо з аддзела кадрў Мінскага мотавелазавода.

...Ён і сапраўды хадзіў побач з намі, сустракаўся з тысячамі людзей на вуліцах горада, у трамваях і аўтобусах, у заводскай праходной. Знешне — звычайны хлопец, як і ўсе. На яго твары не было напісана: злачынца. Але цяпер, калі на допыце я гляджу на яго твар, гэтае аблічча здаецца мне агідным і нахабным, бо цяпер я ведаю — гэта забойца.

Ён жыў у горадзе Жодзіна, вучыўся ў сярэдняй школе, пасля працаваў на аўтамабільным заводзе. Потым звольніўся адтуль. Трэба было напісаць — за п'янікі, прагулы, а ў працоўнай кніжцы запісана: «Па ўласнаму жаданню». І ўладкаваўся на Мінскі мотавелазавод. Яго прозвішча Буры. Завуць Аляксандр. Год нараджэння 1951. У пісьме з аддзела кадрў паведамлялася, што зусім нядаўна ён працаваў на заводзе. П'янстваў, рабіў прагулы. Нядаўна злоўлен на агідным хуліганскім учынку

Аляксандра Бурага акрэсліваўся яго аблічча і той шлях, па якому крок за крокам ён ішоў і прыйшоў да страшэннага злачынства.

Вучоныя ўсё яшчэ спрачаюцца — чаму гэта раптам той ці іншы чалавек робіцца злачынцам, шукаюць згодна з законамі генетыкі «гены», якія ад нараджэння прадракаюць яму такі, а не іншы характар, нахільнасці. Калі гэта датычыць псіхічна хворых людзей, тут і мы, практыкі, падываем рукі і здаёмся. Калі ж перад табою сядзіць вось такі Аляксандр Буры — хітры, вёрткі, нахабны, — тут ужо, даруйце, няма чаго рабіць скідкі на нейкія «гены». Усё значна прасцей. І значна страшней.

Тры рэчы — гэта вам скажа кожны юрыст, каму выпадае займацца справамі такіх вась «бурых», — менавіта яны, што ляжаць на паверхні, нараджаюць злачынства. Гарэлка, разбэшчанасць і паблжлівасць.

Падкрэсліваю яшчэ і яшчэ раз: гарэлка, разбэшчанасць і паблжлівасць, тая спачатку непрыкметная, бясскрыўдная паблжлівасць, якой грашым амаль усе мы ў адносінах да сваіх дзяцей. У адных выпадках само жыццё выпраўляе нашы памылкі, у другіх — акалічнасці складаюцца так, што зярняты падаюць на спрыяльную глебу і вырастаюць такія вась атрутныя кветкі.

Выпадак з Аляксандрам Бурым мне здаецца характэрнай ілюстрацыяй гэтаму. Дазволю сабе заняць увагу чытача некаторымі нязначнымі на першы погляд падрабязнасцямі.

Бацька яго піў, скандаліў дома. Бывала, калі ўжо надта разбушэцца, маці бегала да суседзяў прасіць ратунку. А ўвогуле гэтая жанчына, сама даволі агрэсіўная па складу характара, без асаблівых скаргаў на лёс насіла свае сінякі і кровападцёкі, мірылася з такім укладам сямейнага жыцця.

І вось яе першая віна: спадлівасці, спачування да маці і яе пакут (спачатку да маці, потым да іншых людзей) у сына свайго яна не выхавала. Наадварот, з дзяцінства ён прывык да жорсткасці як да чагосьці звычайнага, натуральнага. У педагогічнай літаратуры шмат ідзе размоў наконт думак педагога Сухамлінскага, які не раз паўтараў: трэба навучыць чалавека перажываць чужы боль як свой уласны, трэба навучыць яго навучы любові. Інакш добрага чалавека мы не здолеем выгадаваць, інакш будзе жорсткасць, бяздушнасць, а ў іншых выпадках і злачынства. Мільёны маці вучаць гэтай навучы сваіх дзяцей інстынктыўна, адзінакам — трэба прызадумача...

Паблажлівасць. Чалавек не нараджаецца злачынцам. Але калі першыя нядобры ўчынак сыходзіць яму гладка, пасля гэтага жа гладка сыходзіць другі, то ў трэці раз пачуццё, якое павінна было аўтаматычна прасігналіць: «так рабіць нельга, мяне пакараюць!» (калі няма іншых, больш высокіх маральных тормазяў) — гэтае пачуццё адсутнічае зусім.

...Ехаў па дарозе хлопчык на веласіпедзе. Твар яго ззяў ад радасці, як нікеляваныя часткі яго новенькай машыны. Толькі ўчора здзейснілася яго мара — бацькі нарэшце купілі вось гэтую машыну.

— Гэй, пацан, слухай! Дай мне твой веласіпед! Разумееш, трэба тэрмінова ў ваенкамат...

Шчаслівыя людзі бываюць шчодрыя. І хлопчык даверліва працягнуў руль даросламу хлопцу: чалавеку ж трэба! А той як ухапіў машыну, так і пагнаў яе, пагнаў у супрацьлеглы ад ваенкамата бок. Хлопчык з крыкам кінуўся за ім, ён ужо зразумеў усё і заліўся горкімі слязамі. І толькі потым, калі недзе за пералескам уцякач убачыў, што вось-вось нагоняць работнікі міліцыі, ён кінуў веласіпед пад адхон і ўцёк.

Гэты «дарослы хлопце» быў Аляксандр Буры. Міліцыя завяла на яго справу, хацела прыцягнуць да адказнасці. Але маці заплаціла за паламаны веласіпед і выручыла сына.

А ў другі раз...

Хлопец праводзіў дзяўчыну з танцаў дадому. Дзяўчыну, якую ён бачыў ледзь не ў першы раз. Падвёў яе да хаты, пастаялі крыху, як звычайна бывае, і раптам... крык. Дзяўчына з пла-

чам ледзь вырвалася з нахабных рук. І толькі калі з хаты выбег бацька, хлопец кінуўся наўцёкі.

Хлопец гэты быў Аляксандр Буры. О, якую актыўную дзейнасць развіла тут яго маці! Хадзіла, упрошвала, умольвала і дзяўчыну і яе бацькоў. І нарэшце ў следчыя органы паступіла заява. «Я дарую Бураму, хоць ён і павінен быў быць пакараны. Яго маці ўпрасіла», — напісала дзяўчына.

...Вось такія былі першыя факты, першае ўражанне ад чалавека, на якога ўжо заведзены быў другі том справы па абвінавачванні ў забойстве Тасі.

...Падаспела заключэнне экспертызы: адбіткі далоні і пальцаў, пакінутыя на спінце ложка, належаць Аляксандру Бураму.

Сумненняў у тым, што гэта зрабіў ён, асабіста ў мяне не засталася. Але як ён гэта зрабіў і, галоўнае, чаму? Навошта? З якой мэтай так жорстка абавраў жыццё ні ў чым не вінаватага дзіцяці? Вы зробіце гэтыя вывады самі, прачытаўшы вытрымкі з паказанняў Бурага. Не проста было прымусяць гэтага вёрткага і нахабнага злачынцу сказаць нарэшце праўду. Ён доўга ўпіраўся, адмаўляў усё. «Што вы мне прышываеце, не было гэтага!» Потым — «Не памятаю!» І толькі калі хлусіць

ужо не мела сэнсу, ён напісаў:

«...У той дзень, 11 мая, каля Сцяпанскай прахадной трактарнага завода я сустрэў Турончыка Мікалая, які прапанаваў мне выпіць. У магазіне мы ўзялі бутэльку гарэлкі, бутэльку віна, дзве бутэлькі піва, на закуску каўбасы і ўсё гэта выпілі на плітах, што ляжаць каля плоту... Пасля выпіўкі паехалі на вакзал. Па прапанове Турончыка аўтобусам 30-га маршруту паехалі на вуліцу Каліноўскага і недалёка ад дома, дзе размешчан гастронам, выйшлі на прыпынку. Турончык прапанаваў наведаць адну кватэру, але навошта, не сказаў. Мы падняліся на пяты паверх і там зайшлі ў кватэру, дзе знаходзілася дзяўчынка 9—10 гадоў. Дзяўчынка была апранута ў школьную форму. Турончык Мікалай нешта сказаў дзяўчынцы і пайшоў у пакой, дзе стаяла шафа... Турончык адразу ж палез у шафу і пачаў там шукаць грошы. Дзяўчынка падбегла, падняла крык. Турончык яе адштурхнуў і сказаў мне: трымай яе, не выпускай на вуліцу і не давай крычаць. Я схопіў дзяўчынку, прыціснуў да сябе, пачаў закрываць рот... Але яна працягвала крычаць, вырвалася і ўкусіла за руку. Я ўбачыў на падлозе дзіцячую скакалку з зялёным шнурком, схопіў ска-

калку, закруціў шнур за шыю дзяўчынкі і зацягнуў яго...

...Калі я спусціўся на першы паверх, мяне дагнаў Турончык са сваёй сумкай чорнага колеру. Узяў ён у кватэры што ці не, я не ведаю. Калі зніклі дакументы з шафы, то гэта ён іх забраў, бо раней Турончык пытаўся ў мяне, дзе яму здабыць дакументы. Ён гаварыў, што з яго прысудзілі аліменты на дзіця і ёсць вялікая запасычанасць, а калі б удалося знайсці якія-небудзь дакументы, то ён падрабіў бы іх і з'ехаў...»

Аблічча злачынцаў як у люстэрку.

На гэтым справа № 3761 будзе закончана. Застаецца толькі знайсці ручкі ад скакалкі, якія Буры разам з Турончыкам адрэзалі (каб не пакідаць слядоў!) і выкінулі праз акно вагона недзе паміж Смалявічамі і Загор'ем. Справа будзе закончана...

Але думкі і пачуцці, якія хвалявалі мяне ў час работы над ёй, — застаюцца. І, здаецца мне, у некаторых сваіх аспектах — там, дзе гутарка ідзе пра гарэлку, пра выхаванне, маюць яны грамадскае гучанне. Вось чаму і раскажаў я вам усю гэтую сумную гісторыю.

М. ЖАЎНЯРОВІЧ
Літаратурная апрацоўка
А. УЛАДЗІМІРАВАЙ

Святлана БАСУМАТРАВА

* *

Драўляны мост на рэчцы Ведзьме,
Каралі позніх журавін.
Паваяў ветрык, ледзьве-ледзьве
Крануўшы струначкі галін,

Скаціўся сонца яблык спелы
На хрусткі снежавы абрус.
Прамень мой белы, лебедзь белы,
Мой белы ветразь — Беларусь!

* *

Цвіці, мая папараць-кветка,
На многія зімы і вёсны.
Я буду адзіная сведка
Тваёй прыгажосці дзівоснай.
Няхай жа падзівацца людзі,
Што шчасця майго а не змераць.

Ніхто ж з іх і ведаць не будзе,
Калі і скажу — не павераць,
Што снежнай зімой, і улётку
Самота мяне абмінае,
Бо дзіўная папараць-кветка
У сэрцы маім расцвітае.

Маці

Ці хмары збяруцца, ці вецер падзе,
Ці крыўда сустрэне на сцэжках жыцця —
Хто гэтак, як маці, цябе пашкадуе!
Дарослая, ты ёй і зараз дзіця.
У дарогу збіралася — нібы адрывала
Ад сэрца крывінку, дзяўчынку сваю.

А як вінаватых яна б пакарала
За кожную горкую слёзку тваю!
...Тут зоркі на хвалях, тут вёсел усплёскі,
Тут побач з табою сябры да відна.
І ты ўсё радзей прыязджаеш у вёску.
А маці старэе. А маці — адна.

ТАЯМНІЦЫ ГЕНЕТЫКІ

У Акадэміі навук БССР адбыліся выбары новых акадэмікаў і членаў-карэспандэнтаў Акадэміі. Сярод імянаў тых, каму нададзены гэтыя ганаровыя навуковыя званні, імя дырэктара Інстытута генетыкі і цыталогіі АН БССР доктара біялагічных навук прафесара Любоў Уладзіміраўны Хатылёвай.

«Работніца і сялянка» павіншавала Любоў Уладзіміраўну з высокім ганаровым званнем члена-карэспандэнта Акадэміі навук і папрасіла яе адказаць на пытанні рэдакцыі, пазнаёміць чытачоў нашага часопіса з тымі праблемамі, якімі займаецца і вырашае зараз навукова-даследчы Інстытут генетыкі і цыталогіі.

Пытанне. У апошнія гады—і ў нашай краіне і за мяжой таксама—генетыка выклікае надзвычайную цікавасць. Вучоныя праводзяць цікавейшыя навуковыя даследаванні, збіраюцца на сімпозіумы, спрачаюцца... А як зазірнуць у гэтую навуку «недасведчаным»? Што яна можа раскажаць пра сябе? Пра свае таямніцы, загадкі?..

Адказ. Гісторыя кожнай навукі цяжкая і супярэчлівая. Гісторыя ж генетыкі вызначаецца яшчэ і драматызмам—як у навуковым, так і ў грамадскім плане. Яе праблемы прыцягваюць самую шырокую ўвагу, і гэта зусім зразумела—яны датычацца эвалюцый жыцця на Зямлі. Генетыка ў аснове сваёй—навука аб спадчыннасці, прырода якой заўсёды выклікала цікавасць. З'ява спадчыннасці выяўляецца ў падабенстве арганізмаў, звязаных роднасцю, агульным паходжаннем—падабенствам патомкаў да бацькоў, а нярэдка і да больш аддаленых продкаў. Спадчыннасць—адна з галоўных уласцівасцей жыцця, бо менавіта яна захоўвае пераемнасць паміж пакаленнямі арганізмаў. Любая аплодненая яйцаклетка дае пачатак жыцця асобіны пэўнага віду, стварае ў працэсе эвалюцыі. І нікога не здзіўляе, напрыклад, што курыца выседжае куранят, што ў кошкі нараджаюцца кацяняты, а з пшанічнага зярняці вырастае каліва пшаніцы.

Якая ж сіла накіроўвае развіццё арганізма па адзін пэўнаму шляху? Якім чынам і ў якіх «тайніках» жывога арганізма запісана спадчынная інфармацыя аб усёй папярэдняй гісторыі пэўнага віду? На ўсе гэтыя пытанні і заклікана даць адказ навука аб спадчыннасці—генетыка, якая па праву займае адно з вядучых месцаў у сучаснай біялогіі. Аднак генетыка не толькі вывучае законы перадачы спадчынных прыкмет. Падабенства—патомкаў да бацькоў—не з'яўляецца абсалютным, патомкі пэўных бацькоў адрозніваюцца ад аднаго і ад сваіх бацькоў таксама многімі прыкметамі і ступенню іх выяўлення. І гэтае адрозненне сведчыць аб тым, што спадчыннасць—катэгорыя зменлівая.

Правільнае ўяўленне аб матэрыяльных асновах і заканамернасцях спад-

чыннасці і зменлівасці дазволіць адказаць на многія пытанні, якія стаяць перад біялогіяй. Гэта вельмі важна, напрыклад, для разумення працэсу развіцця, на працягу якога аплодненая яйцаклетка пераўтвараецца ў шматклеткавы зародак, а затым паступова ў дарослы арганізм. Правільнае ўяўленне аб усіх гэтых рэчах неабходна, каб глыбей зразумець, як адбываецца ў прыродзе працэс пераўтварэння адных відаў у другія. Велізарнейшая разнастайнасць арганічных форм, якую мы назіраем на Зямлі,—і ёсць вынік такога няспыннага працэсу.

Пытанне. Што садзейнічала, што папярэднічала таму, што пучыводнай зоркай у навуцы для вас стала імяна генетыка? Што ўпершыню паклікала вас на яе крамяністы шлях? Якія імяны ў навуцы захаплялі ваша ўяўленне і розум?

Адказ. Я вымушана буду расчараваць вас. Мне не сніліся з дзяцінства блакітныя сны аб генетыцы. Я была ў шостым класе, калі пачалася вайна. Бацька і брат пайшлі на фронт. Мы з мамай пехатой з Гомеля ішлі да Варонежа. У Варонежы селі ў эшалон і даехалі да Куйбышава, дзе ў нас была радня. Там я і канчала школу—у Куйбышаве. Мама хварэла, і мне неабходна было хутчэй закончыць школу. 9 і 10 класы я здала экстернам за адзін год і паступіла ў сельскагаспадарчы інстытут на станцыі Кінель... А як толькі вызвалілі Беларусь, мы вярнуліся дадому, і я перавялася ў сельскагаспадарчую акадэмію ў Горках. Як бачыце, генетыкі быццам і блізка не было... І ўсё ж, калі я паехала ў Маскву паступаць у аспірантуру МДУ, там выбрала кафедру іменна генетыкі. Гэтаму, безумоўна, спрыялі лекцыі і захопленасць выдатнага нашага вучонага цытагенетыка Барыса Анатольевіча Вакара.

Тэмай майёй кандыдацкай дысертацыі была генетыка і селекцыя кукурузы. Распрацоўвала яе ў Днепрапятроўску, у лабараторыі акадэміка УАСГНІЛ Барыса Паўлавіча Сакалова. У Барыса Паўлавіча быў свой погляд на жанчыну ў навуцы. Памятаю, ён казаў мне: «Запомні: навука не церпіць мітусні. І таму, калі ты выбрала яе,—служы ёй. Ёй адной! І барані бог цябе думаць пра замужжа ці пра дзяцей. Тады скажы навуцы: бывай назаўсёды...» Але я і выйшла замуж, і сыноў нарадзіла...

У 1953 годзе, пасля абароны дысертацыі, працавала на Кабардзіна-Балкарскай даследнай станцыі. Займалася селекцыяй кукурузы. А потым прыехала ў Мінск і засталася працаваць у аддзеле генетыкі пры Інстытуце біялогіі на чале з акадэмікам Турбіным. Вось такі—вельмі каратка—мой шлях у генетыку.

Пытанне. Інстытут генетыкі і цыталогіі АН БССР—якія праблемы ён ставіць і вырашае? Які яго ўзрост, яго навуковыя і людскія рэзервы?

У лабараторыі... Любоў Уладзіміраўна Хатылёва і малодшы навуковы супрацоўнік Ларыса Мікалаеўна Камінская.
Фота У. Вяхоткі.

Адказ. Інстытут генетыкі і цыталогіі створаны ў 1965 годзе. Ён узнік на базе аддзела генетыкі пры Інстытуце біялогіі. Арганізатарам і навуковым кіраўніком яго доўгі час быў (ён і цяпер застаецца кансультантам) акадэмік УАСГНІЛ і АН БССР Турбін Мікалай Васільевіч.

Зараз у інстытуце працуе пяць дактароў біялагічных навук. Чатыры з іх тут абаранілі доктарскія дысертацыі.

У інстытуце працуюць 34 кандыдаты навук. Пераважаюць жанчыны. Жанчыны ўмеюць «размяркоўваць сябе» і навуцы служаць аддана. Узяць у нас у інстытуце—доктар біялагічных навук, загадчык лабараторыяй Ганна Мікалаеўна Палілава, старшыя навуковыя супрацоўнікі, кандыдаты навук Атрашонак Надзея Васільеўна, Ганчарова Роза Іосіфаўна, Масэ Ірма Барысаўна, Загрэкава Валянціна Мікалаеўна—наш ветэран (яна была першай залічана ў аддзел генетыкі).

Далей—праблемы нашага інстытута.

Мы распрацоўваем пытанні тэорыі і практыкі гетэрозісу, гэта значыць павышэння магутнасці арганізмаў гібрыдаў першага пакалення пасля скрывавання: займаемся эксперыментальнай паліплоідыяй—вывучэннем форм тых раслін, якія маюць большую супраць нормы колькасць храмасом у сваіх клетках.

Вялікая ўвага надаецца пытанням эксперыментальнага мутагенезу, гэта значыць вывучэнню спадчынна-зменных форм пад уздзеяннем радыяцыі або хімічных рэчываў.

Група супрацоўнікаў займаецца вы-

вучэннем генетыкі пухліннага росту або генетыкі рака. Трэба высветліць, як умацаваць імунагенетычны бар'ер, што лакалізаваў бы пухліну, не даваў ёй ходу, і цэлы шэраг іншых пытанняў, звязаных з гэтым.

Пытанне. Ці можна планаваць генетыку? Якія мэты і перспектывы яе ў дзевятай пяцігодцы?

Адказ. Мэты і задачы ўсякай навукі, у тым ліку і генетыкі, дыктуюць жыццё, яго запатрабаванні. Таму і планаванне генетыкі (калі можна так сказаць) павінна суадносіцца з канкрэтнымі мэтамі, якія стаяць перад грамадствам.

Зараз як ніколі ставіцца пытанне павышэння дабрабыту працоўных. У значнай ступені гэта залежыць ад прадуктыўнасці жывёлагадоўлі і раслінаводства. А вырашыць пытанне магчыма толькі пры ўмове самага актыўнага ўдзелу ў гэтых працэсах генетыкі. Мэту навукі, яе канчатковае дасягненне не заўсёды магчыма абмежаваць пэўным тэрмінам: пяць, сем, дзесяць год... Пошукі аховы спадчынага апарата ад радыяцыйных і хімічных мутагенаў, выкарыстанне спрыяльных спадчынных змен, выкліканых радыяцыйнымі і хімічнымі рэагентамі, — усе гэтыя клопаты і справы захопця яшчэ і дзесятую пяцігодку...

Пытанне. Ці не перашкаджаюць і не замінаюць часам адзін другому — доктар навук і дырэктар інстытута?

Адказ. Часам яшчэ як замінаюць, яшчэ як перашкаджаюць! Бо і навуковая дзейнасць і кіраўніцтва інстытута — усе гэта патрабуе вялікага часу. І не толькі часу. Генетыка зараз такая шматгранная, што інстытут павінен быць на ўзроўні сусветнай навукі, і не інакш. Быць на задворках навукі мы не маем права... І таму сумяшчэнне, як вы кажаце, дырэктара інстытута і доктара навук — гэта, безумоўна, складана.

Пытанне. Апошняе пытанне, Любоў Уладзіміраўна: ці здольна генетыка зрабіць вучонага-жанчыну шчаслівай? Як вы мяркуеце?

Адказ. Традыцыйнае зараз пытанне ў карэспандэнтаў... Мне здаецца, што як і ўсякая навука, як і ўсякае іншае прызначэнне чалавека, у дадзеным выпадку жанчыны, генетыка, калі ёй аддаецца ўся душа, усе парыванні, калі яна — сэнс твайго жыцця, — безумоўна, здольна зрабіць жанчыну шчаслівай. Ну а калі гэтага няма... Хіба можна знайсці большае пакаранне чалавеку, як нялюбы занятак?

Аднак будзем шчырымі. Як генетык я сцвярджаю: для поўнага шчасця жанчыне недастаткова... толькі генетыкі. Жанчына сама — цэлы сусвет. І ёй патрэбны яшчэ і разуменне, і каханне, і цеплыня, і клопат блізкіх...

Падзякуем Любоў Уладзіміраўне за гутарку і час, які яна падаравала нам, пажадаем ёй добрага здароўя і далейшых поспехаў.

Гутарку запісала А. ВАСІЛЕВІЧ

І. Лакштанава ў ролі Кардэліі («Кароль Лір»).

«МІСІС ЛАКШТАНАВА — ЛЕПШАЯ КАРДЭЛІЯ»...

Даўно ўжо не ідзе на сцэне Рускага драматычнага тэатра БССР імя М. Горкага «Кароль Лір», і цяжка сказаць, калі зноў убачаць гэты шэкспіраўскі спектакль гледачы. Але ніхто з тых, хто бачыў гэты спектакль, ніколі яго не забудзе. І не толькі таму, што ролю Ліра дасканала іграў цудоўны акцёр Аляксандр Фёдаравіч Кістаў, але і дзякуючы выдатнаму ансамблю выканаўцаў, у якім далёка не апошняе месца займала заслужаная артыстка БССР Ільза Лакштанава ў ролі Кардэліі.

Англіійскі рэжысёр, дырэктар Каралеўскай акадэміі драматычнага мастацтва ў Лондане Джон Ферналд пісаў Беларускаму таварыству культурнай сувязі з замежнымі краінамі: «Для англійскага рэжысёра, які глядзеў спектакль Рускага драматычнага тэатра Беларускай ССР, найбольш надзвычайнай у гэтай пастаноўцы была яе вернасць Шэкспіру. Гэта быў наш англійскі Лір».

Той факт, што мова была чужой, здавалася, не меў значэння... Кароль Лір у выкананні пана Кістава цудоўны...

...Місіс Лакштанава, несумненна, была лепшай Кардэліяй, якую я бачыў калі-небудзь раней. У Англіі мы звычайна даем гэтую ролю вельмі маладой актрысе, якая, як правіла, занадта маладая, каб мець жыццёвы вопыт, неабходны для перадачы ўсёй глыбіні гэтай цяжкай ролі. Місіс Лакштанава выглядала прыгожай і вельмі маладой. Аднак яна была дастаткова сталай і дастаткова добрай актрысай, каб паказаць сапраўдную душэўную пакуту, а Кардэлія павінна выразіць сапраўды натуральную душэўную пакуту дачкі, якая шкадуе свайго няшчаснага бацьку».

Гэта сведчанне вядомага тэатральнага дзеяча вельмі важнае і каштоўнае, калі мы хочам

Кадр з кінафільма «Нюрчына жыццё».

Кадр з кінафільма «Рускае поле».

уявіць творчае аблічча заслужанай артысткі БССР Ільзы Канстанцінаўны Лакштанавай. Трэба сказаць, што ўжо тады гэта мілая і сціплая жанчына з'яўлялася адной з вядучых актрыс тэатра імя М. Горкага ў Мінску.

Часу прайшло нямала, а ролей прыбавілася не так ужо і многа. І ўсё ж з іх неабходна назваць Алену з «Мяшчан», Лізу з «Дзяцей сонца» і Анну з «Варвараў» М. Горкага, Катрын («Матухна Кураж і яе дзеці» Б. Брэхта), бясстрашную разведчыцу Нілу Сніжко («Бараншчыца» А. Салынскага), Вольгу ў «Нашэцці» Л. Ляонава, Марыю Міхайлаўну («Чорныя птушкі» М. Пагодзіна), Елізавету («Марыя Сцюарт» Ф. Шылера), Клаўдзію («Дзеці Ванюшына» С. Найдзёнава) і, нарэшце, апошняю па часу ролю Калугінай («Саслужыўцы» Э. Брагінскага і Э. Разанава).

Адзін толькі пералік гэтых ролей гаворыць аб шматграннасці таленту актрысы, аб шырыні яе дыяпазону. А калі дадаць, што кожная з гэтых ролей была сыграная выдатна, з глыбокім пранікненнем у падтэкст, з імкненнем раскрыць псіхалогію вобраза, выявіць найтанчэйшыя душэўныя рухі складаных чалавечых характараў, то можа гэта і не так ужо мала...

Адметная рыса Ільзы Лакштанавай — актрысы — яе незвычайная сціпласць, можна нават сказаць, «самаахвярнасць», калі гаворка ідзе аб захаванні ансамблевасці: яна ніколі не дазволіць сабе хоць на момант выйсці на першы план. Для яе стройнасць і ансамблевасць цэлага — спектакля — важней за ўласны поспех у глядача нават у самай выйгрышной ролі. «Вось чаму так лёгка і прыемна іграць разам з Лакштанавай», — гавораць яе сябры. Ніхто так, як яна, не ўмее «падыграць» партнёру, таму побач з

ёю на сцэне вельмі лёгка і натуральна «жыць у вобразе» кожнаму. Лакштанава вызначаецца выключнай для яе становішча ў тэатры сціпласцю.

Шмат гадоў таму назад мы ўбачылі ў спектаклях тэатра імя М. Горкага гэтую маладую, але вопытную актрысу з добрай школай, якая ніколі не здраджвала завету К. С. Станіслаўскага: «Любіць мастацтва ў сабе, а не сябе ў мастацтве».

Ды гэта і не дзіва, калі ўспомніць, што Ільза Канстанцінаўна Лакштанава — выхаванка М. Тарханава і У. Белакурава, выпускніца Дзяржаўнага інстытута тэатральнага мастацтва ў Маскве, адна з колішніх студэнтаў таго вельмі здольнага і яркага курса, які пасля заканчэння інстытута быў пасланы ў Таганрог і склаў ядро тэатра імя А. П. Чэхава. Там, на радзіме Чэхава, да таго, як яна была запрошана ў наш Рускае тэатр, сыграны першыя ролі на прафесійнай сцэне: Алена ў «Мяшчан» М. Горкага, Ніна ў «Маскарадзе» М. Лермантава і Наташа ў «Трох сёстрах» А. Чэхава. Як бачым, ролі пераважна характарныя. Вельмі цікавая і незвычайная была яе Наташа — чароўная, наіўная, маладзенькая... Можна было зразумець Андрэя Прозарава, які загахаўся ў яе, не заўважыўшы мяшчанскага сябелюбства будучай жонкі. Такая трактоўка гэтай ролі вельмі адрознівалася ад прывычнай, калі Наташу літаральна з першых жа крокаў выкрывалі, малючы ваяўнічай, грубай мяшчанкай, калі кожнае яе слова, рух, погляд рэзкім дысанансам урывалася ў суладнае трыо сяцёр Прозаравых.

Ільза Канстанцінаўна не адрознівае, не «ў лоб» выкрывала мяшчанскую сутнасць Наташы, яе жывёльны, грубы эгаізм. Яна спакваля і вельмі тактоў-

Лакштанава ў ролі Алены ў п'есе М. Горкага «Мяшчане».

на паказвала яе мяккі, але неадольны наступ на ідэалы сям'і Прозаравых. Тым больш небяспечным і страшным быў гэты яе п'яшчотны, быццам зусім і не разлічаны «кволы» дэспатызм, што ён не мог сустрэць належнага адпору. Тую ж эгаістычную сілу слабасці Лакштанава яшчэ больш выразна і паслядоўна выяўляла ў горкаўскай Анне («Варвары»), ролі, сыгранай ужо на мінскай сцэне вельмі востра і дакладна.

Імкненнем да стварэння шматпланавых вобразаў былі адзначаны ўжо самыя першыя крокі ў мастацтве, якія рабіла маладая актрыса. Сапраўды, які з вобразаў, створаных на сцэне І. Лакштанавай, ні прыгадаеш, кожны ўражае не толькі багаццем адценняў і фарбаў, але і шматграннасцю характараў. Актрыса ніколі не абмяжоўваецца тым, што ляжыць на паверхні. Яна ўвогуле не любіць кантрастаў, якія лягчэй за ўсё перадаць у так званым «чорна-белым варыянце». Не. Палітра яе фарбаў надзіва ба-

гатая. Часам — яркая, найчасцей — пастэльная.

Цікава, да ўнутранага жыцця яе гераінь прадвызначае глыбокую псіхалагічную распрацоўку вобразаў. І — як вынік — жыццёвую праўду. У якім бы абліччы мы ні ўбачылі Лакштанава на сцэне, нават у самай невяліччай ролі, як, напрыклад, Кір'янава ў спектаклі «А зоры тут ціхія», мы можам прасачыць шлях яе гераіні ў жыцці. Мы ведаем пра яе ўсё, што ведае пра яе актрыса. А Ільза Канстанцінаўна ніколі не выйдзе на сцэну, пакуль для сябе дакладна не вызначыць, хто яна, адкуль прыйшла, на што адважыцца ў тым ці іншым выпадку, куды пойдзе. Таму такія сапраўдныя, нібы выхаленыя святлом рампы з самога жыцця, вобразы яе гераінь. Рэальнасць іх у спалучэнні з пэўным падтэкстам, які нясе актрыса, заўсёды стварае тую асаблівую, лірычную «лакштанаўскую» манеру, калі нават вельмі зямное не зазімляецца, а грубае не выглядае вульгарным. Бездакорны густ і пачуццё меры ніколі не здраджваюць ёй.

У спектаклі «Матухна Кураж» Лакштанава іграе ролю Катрын. Катрын — дачка матухны Кураж — нямая. На працягу спектакля мы не пачуем ніводнага слова з яе вуснаў, але нам зразумела ўсё і без слоў — такім сапраўдным жыццём жыла ў гэтай ролі актрыса, а яе позірк, міміка, жэст, рухі гаварылі нам нават болей, чым маглі б сказаць словы.

Тактоўнасць, стрыманасць, выключная добразычлівасць у адносінах з таварышамі па тэатру — гэтыя чыста чалавечыя рысы дапоўняць партрэт адной з самых таленавітых, абаяльных і разумных актрыс, якія жылі і працуюць у Беларусі.

Тамара БУШКО

Новую каляровую шырокафарматную мастацкую кінастужку «Рускае поле», створаную па матывах рамана Міхайла Аляксеева «Івушка неплакучая», выпускае на экраны рэспублікі кінастудыя «Масфільм». Рэжысёр-пастаноўшчык Мікалай Маскаленка.

Івушка — так называюць гераіню фільма. Цяжкая, бязрадасная дзяцінства — Феня была старэйшая з сем'і дзяцей у сям'і і ў шэсць гадоў стала галоўнай памочніцай маці. Школу мусіла кінучы пасля трэцяга класа. І ў далейшым жыццё часта выпрабавала яе нягоды. Але Феня захавала дабрату і давер да людзей, любоў да сваёй зямлі-наміцельніцы. У ролі Фені здымалася народная артыстка РСФСР Нона Мардзюкова.

Шырокаэкранная мастацкая кінастужка «Нюрчына жыццё» пастаўлена рэжысёрам Анатолем Баброўскім на кінастудыі «Масфільм».

Зусім юнай дзяўчынай прыязджае Нюрка з бацькамі з вёскі ў прамысловы горад. Спачатку жыццё ідзе аднастайна і бязрадасна. Але пакахала Нюрка на сваю бяду і на сваё шчасце чалавек цяжкага, нават трагічнага лёсу, чалавек крыху старэйшага за яе. Праз усё жыццё

цё праносіць яна ўдзячнасць гэтаму чалавеку за нялёгкае шчасце.

Галоўныя ролі выконваюць Алег Яфрэмаў, Тамара Дзегцярова.

Кінематаграфісты «Масфільма» перадаюць на суд глядачоў і яшчэ адну работу — шырокаэкранную кінакарціну «Калі ты мужчына...». У галоўных ролях здымаліся Барыс Токараў, Мікалай Мярэлін, Жана Прахарэнка, Іна Гулая, Людміла Гладунко.

Выпускаюцца на экраны рэспублікі новая каляровая кінакамедея «Зазуля з дыпламам», узбекская кінастужка «Драма кахання».

Будуць таксама дэманстравацца новыя мастацкія кінафільмы «Сястра музыканта», «Старыя-разбойнікі» (кінастудыя «Масфільм»), «Трысняговы лес» (Рыжская кінастудыя), «Кыз-Жыбек» (кінастудыя «Казахфільм»), «Апошні перавал» (кінастудыя «Азербайджанфільм»).

З замежных кінакарцін можна будзе прагледзець: «Вожыкі нараджаюцца без калючак» (Балгарыя), «Чараўнік за рулём» (Польшча), «Першы крок» (Манго-

лія), «Маці Абаса» (Туніс), «Локіс» (Польшча), «Сям'я» (Японія), «Набярэжная туманаў» (Францыя).

Р. КРОПЛЯ

Кадр з кінафільма «Старыя-разбойнікі».

Дзяржаўная
кінастудыя
БССР
Імя У. І. МЕНІНА

Двое.
Фотаэцюд І. Стэца.

рожскага раёна. «Ёсць два шляхі да шчасця. Адзін з іх цяжкі, але правільны. Другі лёгкі, але падманны. І я не хацеў бы пакахаць дзяўчыну, якая выбрала сабе другі шлях. Такія не ўмеюць чакаць. Яны хочуць ад жыцця ўзяць усё адразу, без разбору, баяцца штосьці ўпусціць, кідаюцца да новых знаёмстваў, як матылькі на агонь. Маладосць згарае, а шчасця няма.

І калі вы хочаце ведаць, якой я бачу сваю каханую, я скажу: няхай яна будзе сур'ёзная, патрабавальная, удумлівая. Яна ўмее чакаць, і наша шчасце будзе абавязана гэтаму яе вялікаму ўменню».

А вось як разважаюць Наташыны аднагодкі. «Тваёй сяброўцы не пазайздросціш. Жыве яна нібы ў сне, бяздумна, безаглядна. Я сустракала такіх. Пазнаёміцца з хлопцам, паходзіць — ужо ён надакучыў, ужо і другі знайшоўся, а трэці пакліча — бяжыць да трэцяга. І яшчэ хваліцца, што жыццё ў яе цікавае, разнастайнае. Але мне здаецца, што за такой «разнастайнасцю» хаваецца пустата душэўная, беднасць пачуццяў і жаданняў». (Таня Клімёнак, сяло Хутар Светлагорскага раёна.)

«Такім, як Наташына знаёмая, — піша Святлана Н. з Магілёва, — шчасце ўсміхаецца вельмі рэдка. Бо яны панічна баяцца «спазніцца на свята», — падганяюць яго, а калі агле-

дзяўчат кідалася, забыўшыся пра ўсё на свеце, на гэты падманлівы агеньчык, а потым «кусалі локці», бо нічога чалавеку не дадзена пражыць нанава.

Прыдумляюць цынічныя «ісціны» тыя людзі, для каго каханне — «шыр-спажыў пачуццяў», тыя, каму і губляць няма чаго, бо яны даўно разбазарылі душу на легкадумныя забавы і цяпер ужо ніколі не знойдуць у сабе таго, што патрэбна для вялікага сапраўднага шчасця».

Аднак нельга сказаць, што ў водгуках на пісьмо Наташы ўсё ў адзін голас асудзілі лёгкую, безаглядную манеру пошукаў свайго шчасця. У некаторых пісьмах вельмі недвухсэнсоўна прагучала: «Не строй з сябе прынцэсу! Прынца ўсё роўна не дачакаешся!» (Між іншым, гэтыя словы належаць дзесяцікласніцы!). «Мы не гераіні раманаў нашых прабабулек. І не падзяляем поглядаў Наташы. Калі мы будзем ціхенька сядзець у кутку, цярэбячы ў руках хустачкі, дык і застанемся векавухамі, «старымі дзеўкамі». Не, у наш век трэба жыць бурна, весела і шукаць сваё шчасце там, дзе толькі надарыцца выпадак, і, магчыма, нават прайсці «агонь, ваду і медныя трубы» (дзяўчына з Гомеля).

Такія дзяўчаты са свайго маленькага вопыту імкнуцца рабіць сусветныя вывады. Ім здаецца, што яны шукаюць, а на самой справе яны губ-

НЕ ТОЛЬКІ ПРА КАХАННЕ...

Перада мною пісьмы. Яны прыйшлі ў адказ на ўсхваляванае пытанне дзяўчыны, якую мы ўмоўна назвалі Наташай (гл. артыкул І. Багданене «Колькі крокаў да... шчасця?», «Работніца і сялянка» № 1 за 1972 год). На пытанне, сутнасць якога старая, як свет: ці не страцілі сваёй вечнай каштоўнасці ў наш імклівы век гордасць дзявочая і сціпласць, уменне чакаць і верыць у сваё шчасце? А можа праўду кажа Наташына сяброўка: колькі таго жыцця! А таму — бяру ад яго ўсе радасці, што трапляюць пад руку, жыву безаглядна і весела, смяюся з гордых «прынцэс» і не думаю пра нейкі дзявочы гонар, бо так і «пра маладосць успомніць не будзе чаго...»

Што ж — колькі існуюць на зямлі чалавек і каханне, столькі жыве і дылема — якім будзе шчасце?

Ці будзе яно паўнаважнае і чыстае, хоць дарога да яго самая цяжкая з дарог? Ці можа будзе яно нікчэмнае і дробнае, бяздумна разбазаранае на выпадковыя прыгоды? І як бы мы ні запэўнялі сябе, што шчасце — гэта толькі гульня выпадку, але ж усё тваё жыццё, зрэшты, залежыць ад таго, якую дарогу да шчасця ты выбіраеш.

Вось паслухайце, што думае Федзя Дубіна з пасёлка Паўлаўка Старада-

дзяцца — сапраўднае свята прайшло дзесьці бокам, а ім засталіся толькі крошкі, падбраныя ў гэтай мітусні.

Каханне падганяць нельга, нельга паскараць — такое ўжо гэта кволае і тонкае пачуццё. Інакш можна і не заўважыць у ім самага цудоўнага, не перажыць, не адчуць, а «праскочыць галопам», як чытаюць прыгодніцкую кнігу».

А можа дзяўчаты толькі да пары бываюць лёгкадумныя? Раптам, у адзін цудоўны дзень, яны сустракаюць свайго адзінага, і з той хвіліны жыццё іх паварочваецца на 180° і яны становяцца ўвасабленнем сціпласці і вернасці? Ідэальны фінал. Але ж жыццёвыя сюжэты вельмі рэдка нагадваюць тыя, якія мы бачым на экране кіно. І ўжо калі аднойчы чалавек штосьці страціў у сабе, ад нечага адмовіўся, — гэта можа быць страчана і забыта ім назаўсёды. Добрае імя дзяўчыны, яе прыстойнасць, чысціня, гордасць — хіба можна ад гэтага адмовіцца хаця б на самы кароткі час і нічога пры гэтым не страціць назаўсёды?

«Не вер тым, хто сцвярджае, быццам сціпласць цяпер не ў модзе, — піша Рая з Гродзенскага раёна, — не вер тым, хто гаворыць, што сёння век лёгкага, свабоднага кахання. Колькі

ляюць, бо гутарка ідзе пра сапраўднае чалавечае шчасце, якое так лёгка зламаць непатрабавальнымі пошукамі, раскалоць на кавалкі — і потым ужо не сабраць у нешта вялікае, цэласнае, каштоўнае.

Наташа напісала, між іншым, што нікуды не ходзіць, саромеецца хлопцаў, замкнулася ў вельмі абмежаваным коле.

«Нельга так, Наташа, — піша ёй дзяўчына, яе равесніца. — У наш час чакаць склаўшы рукі — гэта значыць дачакацца, што і жыццё сапраўднае, і шчасце нават крылом цябе не закра-нуць. Трэба жыць на поўную сілу, не баяцца людзей, а ісці да іх. І не чакай, калі цябе нехта выбера, а выбірай сама. Яшчэ Горкі пісаў, што «дзяўчына выбірае кумір для сэрца свайго». Звярні ўвагу — выбірае, а не кідаецца ў абдымкі першага сустрэчанага...»

«У тым, што ты нікуды не ходзіш і саромеешся хлопцаў, ёсць штосьці рабскае, нібы ў нашых бедных прабабулек, лёс якіх вырашалі бацькі, — напісала Тоня Хведасюк. — Гэта яны сядзелі і пакорліва чакалі, пакуль хто да іх пасватаецца. Цяпер усё зусім не так, і ты перш за ўсё павінна адчуваць сябе роўнай сярод усіх, і сярод хлопцаў, вядома, таксама. І не глядзі

на іх як на патэнцыяльных жаніхоў, тады і саромецца не будзеш. Пазбягаючы людзей, ты так абядніш сябе, што з табой будзе проста нецікава. Ты павінна пераадолець сваю няўпэненасць і нясмеласць, пачаць жыць цікава, ярка, тады і шчасце прыйдзе да цябе абавязкова.

Калісьці яшчэ Блок пісаў, што толькі закаханы мае права на званне Чалавека. Але ад таго, якое ў цябе жыццё, цалкам залежыць, якое будзе тваё каханне. Марачы пра вялікае пачуццё, нельга жыць шэрым, нецікавым жыццём.

Але адкладзем на некаторы час пісьмы. Успомнім вось што: дзяўчаты, падобныя да Наташы, жывуць усюды, і побач з намі — таксама. Летуценныя і баязлівыя, гордыя і сарамлівыя. Ім агідна думка, што дарога да шчасця можа ляжаць праз «паляванне на жаніхоў». Але што ні кажы, а калі ты вучышся ці працуеш у спецыфічна жаночым калектыве, пытанне ўсё роўна застаецца — як і дзе сустрэць свайго выбранага? Праблема, шчыра кажучы, не з самых лёгкіх у наш век. А што зрабілі мы, дарослыя, каб палегчыць маладым людзям гэтыя іх клопаты? Ці шмат стараюцца, напрыклад, кіраўнікі заводскіх, будаўнічых, фабрычных, гандлёвых прадпрыемстваў наладжваць сустрэчы па інтэрсах маладзёжных калектываў — сустрэчы цікавыя, з розумам і фантазіяй? Ды і наогул, ці шмат увагі аддаецца правядзенню вечароў адпачынку, маладзёжных фестываляў, сустрэч? Як часта яны зводзяцца да прымітыўных «танцулек»!

Дарэчы, пра танцы. Прынята лічыць, што менавіта на танцах адбываецца большасць знаёмстваў. Але што гэта за знаёмствы! Галоўнымі «героямі» там часта выступаюць нахабнікі, якія прыйшлі пад чаркай, каб «пазабавіцца». А дзяўчаты ідуць за імі... Як гэта ні балюча, ні крыўдна — а ідуць і глядзяць прыніжана, як скажаў адзін такі «танцавальны разумнік» — «ліслівымі вачыма». Жартачкі — ён з усіх выбраў яе, не пакінуў сядзець з «нетанцючымі» сяброўкамі! А гэты юны піжон нахабна дыміць ёй у твар папяросай, шэпча непрыстойныя пошласці. А яна, магчыма, у душы і працівіцца гэтаму, але баіцца сказаць: што, калі пакрыўдзіцца, больш не падыдзе!

І колькі б мы ні гаварылі аб праблемах маральнага выхавання нашай моладзі, колькі б ні вучылі дзяўчат, каб яны «нават прыемных ім маладых людзей сустракалі з некаторым «перцам», як пісаў Антон Сямёнавіч Макаранка, як бы ні змагаліся за выхаванне пачуцця гонару, жаночай і мужчынскай годнасці, — без вырашэння ўсіх гэтых складанасцей наўрад ці ўдасца змяніць становішча.

* *

Пісьмо Наташы, нам думаецца, выходзіць за рамкі чыста індывідуальнай, асабістай праблемы аднаго чалавека. І таму хацелася б пачуць думку людзей, якія маюць жыццёвы вопыт, атрымаць іхнія парады, прапановы, разважанні.

Яўгенія СЦЯПАНАВА

Параграфы няроўнасці

На Цайле — галоўнай гандлёвай вуліцы Франкфурта-на-Майне — у вітрыне аднаго магазіна бялеў аркушык паперы з аб'явай: «Запрашаюцца на работу дзяўчаты і маладыя жанчыны за належную ўзнагароду і добрыя прэміяльныя».

Аб'ява навяла мяне на думку пацікавіцца ўмовамі працы прадаўшчыц заходнегерманскіх універмагаў. І вось у адным з супермаркетаў (злучэнне універсальнага магазіна з рынкам), дзе прадаецца ўсё — ад зубной пасты да прадуктаў харчавання, ад адзення і абутку да ювелірных рэчаў, — я разгаварыўся з ветлівай пажылой жанчынай, якая абслугоўвала аддзел гатовага адзення. Напомніў пра аб'яву, якая кінулася ў вочы.

— Прадавец сапраўды можа разлічвацца на «належную ўзнагароду і добрыя прэміяльныя»?

Субяседніца паглядзела на мяне са здзіўленнем.

— Што за глупства! Я працую тут больш як пятнаццаць гадоў, а зарабляю... Вы ведаеце, які сярэдні заробак прадаўца? У мужчыны 1300 марак у месяц, у жанчыны — восемсот. Гэта брута, інакш кажучы, без падаткаў, страхавых узносаў. Чыстая зарплата прадаўшчыцы са стажам ледзь дасягае 600 марак, навічка — 400 марак. А мы працуем па дзесяць гадзін у суткі.

Не памятаю ўжо, якому гандлёваму канцэрну належаў універмаг, дзе адбывалася гэтая размова, — «Карштадту», «Некерману», «Хортэну» або «Квеле». Але гэта не так ужо важна. Ва ўсіх заходнегерманскіх супермаркетах умовы працы прадаўшчыц прыблізна аднолькавыя. У магазінах аднаго з самых буйных гандлёвых босаў Хельмута Хортэна, напрыклад, занята 30 тысяч работнікаў, пераважна жанчын і дзяўчат. Штогод прыбытак гэтага канцэрна перавышае 250 мільёнаў марак. З іх каля 50 мільёнаў выплачваецца ў якасці дывідэндаў уладальнікам акцыяў. Сам Хортэн на ўтрыманне некалькіх віл і раскошнай яхты, на паляванне і іншыя забавы штогод тратыць не менш двух мільёнаў марак. Затое работніцы, занятыя ва універмагах, якія яму належаць, ледзьве зводзяць канцы з канцамі. Зарплата іх толькі на мізэрную суму перавышае афіцыйны прыжытачны мінімум. Як і ў іншых галінах, жанчыны, занятыя ў гандлі, атрымліваюць у Заходняй Германіі за роўную працу з мужчынамі больш нізкую зароботную плату.

Вось некаторыя даныя, якія паказваюць, наколькі вялікая гэтая розніца ў аплаце працы. У лёгкай прамысловасці стаўкі для жанчын у параўнанні са стаўкамі для мужчын на 23,7 працэнта меншыя, у электратэхніцы — на 26,5, а ў друкарскай справе — нават на 38,3 працэнта меншыя. У сярэднім работніцы зарабляюць на 25 працэнтаў менш за мужчын. У жанчын-служачых розніца ў аплаце працы дасягае амаль сарака працэнтаў. А між тым у ФРГ зараз налічваецца больш як 9,6 мільёна працуючых жанчын, што складае 40,3 працэнта ўсіх занятых у краіне.

Яшчэ семнаццаць гадоў назад федэ-

ральны суд па працоўных справах аб'явіў, што пабудаваная на дыскрымінацыі шкала зароботнай платы для жанчын і агаворкі, якія дазваляюць урэзваць зароботную плату работніц, супярэчаць канстытуцыі. Але з таго часу фактычна нічога не змянілася. Згодна з параграфам 1356 грамадзянскага заканадаўства ФРГ, жанчына «мае права на працу ў той ступені, у якой гэта сумяшчальна з выкананнем ёю абавязкаў у сям'і і шлюбе». У той жа час параграф 1360 гаворыць, што яна павінна працаваць, калі муж недастаткова зарабляе для таго, каб утрымліваць сям'ю. Такім чынам, закон на словах нібыта і прадугледжвае абарону жанчыны і сям'і, але на самой справе гэтыя параграфы ставяць жанчыну ў няроўнае становішча з мужчынам, адводзяць ёй на вытворчасці толькі дапаможную ролю.

Гэтым і карыстаюцца прадпрыемствы. Жаночая праца для іх — найбагацейшая крыніца звышпрыбыткаў. Нават тыя аперацыі, якія жанчыны, дзякуючы сваёй спрытнасці, уважлівасці, хуткай рэакцыі, могуць выканаць лепш, чым іх калегі-мужчыны, гаспадары прадпрыемстваў выстаўляюць як аб'ектыўна лёгкую працу. Але ж старшыня заводскага савета фірмы «Блаўпункт» у горадзе Хільдэсхайме Хорст Майхерфер адкрыта заявіў аднойчы, што «мужчыны на канвееры не зараблялі б ні гроша».

Буржуазная прапаганда любіць на ўсе лады ўсхваляць эканамічнае працвітанне ФРГ. Але куды знікае гэты запал, калі гутарка заходзіць пра тое, што манаполіі, карыстаючыся бескантрольнасцю, упарта ўзвінчваюць цэны! У свой час заходнегерманскі друк назваў штогодны п'яціпрацэнтны рост дарагоўлі «гукавым бар'ерам». Цяпер гэты бар'ер узяты. Дарагоўля ў краіне расце нястрымна. Мноства тавараў і прадуктаў харчавання зусім не азначае, што кожны грамадзянін ФРГ харчуецца ўдольна або можа купіць усё, што пажадае. Значная частка насельніцтва Заходняй Германіі вымушана задавальняцца даходамі, ніжэйшымі за афіцыйны прыжытачны ўзровень.

Вось чаму мільёны жанчын у ФРГ вымушаны трымацца за сваё рабочае месца і задавальняцца заніжанай зароботнай платай. «Жанчыны адносяцца да самай непрывілеяванай часткі насельніцтва», — заявіла Элфрыда Айлерс, дэпутат бундэстага ад сацыял-дэмакратычнай партыі.

У сённяшняй Заходняй Германіі рэдкасць жанчына-інжынер, вучоны, дзяржаўны дзеяч. «На высокіх пасадах у федэральных органах», — пісала нядаўна газета «Гамбургер абендблат», — на 28 мужчын прыпадае адна жанчына». Да гэтага часу яшчэ жывуць тут забабоны на конт «разумовай адсталасці жанчын». У школах зямлі Паўночны Рэйн — Вестфалія, напрыклад, дзейнічае спецыяльная інструкцыя выкладчыкам старэйшых класаў, якая рэкамендуе «старанна абдумваць пытанне аб тым, наколькі сур'ёзных ведаў па матэматыцы можна патрабаваць ад вучаніц, у якой ступені яны здольны да навукова-тэарэтычнай работы».

Аўтар нядаўна выдадзенай у ФРГ кнігі «Вызваленне жанчыны» Марыяна Канцэ піша: «Большая частка жанчын займае бесперспектыўныя пасады, якія не даюць ніякіх шанцаў для службовага росту. Падлічана, што кожная трэцяя працуючая жанчына неаднаразова сустракалася з тым, што перавага на вытворчасці аказвалася мужчынам».

Вельмі тыповая ў гэтых адносінах гісторыя Рэнаты Заўэр, якую апублікавала нядаўна газета «Унзэрэ цайт». Рэната расказвае, што ёй з цяжкасцю ўдалося стаць чарцёжніцай. Фірма, якая вяла навучанне, прымала дзяўчат толькі на працу капіравальшчыцамі. Асвоіўшы гэтую спецыяльнасць, Рэната Заўэр мела намер стаць тэхнікам тэкстыльнай прамысловасці і, каб вывесці, дзе можна атрымаць адпаведную адукацыю, звярнулася ў кансультацыю па выбару прафесіі. Некалькі месяцаў кансультанты наводзілі даведкі, але так і не далі адказу па сутнасці. Толькі дзякуючы настойлівасці і ўпартасці, пераадолеўшы мноства цяжкасцей, Рэната пачала вучыцца. Яна была адзінай дзяўчынай у вучэбнай групе.

Пасля гэтага нельга не пагадзіцца з думкай сацыёлага Марты Борнс, якая заявіла: што датычыць магчымасцей для дзелавой кар'еры жанчыны, то ў гэтых адносінах Заходняя Германія прадстаўляе сабой «адну з самых адсталых краін».

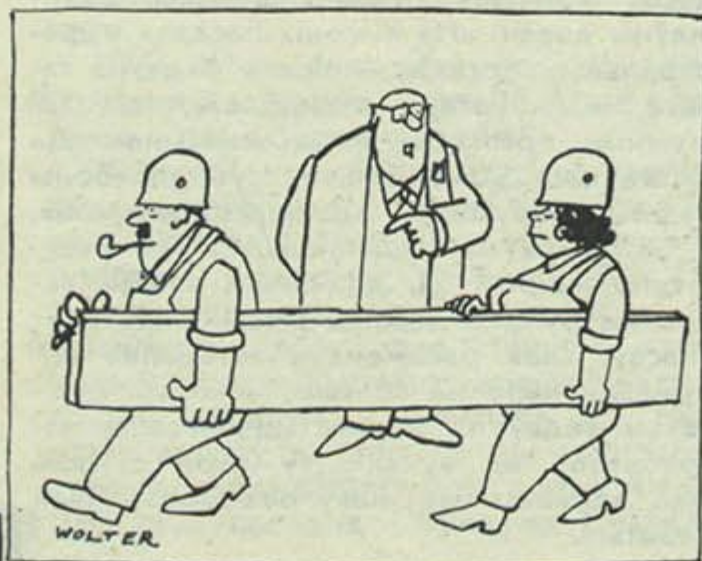
Дэмакратычная грамадскасць Заходняй Германіі апошнім часам усё больш рашуча выступае за змену сацыяльнага становішча жанчын. «Аб'яднанне нямецкіх прафсаюзаў» абвясціла 1972 год «годам працуючых жанчын». Намечана шырокая праграма барацьбы за паляпшэнне становішча жанчын на вытворчасці і ў грамадстве. На першы план выстаўляюцца тры асноўныя патрабаванні: роўная аплата за роўную працу, зніжэнне ўзроставага цензу для назначэння пенсіі, забеспячэнне роўных з мужчынамі магчымасцей для прафесійнальнага росту і атрымання адукацыі.

Заходнегерманскія камуністы заклікаюць работніц аб'яднаць барацьбу за раўнапраўнасць жанчын з барацьбой за абмежаванне ўлады манаполій, за дэмакратычныя і сацыяльныя пераўтварэнні ў краіне. Гэты заклік знаходзіць усё новых прыхільнікаў.

В. МІХАЙЛАЎ

Гэтая карыкатура ўзята са шматтыражнай газеты «Ротэ глут» («Чырвоны напал»), якая выдаецца Германскай камуністычнай партыяй на адным з прадпрыемстваў горада Бохума.

Падпіс пад малюнкам:
— Чаму роўная аплата? У мужчын жа рукі большыя...

ЦЕПЛЫ сонечны дзень. Ва ўтульным прасторным двары бегаюць школьнікі, ганяюць мяч, гуляюць у хованкі. З адчыненага акна пачуўся голас: «Коля, Коля, дзе ты? Ідзі дадому, час садзіцца за ўрок!»

— Зараз, бабуля! — адказвае Коля, энергічна падкідаючы мяч нагой.

Праходзіць хвілін дваццаць. Зноў з акна чуецца голас:

— Коля! Коля!

— Я зараз, бабуля, чэснае слова, зараз! — супакойвае Коля бабулю.

Хвілін праз пятнаццаць бабуля ледзь не сілай заганае свайго ўнука рабіць урокі.

Трэба вывучыць урок па гісторыі, рашыць прыклады па алгебры, вывучыць на памяць верш. Дагледжаны, здаровы хлапчук сеў за стол, разгарнуў падручнік па гісторыі, знайшоў патрэбныя старонкі, уздыхнуў і... закрыў падручнік. Узяў задачнік па алгебры, пакруціў у руках і сказаў бабулі:

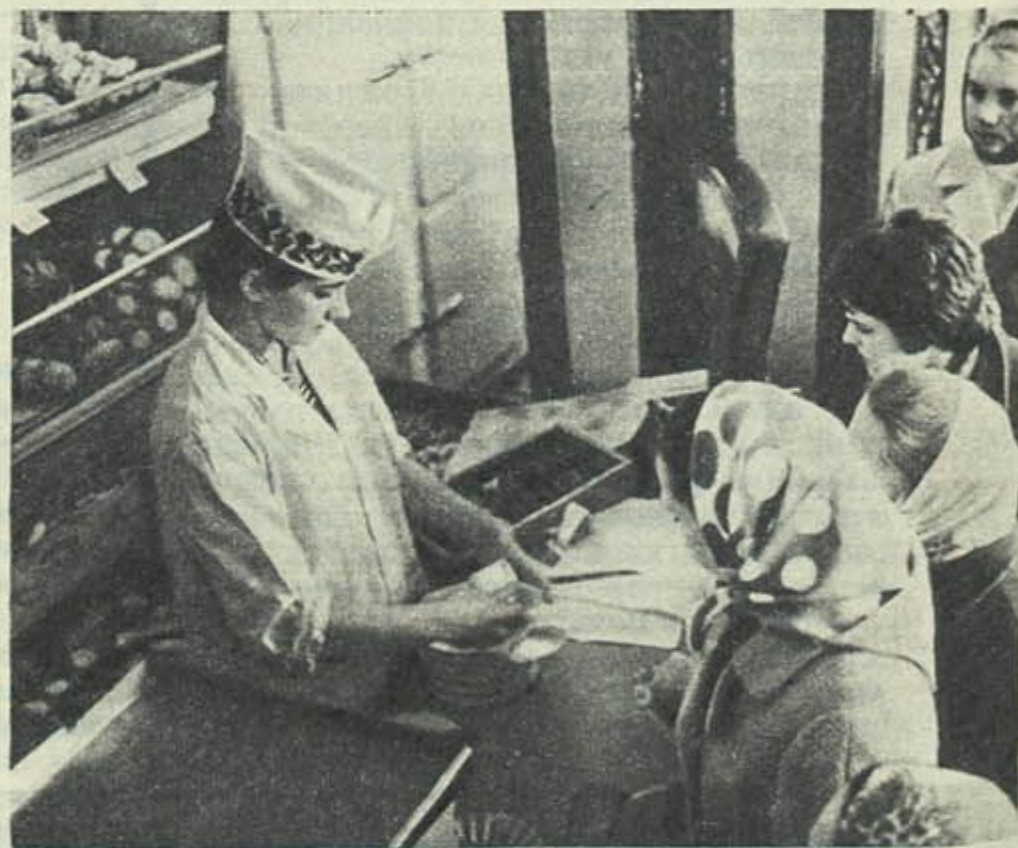
— Я не паспеў запісаць нумары прыкладаў па алгебры. Збегаю да Тані.

Пайшоў да Тані. Вярнуўся хвілін праз дваццаць. Знайшоў у задачніку па алгебры патрэбныя прыклады, але рашаць іх не ўзяўся. «Спачатку я вывучу верш, а потым буду рашаць прыклады».

Коля пачаў уголас чытаць верш. Па тым, як чытаў, было відаць, што ў змест ён не ўдумваецца. Прачытаўшы два разы, адклаў кнігу: «Верш — гэта глупства, вывучу потым, а

Жанчына і быт

ЦІ ХУТКА ПАСПЕЕ ВЯЧЭРА?

У магазіне кулінары № 2 на Ленінскім праспекце Мінска.

Што прыгатаваць сёння на абед? На вячэру? Усіх нас, жанчын — інжынераў і даярак, вучоных і хатніх гаспадынь, яднае штодзённы пошук аптымальнага варыянту хатняга меню. Не мае значэння, як мы да гэтага ставімся: са стараннасцю, цярдлівай пакорлівасцю або як да нялюбага абавязку, — але штодня зімой і летам, у будні і на свята жанчыне, маці сямейства, трэба станавіцца да пліты, карміць сям'ю. Нездарма найлепшым адпачынкам жанчына лічыць той, калі ёй не трэба думаць пра харчаванне і яна ўпэўнена, што муж і дзеці своєчасова і добра накормлены.

Адносіны мужчынскай палавіны чала-

вектва да гэтага штодзённага клопату цяпер пачалі мяняцца: мужчыны ўжо не цураюцца закупкі прадуктаў і не лічаць работу ля пліты толькі жаночым абавязкам. Мы ўсё часцей бачым іх з гаспадарчымі сумкамі ля прылаўкаў, ім смела можна давяраць пакупкі ў малочным, каўбасным, бакалейным аддзелах і нескладаных аперацыі ля пліты. І ўсё роўна на гатаванне ежы і наведванне прадуктовых магазінаў мы трацім штодня 2—3 гадзіны вольнага часу.

«З кожнай лыжкай баршчу, прыгатаванага ў хатніх умовах, мы аб'ядаем жаночую вольнасць, жаночую годнасць, жаночую будучыню», — гаварыў калісьці

УВАГУ ТРЭБА РАЗВІВАЦЬ

цяпер усё-такі трэба рашаць прыклады. Настаўніца кажа, што спачатку трэба рыхтаваць самыя цяжкія ўрокі, а пад канец — лёгкія...

Узяўся за рашэнне. Перпісаў, адзін прыклад у сшытак, але тут... яму захацелася піць. Пайшоў на кухню, выпіў шклянку вады, узяў з вазы яблык і пачаў яго грызці...

Мінулі дзве гадзіны, а Коля не падрыхтаваў ніводнага ўрока. Пераскокваючы ад аднаго задання да другога, ухіляючыся ад разумовай працы, ён інстынктыўна пазбягаў напружання, якое звязана з арганізацыяй устойлівай увагі.

Бацькі і школа не выхавалі ў яго ўвагі. А без устойлівай увагі вучэбная праца не будзе прадукцыйнай. Вялікі рускі педагог К. Д. Ушинскі, падкрэсліваючы ролю ўвагі ў вучэбнай дзейнасці, пісаў:

«Увага — адчыненыя дзверы нашай душы, праз якія ўсё, што ёсць у свядомасці, абавязкова праходзіць. Такім чынам, гэтых дзвярэй не можа мінуць ніводнае слова вучэння, інакш яно не ўвойдзе ў душу дзіцяці. Навучыць дзіця трымаць гэтыя дзверы адчыненымі ёсць

задача першай важнасці, ад поспеху якой залежыць поспех усяго вучэння».

І сапраўды, калі вучань сістэматычна няўважлівы на ўроках, распыляе сваю ўвагу пры выкананні хатніх заданняў, ён не мінуха адстане ў вучобе. Перад педагогамі і бацькамі паўстае сур'ёзная задача — навучыць дзяцей трымаць адчыненымі «дзверы», праз якія ў мозг паступае інфармацыя, што пераходзіць у веды. Інакш кажучы — выхаваць увагу.

Самы прасты від увагі — міжвольная. Яна ўзнікае ў чалавека без свядома пастаўленай мэты і валявога намагання. Напрыклад, вучань, седзячы за сталом, рашае задачу, а ў гэты час хто-небудзь гучна пастукае ў дзверы. Ён зверне ўвагу на гэты стук. Калі хлопчык захапіўся чытаннем прыгоднічкіх аповяданняў так, што нічога навокал не заўважае, не бачыць і не чуе, то ў яго таксама міжвольная ўвага.

У школьным узросце фармуецца больш складаны від увагі, які называецца адвольнай увагай. Яна ўзнікае пад уплывам свядома пастаўленай мэты і валявога намагання.

Напрыклад, вучань бярэцца рашаць задачу. Спачатку цяжка сканцэнтравана ўвагу, бо перашкаджаюць усялякія пабочныя думкі. Аднак ён намаганнем волі выцясняе з галавы тое, што замінае сабрацца з думкамі. Пад уплывам свядома пастаўленай мэты і валявога намагання ў яго нарэшце ўзнікае адвольная ўвага, неабходная для рашэння задачы.

Адвольная ўвага знаходзіцца ў прамой сувязі з узроўнем развіцця волі вучня. Настойлівы, упарты, рашучы, арганізаваны, дысцыплінаваны школьнік лепш кіруе сваёй увагай, чым неарганізаваны, расхлябаны, недысцыплінаваны — гэта значыць бязвольны. Выхаванне адвольнай увагі цесна звязана з развіццём волі дзіцяці.

Неабходна з самых ранніх год развіваць валявыя якасці: настойлівасць, умненне даводзіць пачатую справу да канца і пераадоўваць цяжкасці, развіваць ініцыятыву, рашучасць, выхоўваць арганізаванасць, дысцыплінаванасць. Усе гэтыя якасці фармуюцца ў гульні, пасільнай фізічнай працы, у вучэбнай дзейнасці, калі бацькі, педагогі патрабуюць, каб дзеці

праяўлялі валявыя якасці і практыкаваліся ў іх.

Рэкамендуецца выдзеліць вучню пастаяннае рабочае месца для хатніх заняткаў (асобны стол або месца за агульным сталом), устанавіць строгі рэжым, дакладны час, калі рыхтаваць урокі. Варта яму ў прывычны час і ў прывычных умовах пачаць падрыхтоўку хатніх заданняў, і ў яго хутка ўзнікае працэс адвольнай увагі.

Самы прадукцыйны від увагі — пасляадвольная ўвага. Яна ўзнікае на аснове адвольнай і характарызуецца высокай сканцэнтраванасцю, выключнай яснасцю свядомасці і забяспечвае высокую прадукцыйнасць працы.

Пасляадвольная ўвага — неабходны кампанент творчай працы.

Трэба памятаць, што ўсе віды ўвагі між сабою ўзаемазвязаны. Адвольная нярэдка ўзнікае на аснове міжвольнай: спачатку вучня захапляе цікавы факт — у яго ўзнікае міжвольная ўвага, а затым ідзе навуковае тлумачэнне гэтага факта і, каб зразумець яго, патрэбна адвольная ўвага. Бывае і наадварот: спачатку — цяжкі матэ-

Луначарскі. З таго часу мінула нямала год, узнялася і стала на ногі механізаваная галіна народнай гаспадаркі — грамадскае харчаванне, якая зняла частку клопатаў з жаночых плячэй. Сёння толькі ў нашай рэспубліцы ад хатняга стала пераселі за грамадскі звыш двух з палавінай мільёнаў чалавек. І многія зрабілі гэта без шкадавання. Там, дзе харчаванне арганізавана правільна, дзе гатуець смачна і танна, дзе не трэба доўга стаяць у чарзе, — усё больш і больш працуючых абедуюць у сталовай.

Так адбылося, напрыклад, на заводзе «Гомсельмаш». Да 1968 года «Гомсельмаш» меў толькі адну агульную сталовую на 500 месц і адну дызтычную на 120 месц. Пры шасці з палавінай тысяч працуючых яўна не хапала пасадачных месц, у чарзе рабочыя марнавалі шмат часу. Адміністрацыя і прафсаюзная арганізацыя ўзяліся за праблему харчавання ўсур'ёз. І неўзабаве вырас новы прыгожы корпус сталовай-рэстарана, прызначаны для вячэрняга адпачынку, былі адрамантаваны і механізаваны старыя сталовыя, наладзілі дастаўку абеду ў цэхі. Гатаваць пачалі смачна, чарга ля раздач знікла. І хоць колькасць месц патроілася, прыток людзей, якія хочуць харчавацца ў сталовых, расце. Не толькі попыт нараджае прапанову, часам бывае і наадварот...

Поспехі грамадскага харчавання неаспрэчныя. Але і хатняя кухня яшчэ вельмі стойка трымае лінію абароны, попыт на індывідуальныя каструлі вялікі. А ў іх трэба класці не толькі капусту і мяса для баршчу, але і пэўную колькасць вольнага часу, які можна было б скарыстаць на больш цікавыя духоўныя патрэбы.

Зазірнем у хатнюю кухню — тую самую раздробненую гаспадарку, дзе, як

пісаў Энгельс, затрачваюцца дарэмна месца, прадукты і рабочая сіла. Кухня — хоць і мікра-, але ўсё-такі вытворчасць. Этапы вытворчасці: закупка прадуктаў, прыгатаванне мяса і рыбы, мыццё, чыстка, шаткаванне гародніны, замешванне цеста, мыццё пасуды... Нудная, працаёмкая, штодзённая работа. Як дапамагчы гаспадыні эканоміць час у яе кухні?

Жыццё падказвае: трэба як мага скараціць час на кулінарную апрацоўку кухоннай прадукцыі. Няхай гаспадыня ўключае пліту толькі, каб абсмажыць і разагрэць усё, што трэба падаць на стол. Гэтую важную місію па ўвядзенню навуковай арганізацыі працы на кухні павінны былі выканаць магазіны і аддзелы кулінарыі, якім суджана было стаць вернымі памочнікамі жанчын. Пастановай ЦК КПСС і Савета Міністраў СССР ад 10 сакавіка 1967 года асабліва падкрэслівалася неабходнасць пашырэння сеткі дамоў кухань і магазінаў кулінарыі, арганізацыі вытворчасці і шырокага продажу паўфабрыкатаў кулінарных і кандытарскіх вырабаў у сталовых, асабліва на тых прамысловых прадпрыемствах, дзе занята шмат жанчын.

З дапамогай магазінаў і аддзелаў кулінарыі набыло права грамадзянства ўсім цяпер вядомае слова «паўфабрыкат». Што і казаць, зручна прынесці дадому боршч у цэлафанавым пакеце або гатовую, абкачаную ў сухарах катлету, пышны, яшчэ цёплы пірог. Паглядзіце, якой папулярнасцю карыстаюцца магазіны і аддзелы кулінарыі Мінскай фабрыкі-загатавальнай. Бо тут заўсёды шырокі выбар паўфабрыкатаў рознага прызначэння: мясных, рыбных, мучных і гароднінных страў, цеста, кандытарскіх вырабаў. У Гомелі паспяхова і, без перавелічэння сказана, — творча працуюць

з рыбай. Скумбрыя, хек, стаўрыда паяўляюцца ў выглядзе рыбных сасісак, катлет, біточкаў, начынкі ў піражках. У кулінарных аддзелах гомельскага рэстарана «Беларусь» — свежыя беляшы, піражкі, ватрушкі. Кафэ «Крынічка» ганарыцца танным і апетытным фірменным рулетам з галавізны (1 рубель за кілаграм). Смачнай здобай славіцца рэстаран «Брэст». Ва ўсім гэтым бачна добрая тэндэнцыя: выходзіць з уласнай прадукцыяй за межы так званых пасадачных месц, дапамагчы гаспадыні хутчэй прыгатаваць яе хатні абед.

Але чым больш паслуг прапануе нам сучасны сервіс, тым больш патрабаванняў да яго. Агульная лічба — 108 магазінаў і 130 аддзелаў у магазінах і сталовых у сістэме дзяржаўнага гандлю — не дае падставы для аптымізму. Цэлыя мікрараёны, рабочыя пасёлкі не маюць магазінаў кулінарыі. А калі такія магазіны ёсць, то ў большасці свай яны разлічаны на 1—2 рабочыя месцы. У сталіцы рэспублікі, якая налічвае каля 400 прадпрыемстваў, буфеты кулінарыі на прахадных ёсць толькі ў шасці. На ўвесь горад Гомель — 12 магазінаў і пяць аддзелаў кулінарыі.

Кулінарны магазін — сур'ёзны канкурэнт дамашняй кухні. Патрабаванні да яго прадукцыі павышаныя, бо тут, якім, прафесіянальнае майстэрства. Але давайце зойдзем у магазіны кулінарыі, што па вуліцах Талбухіна або Волгаградскай у Мінску. Фарш, сялянская каўбаса, рыба сырая і смажаная, печань, часам сырнікі, шніцалі, катлеты... Бліжэй да вечара, калі працуючая жанчына вяртаецца дадому, няма і гэтага, прылаўкі пустыя. Бо навошта турбаваць сябе лішнімі клопатамі? Рэалізацыя ідзе поўным ходам, магазіны на бойкім месцы... Але хіба ў такім гандлі сэнс і прызначэнне кулінарнага магазіна?

рыял, засваенне якога патрабуе адвольнай увагі, а затым ідзе цікавы, захапляючы матэрыял, і ўвага вучня пяройдзе ў міжвольную. Пасляадвольная ўвага, як ужо было сказана, заўсёды з'яўляецца вышэйшай ступенню ў развіцці адвольнай увагі. Таму ў педагогічнай практыцы трэба ўмець арганізаваць адвольную ўвагу на аснове міжвольнай, а затым падняць адвольную да ўзроўню пасляадвольнай.

Каб разумовая праца вучня пры падрыхтоўцы хатніх заданняў прайшла прадукцыйна, неабходна ствараць умовы, якія спрыяюць узнікненню адвольнай увагі.

Важнае значэнне мае прыклад бацькоў. Рассеяныя, неарганізаваныя, бязладныя бацькі — дрэнныя выхавальнікі дзіцячай увагі. Калі ж бацькі самі ўважліва адносяцца да ўсякай справы, да сваіх працоўных і грамадскіх абавязкаў, да таварышаў па працы, да членаў сям'і, то яны сваім прыкладам станюць уплываюць на фармаванне ўвагі ў дзяцей.

Увагу ў дзяцей трэба развіваць з самага ранняга ўзросту, практыкаваць яе ў гульні, вучобе, пасільнай працы, у адносінах да людзей. Пры сістэматычным практыкаванні яна робіцца прывычкай, паступова ператвараецца ва ўважлівасць — найкаштоўнейшую рысу чалавечага характару.

Е. ЕРАСЬ,
дацэнт Беларускага
дзяржаўнага ўніверсітэта

УЗБЕКСКАЯ КУХНЯ

ПЛОЎ

Бараніну нарэзаць невялікімі кавалачкамі, цыбулю нашаткаваць тонкімі кольцамі, моркву — саломкай, рыс перабраць.

Лой, нарэзаны дробнымі кубікамі (замест яго можна ўзяць любы тлушч, апрача ялавічнага, казінага і ўнутранага сала), пакласці ў чыгунны кацёл, вытапіць і выняць шумоўкай скваркі, пасля чаго нагрэваць тлушч на невялікім агні, пакуль не паявіцца дымок (але сачыць, каб не загарэўся). У разагрэты тлушч пакласці невялікую, ачышчаную ад мяса костачку і смажыць, пакуль яна не стане бура-чырвонага колеру, пасля пакласці цыбулю і смажыць да залаціста-карычневага колеру. Затым пакласці мяса, абсмажыць яго да румянай скарынкі, дадаць морквы, заправіць соллю, перцам і смажыць, пакуль морква не стане залаціста-карычневага колеру. Наліць 5—6 шклянак вады і даць ёй мінут 20—25 пакіпец на невялікім агні. Прамыць рыс, злёгка пераціраючы яго рукамі, і засыпаць у кацёл, разраўняць і даліць ваду (яна павінна пакрываць рыс на 1,5—2 см і кіпец раўнамерна). Калі вада выпарыцца, адгарнуць агонь, плоў у катле сабраць горкай, прыціскаючы яго шумоўкай ад сценак да цэнтра. Завостранай палачкай у некалькіх месцах зрабіць адтуліны да дна катла. Накрыць плоў плоскай талеркай, а зверху глыбокай міскай, так, каб быў закрыты ўвесь рыс. Адгарнуць з-пад катла ўсё вуголле, пакінуўшы толькі попель. Праз 20—25 мінут адкрыць плоў (здымаючы міску, сачыць, каб вільгаць, якая сабралася на ёй, не палілася ў плоў), перамяшаць яго асцярожна шумоўкай, пакласці горкай на круглае блюда, мазгавыя костачкі пакласці зверху і падаць на стол. Асобна

падаць салату са свежых памідораў, вішні і ажыны.

На 500 г бараніны — 1 кг рысу, 250 г тлушчу, 4—5 цыбулін, 50 г морквы, чырвоныя молаты перац — 1 чайная лыжка, соль па смаку.

МАНТЫ

Бараніну нарэзаць кавалачкамі велічыней з гарошыну, дробна нашаткаваць цыбулю, пакласці чырвоныя молаты перац, соль, добра перамяшаць. Нарэзаць дробнымі кубікамі курдзючны лой.

Прыгатаваць прэснае цеста, як на лапшу. Раскачаць качалкай вялікі і вельмі тонкі праснак, нарэзаць квадраты 10×10 см. Пакласці на кожны квадрат цеста сталовую лыжку фаршу і кубік лоя, злучыць кончыкі квадрата па дыяганалі і зашчыпаць вуглы так, каб манты набылі прадаўгаватую форму. Накрыўкі паравой каструлі змазаць маслам, пакласці на іх манты, папырскаць халоднай вадой і варыць на пары 45 мінут — 1 гадзіну.

Пакласці на блюда, асцярожна здымаючы манты металічнай лапаткай, змазаць зверху маслам. Да мантаў падаць вінаградны воцат, чорныя молаты перац.

На 500 г тлустай бараніны — 3—4 цыбуліны, 40 г курдзючнага лоя, 500 г мукі, дзве-тры лыжкі масла для змазвання накрывак паравой каструлі.

Ёсць у грамадскім харчаванні такое азначэнне — уласная прадукцыя. Гэта тое, што прыгатавана непасрэдна на прадпрыемстве грамадскага харчавання. Магазін кулінарыі якраз і павінен стаць вітрынай гэтай «уласнай» прадукцыі з фірменным знакам якасці. Багата выглядаюць кулінарныя магазіны прыбалтыйскіх рэспублік. Тут выключнае багацце асартыменту, вялікі выбар прадуктаў. Пакупніку прапануюць апетытныя заліўныя, усялякія мясныя рулеты, фаршыраванае мяса, рыбу, курэй, шпігаваную ялавічыну, салаты, запяканкі, гародніну. А як гэта ўсё выглядае ў вітрыне — вачэй не адарваць!

У вітрынах нашых кулінарных магазінаў — прыгатаваная аднастайнасць. Падсохла і пацямнелая «уласная прадукцыя» навалена ў вітрыну кучай, цяжка знайсці штосьці фірменнае. І гэта не выпадкова. Прадпрыемствы, якія выпускаюць кулінарную прадукцыю, працуюць у межах асартыментнага мінімуму, які налічвае 199 назваў. Некаторыя назвы значацца чыста фармальна, бо дзе той шчасліўчык, якому ўдалося пакаштаваць купленых у магазіне кулінарыі бульбяных піражкоў, аладак і рулетаў?..

Ну а калі б хто-небудзь рызыкнуў стварыць сваю фірменную двухсотую страву і прапанаваў яе ўвазе спажывац? Тады б ён апынуўся ў становішчы вя-

домай бабулькі, што купіла парасё і нажыла сабе вялікі клопат. Устанавіць цану на страву, якая выходзіць за межы асартыменту, — вельмі складана. Вось і існуе для мяса, рыбы, субпрадуктаў, гародніны толькі некалькі ўстойлівых субстанцый, за межы якіх выходзіць не дазволена інструкцыяй, хаця кулінарыя налічвае многія тысячы рэцэптаў і з'яўляецца навукай творчай.

У магазіне кулінарыі ў Зялёным Лузе я пазнаёмілася з загадчыцай вытворчасці Тамарай Сцяпанаўнай Крывеняй. Мы абмяняліся ўражаннямі аб нашым і прыбалтыйскім асартыменце ў магазінах кулінарыі.

— Чаму ў іх шырэйшы асартымент? Ды таму, што няма ручной працы на кухні, амаль усе працэсы механізаваны. А вы паспрабуйце рукамі наабіраць 25 кілаграмаў гародніны для вінегрэту па цане 40 капеек кілаграм або надзёрці бульбы на аладкі...

Тамара Сцяпанаўна ўсёй душой аддаецца даручанай справе. Вітрыны магазіна ўпрыгожаны з прафесійным майстэрствам, наведвальнікі хваляць прыгатаваную страву. Але што могуць зрабіць Тамара Сцяпанаўна і яшчэ восем повараў, калі фронт іх работ — невялікая пліта, дзе награвана батарэя катлоў рознага прызначэння. Сапраўды, вельмі цяжкая, карпатлівая, нявыгадная рабо-

та — гатаваць салаты і вінегрэты. Трымаецца яна на энтузіязме і на абавязку — трэба выконваць той жа асартыментны мінімум.

Да гэтага часу на прадпрыемствах грамадскага харчавання не ўлічваецца каэфіцыент працаёмкасці. Повара ставяць перад выбарам: прыгатаваць пяць кілаграмаў вінегрэту або падсмажыць восем катлет. Ён, натуральна, выбірае, што лягчэй. Вось чаму ў вітрынах кулінарных магазінаў так мала таннай і разнастайнай прадукцыі.

Гадоў дзесяць таму назад адна мая знаёмая, вялікі спецыяліст па дамашняй кулінарыі, запэўняла мяне:

— Ніколі ў жыцці ў агульным катле не звяршы так смачна, як у каструлі. Хіба на сотню чалавек згатуеш так, як для сваёй сям'і?

Нядаўна мне зноў давялося пабываць на іх сямейнай урачыстаці. Госці хвалілі гаспадыню за вельмі смачныя языкі, рыбу па-грэчаску, паштэт, тарты. Яна, ззяючы, прымала пахвалы і толькі мне па сакрэту сказала:

— Гэта я не сама, гэта тут побач повары дамовай кухні. Я б адна столькі не паспела!..

Так, калі-небудзь хатняя кулінарыя канчаткова здасць свае пазіцыі. А ці нельга зрабіць, каб гэта адбылося хутчэй?

В. КАРАЛЁВА.

ба 57 35

Павел ШЫБУТ

Загадкі

Сам пляце невады,
А баіцца вады. [Павук].

Хоць выдатны голас мае,
А ў тэатры не спявае. [Салавей].

Стрэлы мае,
А не страляе. [Зялёная цыбуля].

Не брэша, не кусае,
А ў грады не пускае. [Плот].

Хоць малады і дужы,
А толькі са старымі дружыць. [Кій].

У хату заходзіш, з хаты ідзеш —
Яго ты ніколі не абмінеш. [Парог].

Няма марозу,
Дык ён у слёзы. [Снег].

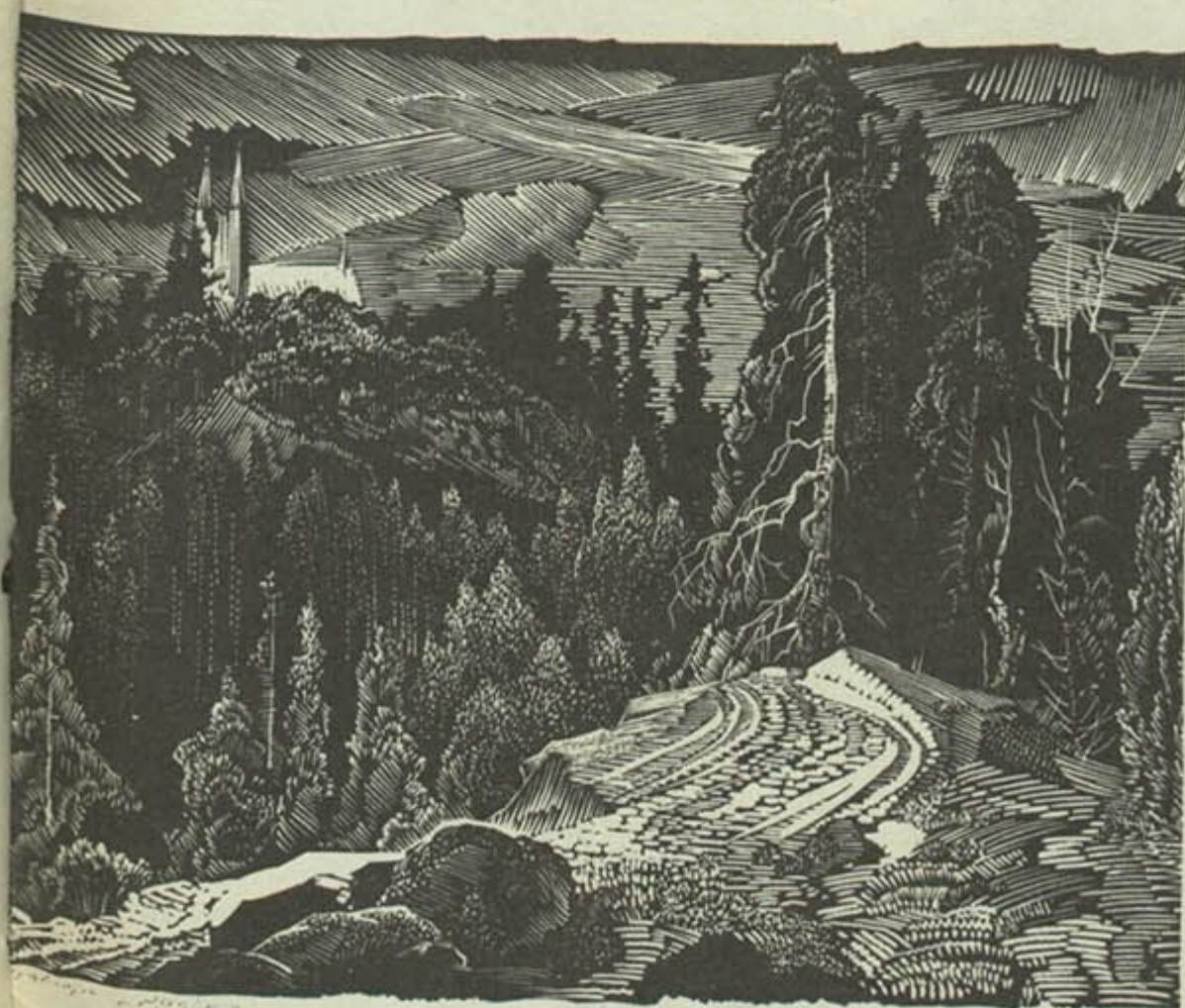
У хату ціхенька зайшла,
А ўсіх з пасцелі падняла. [Раніца].

Не прыносіць шкоды,
А б'юць заўсёды. [Футбольны мяч].

Не дрэва, а лісцікі мае,
Ды па адным штодзень губляе. [Каляндар].

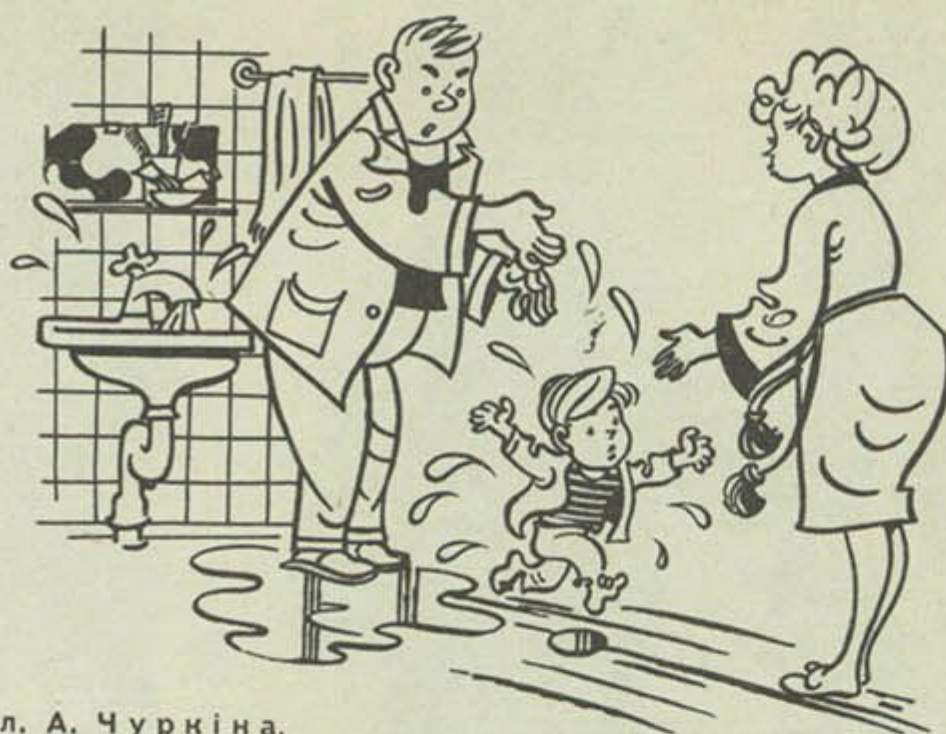
Забраўся дзед на горку
І курыць там махорку. [Комін на страсе].

МОЙ РОДНЫ КУТ

Лінагравюра «Раўбічы». Мастак
В. Ткачук.

ВЫХАВАЎЧЫ ЭФЕКТ

Мал. А. Чуркіна.

Ен у нас адзін. А нас у яго... Вось палічыце: я, жонка, дзве бабулі і адзін дзядуля. Для аднаго Вовы — хопіць, аж занадта. Не з пункту гледжання арыфметыкі, вядома. Хоць кожны з нас хоча ад хлопчыка зусім мала. Вось я, напрыклад: хачу, каб у маім сыне паўтарыўся я — бацька. Але Валя (мая жонка) лічыць, што калі Вова ўдасца ў тату, ён будзе нешчаслівы чалавек. А вось калі ў яе пойдзе...

— Што вы разумееце ў выхаванні? — абрываюць нас у адзін голас бабулі, — вас саміх яшчэ вучы ды вучы...
Такім чынам, у кожнага з нас свая сістэма, можна сказаць, свая школа выхавання. І ўсе гэтыя школы на кожным кроку ўступаюць у проціборства.

Самому Вову пяты год. І ён, вядома, яшчэ не вырашыў, якой школе аддаць перавагу. Пакуль што паддаецца ўздзеянню то адной, то другой, то трэцяй школы — у залежнасці ад акалічнасцей і, што грахі таіць, выгады для яго.

Мая школа — суровая. «Ты будзеш салдатам — рыхтуйся!» — кажу я сыну, і сын ахвотна згаджаецца. Яму падабаецца хадзіць са мной у магазін і купляць гармату ці аўтамат. Калі ж я прымушаю яго раніцой мыцца халоднай вадой, то Вова тут жа ўцякае да мамы — у мамінай школе баяцца прастуды. І халодную вадку не паважаюць.

— Я, калі быў такі, як ты, бегаў у адной кашулі і босы, — пахваліўся неяк дзядуля Федар.

Назаўтра Вова пабег на двор без паліто — і бабуля Вера з энкам загнала ўнука ў хату ды яшчэ і адлупцавала.

Другая бабуля, Агата Іванаўна, прыхільніца духоўных каштоўнасцей у чалавечай асобе, заявіла:

— З заўтрашняга дня Вовачка мой. Заўтра, мой каток, пойдзем з табой у музей.

— Ура! — закрычаў Вова.

Мы ўсе прамаўчалі.

— Ну, што? — спытаў я ў сына назаўтра. — Быў у музей?

— Ага! — задаволены, адказаў ён.

— У якім?

— Ну, у гэтым... як яго...

— У літаратурным, — важна адказала за Вову Агата Іванаўна. Завіхаючыся на кухні, яна чуйна прыслухоўвалася да нашай размовы.

— Ага, у літа... атурным, — не менш важна паўтарыў Вова.

— Спадабалася?

— Ага! Ведаеш, там вісела такая прыгожая-прыгожая, чырвоная-чырвоная штука!.. Зараз спытаю ў бабулі, як яна завецца.

Ён пабег у кухню і тут жа вярнуўся:

— Вогнетушыцель, тата!

Кім ПУГАЧ

На першай старонцы вокладкі: актыўная ўдзельніца гродзенскага народнага ансамбля песні і танца «Нёман» Галя Жышкевіч.

Фота У. Крука.

Галоўны рэдактар М. І. КАРПЕНКА. Рэдакцыйная калегія: М. Н. БАРСТОК, А. С. ВАСІЛЕВІЧ, М. А. ЖЫДОВІЧ, М. С. КОНАВА, Р. У. КУДРЭВІЧ, Л. П. МАРЫНКЕВІЧ, Р. С. ПІЁНАВА, А. П. УС, В. А. ЧАРНЯЎСКАЯ.

Адрас рэдакцыі: Мінск, Ленінскі праспект, 77.
Тэлефоны: галоўнага рэдактара — 32-20-51, адказн. сакратара, аддзела прамысловасці — 32-38-14, аддзелаў сельскай гаспадаркі, культуры, быту — 32-38-24.

Мастацкае афармленне Ю. У. Пучынскага.
Тэхнічны рэдактар І. А. Цылаў. Карэктар І. Л. Паўлава.
Журнал «Работница и крестьянка» на беларускім мове. Выданне ЦК КП Беларусі.

АТ 08314. Здадзена ў набор 30/IV-72 г. Падп. да друку 24/V-72 г.
Друк. арк. 5,5. Аўт. арк. 7,3. Фармат 60×90%.
Дадатак — выкрайка. Тыраж 374 997 экз. Зак. 927. Цана 15 кап.

Цена 15 кап.

74995

Moga

